DIALÓGUSOK A HAJLÉKTALANSÁGRÓL

Otthontalanul...

Tégy az emberért!

Szerkesztőbizottság:

Breitner Péter

Gurály Zoltán

Dr. Győri Péter

Kártyás Irén

Mezei György

Pelle József

Virág Tamás

Szerkesztette:

Dr. Győri Péter

Vida Judith

A kiadványért felel:

Dr. Győri Péter

Kiadja:

Budapesti Módszertani Szociális Központ és intézményei

Menhely Alapítvány

2016.

DIALÓGUSOK A HAJLÉKTALANSÁGRÓL

Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei
1134 Budapest, Dózsa György út 152.
www.bmszki.hu
e-mail: modszertan@bmszki.hu
Tel: 06-1-238-95-00

Menhely Alapítvány
1082 Budapest, Baross u. 41.
www.menhely.hu

ISSN 1785-30-79
ISBN 978-963-86443-3-6

TARTALOMJEGYZÉK

Győri Péter: A közvélemény és a hajléktalan emberek „a hajléktalanok"-ról 7.

A lakosság többsége inkább segítené a hajléktalan helyzetben lévőket, mint büntetné

Gurály Zoltán: Új otthon, szállótársak és járókelők 21.

Délelőtti beszélgetések a hajléktalanságról

Győri Péter: Nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás… 37.

Hajléktalan emberek időmérlege, 2014

Kemecsei Judit – Gurály Zoltán: Kétszer nem léphetsz ugyanabba 55.

Győri Péter: Margó szélén billegő életek 63.

Kérdések és feleletek a számok nyelvén

Breitner Péter: Lakáshasználat a hajléktalanságban – jelentés a szociálpolitika senki földjéről 83.

Győri Péter: Töprengések Breitner Péter írása kapcsán 103.

Breitner Péter: Lábtyű és otthontalanság 113.

A szavak jelentésének inflációja és a jelentésváltozás tehetetlensége

Győri Péter: „Elmúlt négy év…" 119.

A hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, 2011–2014

GYŐRI PÉTER: A KÖZVÉLEMÉNY ÉS A HAJLÉKTALAN EMBEREK „A HAJLÉKTALANOK"-RÓL

A lakosság többsége inkább segítené a hajléktalan helyzetben lévőket, mint büntetné

A 2010-es évek elején „tetőzött a hajléktalan probléma"[1]. Abban az értelemben bizonyosan, hogy a legfőbb közhatalmi szervek kitüntetett figyelmet szenteltek „a hajléktalanság" közterületekről való, represszív eszközökkel történő eltüntetésének. A közhatalmi szereplők eme akciósorozatát, valamint ennek ellenreakcióit természetesen jelentős média és közfigyelem kísérte. Ilyen körülmények között került sor arra, hogy 2012 novemberében az Alkotmánybíróság – az ombudsman beadványára – megsemmisítette a Szabálysértési törvény közterületi hajléktalanságot szankcionáló szabályait, mire „válaszként" 2013 márciusában az Országgyűlés magát az Alaptörvényt módosította, hogy a maga értelmezésében „alkotmányossá" tegye az ilyen szankcionáló jogszabályok ismételt megalkotását.[2]

Az Alkotmánybíróság és az Országgyűlés döntése közötti időben, 2013 februárjában országos hajléktalan-adatfelvételünkben megkérdeztük magukat az érintetteket, a különböző hajléktalan élethelyzetben lévő embereket a hajléktalanság kezelésének – aktuálisan nagy visszhangot keltő – kérdéseiről, majd 2013 márciusában felkérésünkre a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet is megkérdezte ezeket a kérdéseket egy országos reprezentatív lakossági mintán.[3] (Ennek eredményeit még a parlamenti szavazás előtt nyilvánosságra tudtuk hozni.) A 2010-es évek elején fellángoló viták résztvevői már elfeledték, hogy a „közterületek rendjéért folyó harc" messze nem velük kezdődött, már az előző években is bőszen folyt (még ha nem is emelkedett a közpolitika legfelsőbb szféráiba). A Február Harmadika Munkacsoport már 2007-ben is feltette ugyanazokat a kérdéseket az érintett embereknek a hajléktalanság kezelésére vonatkozóan, melyek 2013-ban is aktuálisak voltak, illetve Budapesten még korábban, 2005-ben sort került egy omnibusz közvélemény-kutatásra, melyben lényegében ugyanazokról a kérdésekről készült lakossági felmérés.

Ebben az írásunkban – tekintettel arra, hogy nem kevesebb mint öt adatfelvételről van szó – valóban csak röviden összefoglaljuk a 2013 márciusi lakossági közvélemény-kutatás eredményeit (1), majd ennek budapesti válaszait összehasonlítjuk a 2005. évi budapesti lakossági kutatás

[1] Cseh Tamás: A hatvanas évek. https://www.youtube.com/watch?v=18KEaNS0K1k

[2] Lásd erről részletesebben: Hajléktalanügyi országjelentés 2013. http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/vegso-orszagjelentes2013-szallitasra.pdf

[3] A felmérést a Menhely Alapítvány felkérésére 2013. március 22-e és 26-a között készítette a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet, véletlenszerűen kiválasztott 1200 felnőtt állampolgár személyes megkérdezésével. A minta pontosan tükrözi a szavazókorú lakosság településtípus, nem, életkor és iskolai végzettség szerinti összetételét. A közölt adatok hibahatára a teljes mintában a válaszok megoszlásától függően legfeljebb ±3 százalék.

válaszaival (2), ezt követően összevetjük a 2013. évi lakossági válaszokat a hajléktalan emberek 2013. évi február harmadikai válaszaival (3), végül a hajléktalan emberek 2013. évi és 2007. évi február harmadikai válaszait (4), majd zárásként a 2013-ban megkérdezett hajléktalan emberek különböző csoportjai által adott válaszokat hasonlítjuk össze egymással (5).

1. A 2013. évi országos lakossági közvélemény-kutatás

Összesen hat kérdésből állt a 2013-as országos reprezentatív lakossági közvélemény-kutatás (Medián) hajléktalansággal foglalkozó panelja. Ebből az egyik, talán legáltalánosabb kérdés így szólt: *„Ön szerint inkább büntetni, vagy inkább segíteni kellene-e a hajléktalanokat?"* (A lehetséges válaszok: inkább büntetni, inkább segíteni, is-is, bizonytalan.) A lakosság 69%-a szerint egyértelműen inkább segíteni kellene a hajléktalanokat, és csupán 2%-a szerint kellene inkább büntetni. Az inkább segíteni állásponton lévők mellett a segíteni is, büntetni is „vegyes" véleményen lévők tesznek még ki számottevő mértéket (28%), az állást sem foglaló „nem tudja" válaszok aránya elenyésző (1%).

Ön szerint inkább büntetni, vagy inkább segíteni kellene-e a hajléktalanokat?

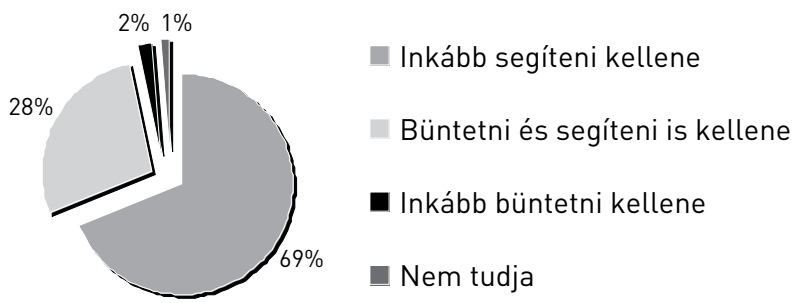

Mindig rögvest fölmerül, hogy *„hát aki nem is találkozik velük, az könnyen beszél!",* mi azonban azt látjuk, a segíteni versus büntetni véleményt semennyire sem befolyásolja, hogy valaki gyakran, ritkán vagy éppen soha nem találkozik közterületen élő fedél nélküli emberrel.

Ön szerint inkább büntetni, vagy inkább segíteni kellene-e a hajléktalanokat?	Milyen gyakran szokott Ön találkozni közterületen élő fedél nélküli emberrel?			
	Soha	Ritkán	Gyakran	Együtt
Nem tudja	3	1	2	1
Inkább büntetni	3	1	3	2
Inkább segíteni	68	69	70	69
Is-is	26	29	25	28
Együtt	100	100	100	100

Az átlagosnál nagyobb arányban az „inkább segíteni" véleményen vannak a vidéki városokban élők (74%-uk), a „maguk módján" vallásos emberek (74%-uk), a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (77%-uk), illetve a legfeljebb 8 általánossal rendelkezők (73%-uk), az alsó jövedelemötödbe tartozók (77%-uk), a tanulók (74%-uk), és kirívóan magas arányban a munkanélküliek (82%-uk). Ennyit a szolidaritás-skáláról. Át(ál)politizált világunkban sokakat érdekel, hogy a pillanatnyi pártszimpátiát mutatók csoportjaiban eltérőek-e e tekintetben a vélemények. Nem igazán. A potenciális Jobbik szavazók körében némileg kevesebben vannak a csak segítés pártján állók, az MSZP, DK, Együtt, PM szimpatizánsok körében az átlagosnál magasabb a csak segítést kívánók aránya (77–80%), a Fidesz szimpatizánsok válaszai átlagosak, kétharmaduk szerint inkább segíteni kellene a hajléktalanokat.

Bátorkodtunk feltenni azt a kérdést is, hogy *„Mennyire zavarja Önt, hogy vannak emberek, akik hajléktalanok?"*. Közel minden ötödik ember válasza erre *„Nem zavar, ez van"*, vagy éppen *„Nem zavar, nekem is megvan a magam élete, ők is élik a magukét"*, minden harmadik válaszadó szerint *„Különösebben nem foglalkoztat ez a kérdés"*. A legtöbb embert azért zavarja, hogy vannak emberek, akik hajléktalanok, *„mert jobb lenne, ha mindenkinek lenne hol laknia"* (59%), de a válaszadók közel egy harmada jelezte, hogy az zavarja, hogy *„büdösek, koszosak"*. Mindkét utóbbi, „aktívabb" válasz esetében azt látjuk, hogy minél gyakrabban találkoznak az emberek fedél nélküli emberrel, annál inkább mondják azt is, hogy zavarja őket, *„mert büdösek, koszosak"*, és zavarja őket, *„mert jobb lenne, ha mindenkinek lenne hol laknia"*.

A hajléktalanság zavar, mert jobb lenne, ha mindenkinek lenne hol laknia

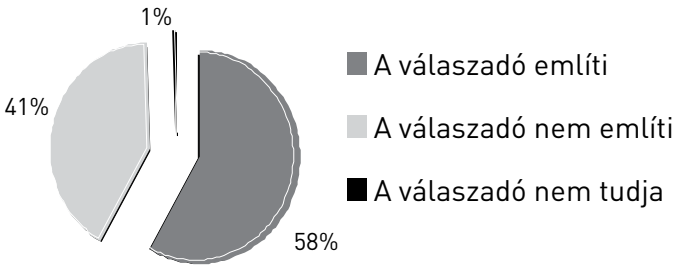

Egy sor állításról is (külön-külön) meg lettek kérdezve az emberek, hogy vajon ezekkel az állításokkal egyetértenek-e vagy sem:

- *A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek*
- *Hasznos lenne valamilyen lakhatási támogatás a hajléktalanok részére*
- *Rá kellene kényszeríteni a hajléktalanokat arra, hogy használják a hajléktalanszállókat, és ne az utcán aludjanak*
- *Hasznos lenne kevésbé komfortos szociális bérlakásokat felajánlani a hajléktalanoknak*
- *A belvárosból ki kellene tiltani a hajléktalanokat*
- *Segíteni kellene a hajléktalanokat is, hogy a munkájukból megéljenek*
- *Hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni, több férőhelyet kialakítani*
- *Több emberi és szociális gondoskodás kellene*

A válaszadók csupán egyharmada gondolja úgy, hogy a hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek.

Egyetért-e azzal az állítással, hogy „a hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek”?

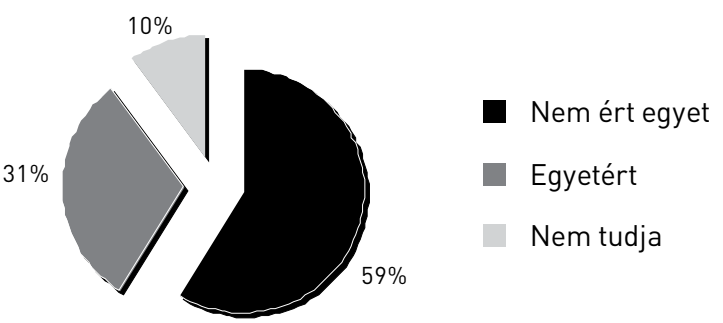

A döntő többségnek az a véleménye, hogy

- segíteni kellene a hajléktalanokat is, hogy a *munkájukból megéljenek (85%)*,
- *több emberi és szociális gondoskodás kellene (80%)*, és
- hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni, *több férőhelyet kialakítani (78%)*.

De sokan javasolják azt is, hogy

- hasznos lenne *kevésbé komfortos szociális bérlakásokat felajánlani a hajléktalanoknak (64%)*, vagy
- valamilyen *lakhatási támogatást nyújtani a hajléktalanok részére (61%)*.

Egyetért-e következő állításokkal?

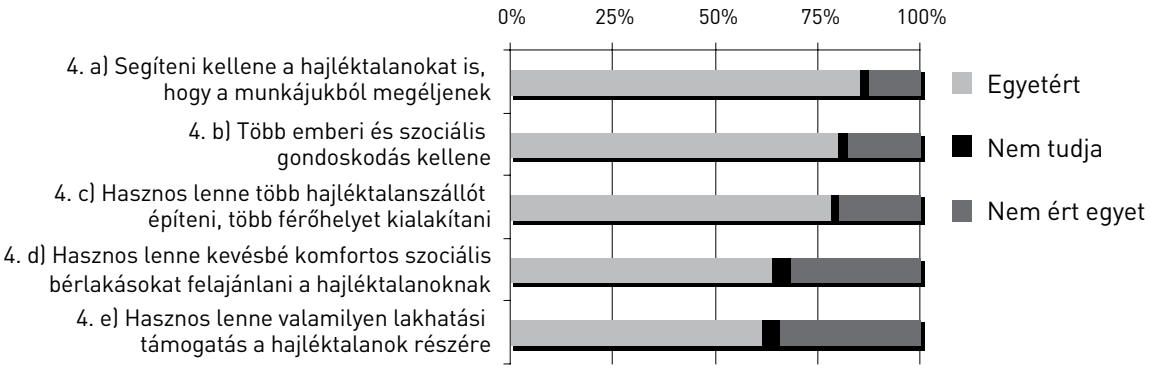

Miközben az emberek nagy többsége inkább a segítség pártján áll, abban a kérdésben megosztottabb a véleményük, hogy *„Ki kellene-e tiltani a hajléktalanokat a belvárosból?”*. A válaszadók fele-fele arányban mondják, hogy ki kellene tiltani, illetve nem kellene kitiltani a hajléktalanokat a belvárosból. Pártszimpátia ezt a választ lényegesen nem befolyásolja, de a Budapesten, városokban lakóknak is kevesebb, mint a fele (42–44%-uk) támogatja a kitiltást, az átlagost meghaladó arányban értenek egyet a kitiltással az alsó-közép jövedelmi ötödbe tartozó, szakmunkás végzettségű, 30–39 év közöttiek és a 60 év felettiek csoportjába tartozók.

Az aktuális parlamenti döntés előtti helyzetre és az azt körülvevő média-vitákra tekintettel azt is megkérdeztük, hogy *„Azzal, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalmát törvény szabályozza egyetért-e, vagy nem ért egyet?”*. Erre a kérdésre többen adtak bizonytalan (nem tudom) választ (10%), és valamivel többen értenek egyet ilyen törvényi szabályozással (46%), mint ahányan nem értenek egyet az ilyen lépéssel (44%). A pártszimpátia, a települési, iskolai végzettségbeli, jövedelmi és életkori hovatartozás ugyanúgy befolyásolja, illetve nem befolyásolja ezeket a válaszokat, mint az előző, „belvárosból kitiltásra” adott válasz esetében.

A többség sem a kitiltást, sem a közterületen tartózkodás tilalmának törvényi szabályozását nem támogatja.

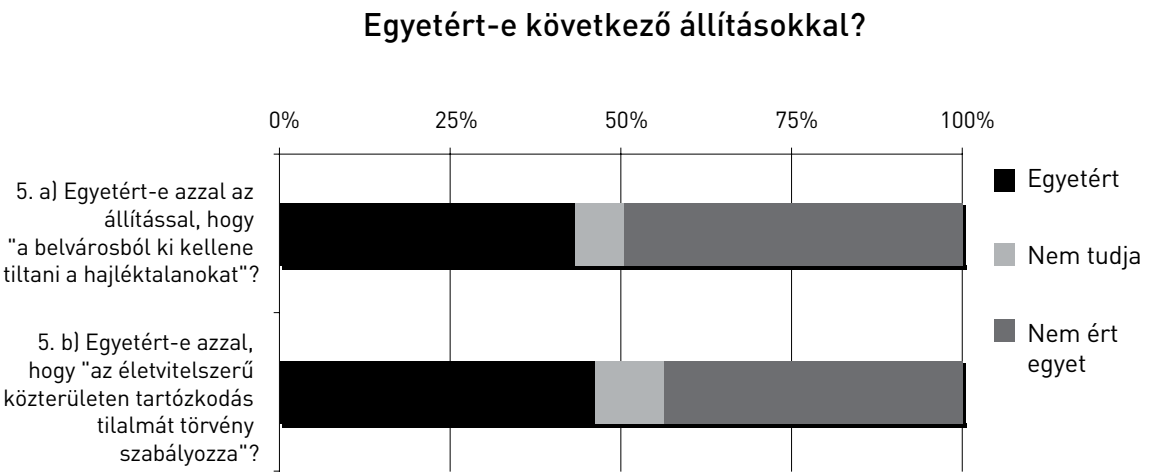

Az országos reprezentatív lakossági kérdezés lehetőségével élve kísérletet tettünk arra, hogy képet kapjunk a lakosság hajléktalan élethelyzet általi érintettségéről.[4] Ezért föltettük azt a plusz kérdést is, hogy *„Van-e az Ön ismerősei, rokonai, családtagjai közül valaki, aki hajléktalan?”*. Az eredmény megrázó volt: *a felnőtt korú lakosság 7%-a úgy nyilatkozott, hogy van az ismerősei, rokonai, családtagjai közül valaki, aki hajléktalan. Ez lélekszámra lefordítva azt jelenti, hogy ma Magyarországon több mint 600 ezer embernek egészen közvetlen tapasztalatai vannak a hajléktalan élethelyzetről.*

A válaszokat közelebbről megvizsgálva a kép – ha lehet még egyáltalán fokozni – talán még ennél is riasztóbb. A legalacsonyabb jövedelemötödbe tartozók, valamint a saját anyagi helyzetüket is más családokénál rosszabbnak ítélők 11–11%-a, a 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők, a 30–59 év közöttiek 10–10%-a, a munkanélküliek 21%-a(!), a három és többgyerekesek 25%-a(!) válaszolta azt, hogy van az ismerősei, rokonai, családtagjai közül valaki, aki hajléktalan. Nem lehet nem észrevenni, hogy a magyarországi szegénységben élők szűkebb emberi környezetében többen már hajléktalanok, egyes élethelyzetek pedig riasztóan magas érintettséget mutatnak a hajléktalan élethelyzettel. Feltehetően ez magyarázhatja azt a furcsaságot is, hogy a falvakban élők rokoni, családtagi, ismerősi érintettsége (9%!) meghaladja a városokban lakókét (6%).

A megtapasztalt érintettség „a hajléktalanokról”, illetve a velük kapcsolatos intézkedésekről alkotott véleményt is érzékelhetően befolyásolja. Csak példaképpen: akik családi-ismerősi szálakon keresztül érintettek a hajléktalan állapottal, azok a többieknél inkább segítségnyújtás pártiak, kevésbé értenek egyet a represszív intézkedésekkel (és hát gyakrabban is találkoznak fedél nélküli emberrel).

[4] Számos ilyen irányú, azonban eddig meg nem valósult nemzetközi törekvés is ösztönzött bennünket erre a kísérletre.

2. A 2005. évi és a 2013. évi budapesti lakossági közvélemény-kutatás összehasonlítása

2005 decemberében a Fővárosi Önkormányzat megbízásából felmérték a budapestiek véleményét több sérülékeny csoportról, köztük a hajléktalan emberekről is, illetve megkérdezték a válaszadókat több megoldási javaslatról is. Annak ellenére, hogy a 2005-ös és a 2013-as közvéleménykutatás módszere merőben eltér egymástól, a kérdések azonossága vagy hasonlósága miatt érdemesnek látszik a két felmérés eredményeit röviden összehasonlítani.[5]

Ha egészen röviden akarunk fogalmazni, akkor egyszerűen csak meglepetten rögzíthetjük, hogy a két felvétel közötti időszakban a budapesti lakosság véleménye nem, vagy alig változott a „hajléktalankérdés" megoldására vonatkozóan. Kormányok is, helyi politikusok is jöttek-mentek, számos viharos vita lezajlott a nyilvánosság terein, intézkedések születtek, majd elhaltak, de a lakosság véleménye nagy vonalakban rendíthetetlen állandóságot mutat. A közterületi hajléktalanság megszüntetését, csökkentését illetően domináns a segítő attitűd, vagy legalább egyfajta paternalista megoldási mód (a foglalkoztatáson, laktatáson keresztül), s nem nőtt a pusztán represszív eszközöket támogatók tábora. Külön érdekesség lehet, hogy az „aluljáró-csata" (maradhatnak-e csövesek az aluljárókban) látszólag 2011–2012-ben érte el csúcspontját, azonban már 2005-ben is konkrétan rákérdeztünk, *„Egyetért-e azzal, hogy az aluljárókból ki kellene tiltani a hajléktalanokat?"*, s jottányit sem változott a közvélemény álláspontja erről az eltelt nyolc év alatt (43–44%-uk értene ezzel egyet). A legfőbb javaslatok a munkára, a szociális segítségnyújtásra és persze a lakhatásra irányulnak. A lakhatási javaslatok közül némileg csökkent a szociális bérlakást, és nőtt a hajléktalanszállókat, illetve egyfajta pénzbeli támogatást javaslók aránya.

Nem kevésbé figyelemre méltó, hogy a masszív kampányok eredőjeként – valamint feltételezésünk szerint a lakosság nem kis része relatív helyzetének romlása következtében – talán leginkább a hajléktalan emberek „önhibás" megítélése változott ezek alatt az évek alatt: a válaszadók 41%-a helyett 2013-ban már csupán a válaszadók 30%-a gondolja azt, hogy *„a hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek".*

[5] Az adatfelvétel standard kérdőívvel, kérdezőbiztosok segítségével, telefonon keresztül történt. A teljes reprezentatív minta 300 főt tett ki. A mintába 18 éves vagy ennél idősebb budapesti lakosok kerülhettek be. Studio Metropolitana Urbanisztikai Kutató Központ Kht. – Double Decker Kft.: Hajléktalanok Budapesten, 2005.

A válaszadók hány százaléka ért egyet az állítással?	Budapesti lakossági felmérés 2005	Országos lakossági felmérésből Budapest 2013
Segíteni kellene a hajléktalanokat is, hogy a munkájukból megéljenek (Hajléktalanok foglalkoztatása – 2005)	91	90
Több emberi és szociális gondoskodás kellene (Segítenünk kellene a hajléktalanokat, hogy beilleszkedhessenek a társadalomba – 2005)	85	79
Hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni, több férőhelyet kialakítani	81	80
Rá kellene kényszeríteni a hajléktalanokat arra, hogy használják a hajléktalanszállókat, és ne az utcán aludjanak	76	83
Hasznos lenne kevésbé komfortos szociális bérlakásokat felajánlani a hajléktalanoknak	72	65
Hasznos lenne valamilyen lakhatási támogatás a hajléktalanok részére	63	70
A belvárosból ki kellene tiltani a hajléktalanokat. (Az aluljárókból ki kellene tiltani a hajléktalanokat – 2005)	43	44
A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek	41	30

Budapesti közvélemény 2005 és 2013

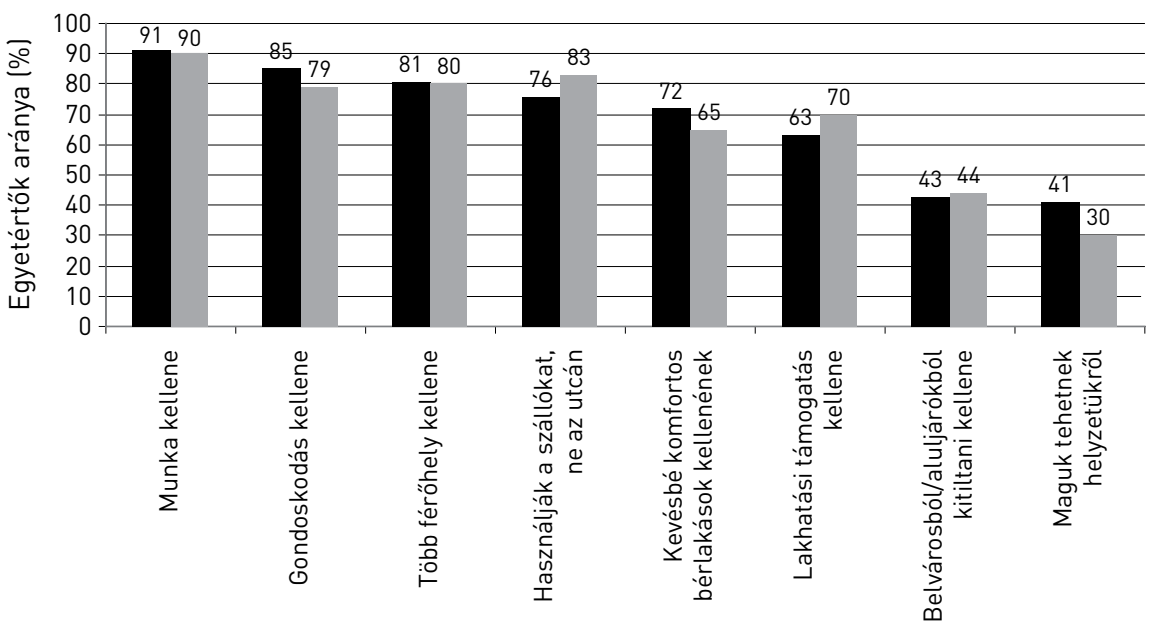

3. A 2013. évi országos lakossági felmérés és a „Február Harmadika" országos hajléktalan adatgyűjtés összehasonlítása

Említettük, hogy 2013 elején az érintett hajléktalan emberektől is (tízezer válaszadóról van szó!) megkérdeztük ugyanazokat a kérdéseket, mint az egy hónappal későbbi lakossági reprezentatív közvélemény-kutatás során.[6] A megoldási javaslatok egy részénél a hajléktalan emberek válaszai nem térnek el a lakosság egészének véleményétől (beilleszkedést segítő munka, szociális segítség, hajléktalanszállók, szociális bérlakások, lakhatási támogatás). Sőt, azt is mondhatnánk, hogy olykor nagyobb az egyes lakossági csoportok közötti véleményeltérés, mint a hajléktalan és nem-hajléktalan helyzetben lévő emberek közötti eltérés.

A represszív, kényszerítő intézkedéseket illetően azonban markáns a véleménykülönbség. A hajléktalan helyzetben lévők nem osztják azt a többségi véleményt, hogy *„Rá kellene kényszeríteni a hajléktalanokat arra, hogy használják a hajléktalanszállókat, és ne az utcán aludjanak"*, és nem azonosulnak azzal sem, hogy *„A belvárosból ki kellene tiltani a hajléktalanokat"*. (Látni fogjuk, hogy e kérdésekben a hajléktalan helyzetben lévők különböző csoportjainak álláspontja is igen eltérő.) Önmagában könnyen érthetőnek tűnik, hogy az érintettek még kevésbé érzik magukat „önhibásnak", mint akár a lakosság kisebbsége (csupán 13%-uk ért egyet azzal az állítással, hogy *„A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek"*, miközben a lakosság 31%-a gondolja ezt). Valójában bennünket elgondolkodtat ez a válaszadási arány, mivel a szokásos egyéb kérdéseinkre adott válaszokból rendre az derül ki, hogy feltűnően sokan magukat hibáztatják jelen helyzetükért. Az eltérés oka talán az lehet, hogy más, amikor ki-ki a saját helyzetének okait gondolja végig, és más az, amikor egy külső stigmaként megjelenő állítással való egyetértésről vagy egyet nem értésről van szó. De ez csak egy lehetséges feltételezés.

[6] A mi hibánk, hogy a *„Segíteni kellene a hajléktalanokat is, hogy a munkájukból megéljenek"* és a *„Több emberi és szociális gondoskodás kellene"* alternatívák helyett a *„Segíteni kellene a hajléktalanokat, hogy beilleszkedhessenek a társadalomba"* válaszlehetőség szerepelt az országos hajléktalan adatfelvételben.

A válaszadók hány százaléka ért egyet az állítással?	Országos reprezentatív lakossági felmérés 2013. március				Országos hajléktalan adatgyűjtés 2013. február 3.
	Budapest	Város	Falu	Együtt	
Segíteni kellene a hajléktalanokat is, hogy a munkájukból megéljenek	90	83	87	85	82
Több emberi és szociális gondoskodás kellene	79	80	80	80	
Hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni, több férőhelyet kialakítani	80	77	79	78	72
Rá kellene kényszeríteni a hajléktalanokat arra, hogy használják a hajléktalanszállókat, és ne az utcán aludjanak	83	68	78	74	40
Hasznos lenne kevésbé komfortos szociális bérlakásokat felajánlani a hajléktalanoknak	65	62	65	64	71
Hasznos lenne valamilyen lakhatási támogatás a hajléktalanok részére	70	58	62	61	73
A belvárosból ki kellene tiltani a hajléktalanokat	44	42	46	43	11
A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek	30	29	34	31	13

4. A 2007. évi és a 2013. évi „Február Harmadika" országos hajléktalan adatgyűjtés összehasonlítása

Össze tudtunk hasonlítani két lakossági közvélemény-kutatást (2005, 2013), de össze tudjuk hasonlítani két országos hajléktalan adatfelvétel eredményeit is, mivel a 2013. évit megelőzően már 2007-ben is megkérdeztük a hajléktalan embereket ugyanazokról a helyzetmegoldási alternatívákról. A két adatfelvétel közötti hat év alatt a megkérdezett hajléktalan helyzetben lévő népesség véleménye cseppet sem változott (emlékeztetőül: nem ugyanazokról az emberekről van szó(!), „csak" a helyzetük olyan, hogy a hajléktalan adatfelvétel résztvevői).

A legtöbben a beilleszkedést segítő lépésekre helyezik a hangsúlyt, igencsak sokan hiányolják a lakhatási támogatást, vagy akár a szociális bérlakások felajánlását, de ugyanennyire fontosnak tartanák a hajléktalanszállók férőhelyeinek bővítését is.

Lényegében nem nőtt, de nem is csökkent a hat év alatt a represszív intézkedések elutasítása, bár a szállókba kényszerítés nagyobb arányú elfogadása azért megfigyelhető (ugyanilyen elmozdulás a közvéleményben is lezajlott). Az „önhibára" vonatkozó álláspont is a közvélemény-

hez hasonló irányban mozdult el, vagyis minimálisra csökkent a két kérdezés közötti időszak alatt (22%-ról 13%-ra).

A válaszadók hány százaléka ért egyet az állítással?	Országos hajléktalan adatgyűjtés 2007. február 3.	Országos hajléktalan adatgyűjtés 2013. február 3.
Segíteni kellene a hajléktalanokat, hogy beilleszkedhessenek a társadalomba	83	82
Hasznos lenne valamilyen lakhatási támogatás a hajléktalanok részére	78	73
Hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni, több férőhelyet kialakítani	73	72
Hasznos lenne kevésbé komfortos szociális bérlakásokat felajánlani a hajléktalanoknak	74	71
Rá kellene kényszeríteni a hajléktalanokat arra, hogy használják a hajléktalanszállókat, és ne az utcán aludjanak	32	40
A belvárosból ki kellene tiltani a hajléktalanokat	14	11
A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek	22	13

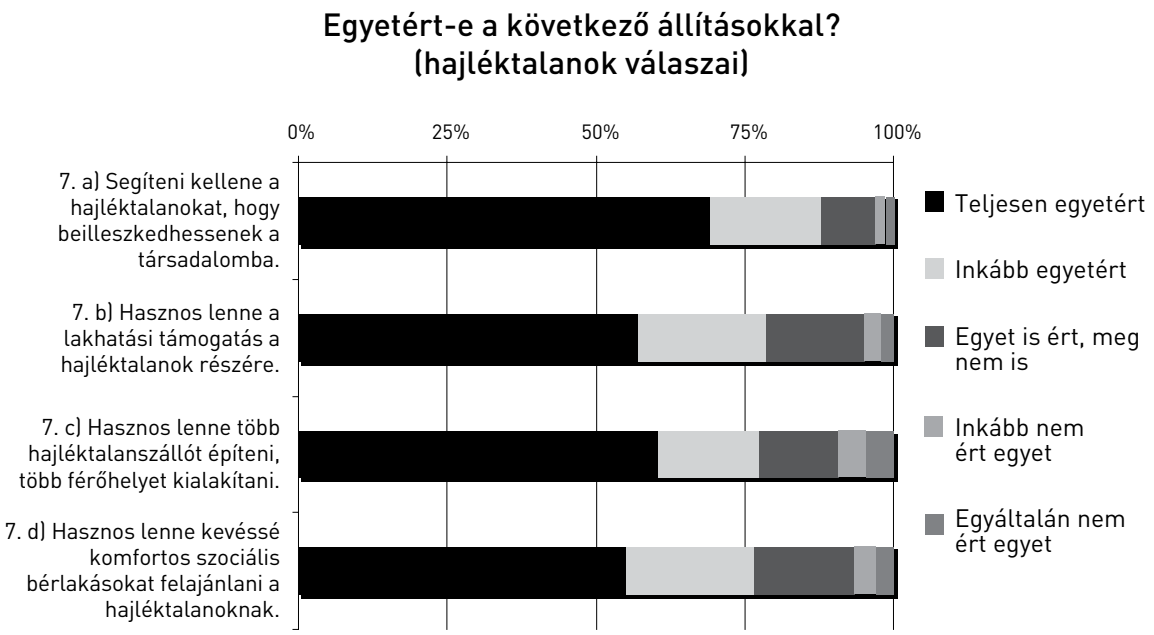

5. A 2013. évi „Február Harmadika" országos hajléktalan adatgyűjtés

Végül, ne tűnjön minden olyan magától értetődőnek, tegyük föl a kérdést, vajon a hajléktalan helyzetben lévő emberek különböző csoportjai között milyen véleményeltérések figyelhetőek meg az eddig tárgyalt kérdésekben? A különböző csoportok véleményét elemezve azt találjuk, hogy a lakhatás helyzete szerinti hajléktalan-csoportok közötti véleménykülönbség a legmarkánsabb. Nevezetesen, a közterületeken élő fedél nélküliek és a szállókon lakó hajléktalanok véleménye tér el leginkább a lehetséges megoldási módozatokra vonatkozóan. A szállókon élők inkább a szállók férőhelyeit bővítenék, és többségük még azzal is egyetértene, hogy rákényszerítsék a fedél nélkülieket a hajléktalanszállók használatára, ne az utcán aludjanak. (Mindennapi tapasztalataink szerint persze, amikor ez megvalósul, akkor a szállólakók gyakran igencsak tiltakoznak, hogy csövesek is beköltöznek ugyanarra a szállóra.) Nem kevesen a szállókon lakók közül még a fedél nélküliek belvárosból való kitiltásával is egyetértenek. Ezzel szemben a közterületen alvók messze elutasítják mind a kitiltás, mind a szállóra kényszerítés lehetőségét, és szállók helyett inkább szociális bérlakások felajánlását, lakhatási támogatást javasolnak. „Hajléktalanok" és „csövesek" fontos és komoly nézeteltéréseit mutatják fel ezek a vélemények. De azért a nagy többség együttesen a valamiféle segítő megoldások pártján áll.

A válaszadók hány százaléka ért egyet az állítással?	Országos hajléktalan adatgyűjtés 2013. február 3.			
	Közterületen él	Éjjeli menedékhelyen	Átmeneti szállón	Együtt
Segíteni kellene a hajléktalanokat, hogy beilleszkedhessenek a társadalomba	87	86	90	82
Hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni, több férőhelyet kialakítani	64	80	85	72
Hasznos lenne valamilyen lakhatási támogatás a hajléktalanok részére	84	73	78	73
Hasznos lenne kevésbé komfortos szociális bérlakásokat felajánlani a hajléktalanoknak	82	72	76	71
Rá kellene kényszeríteni a hajléktalanokat arra, hogy használják a hajléktalanszállókat, és ne az utcán aludjanak	16	52	59	40
A belvárosból ki kellene tiltani a hajléktalanokat	8	13	17	11
A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek	11	19	14	13

Egyetért-e a következő állításokkal? (összes hajléktalan, szállókon élők, közterületeken élők)

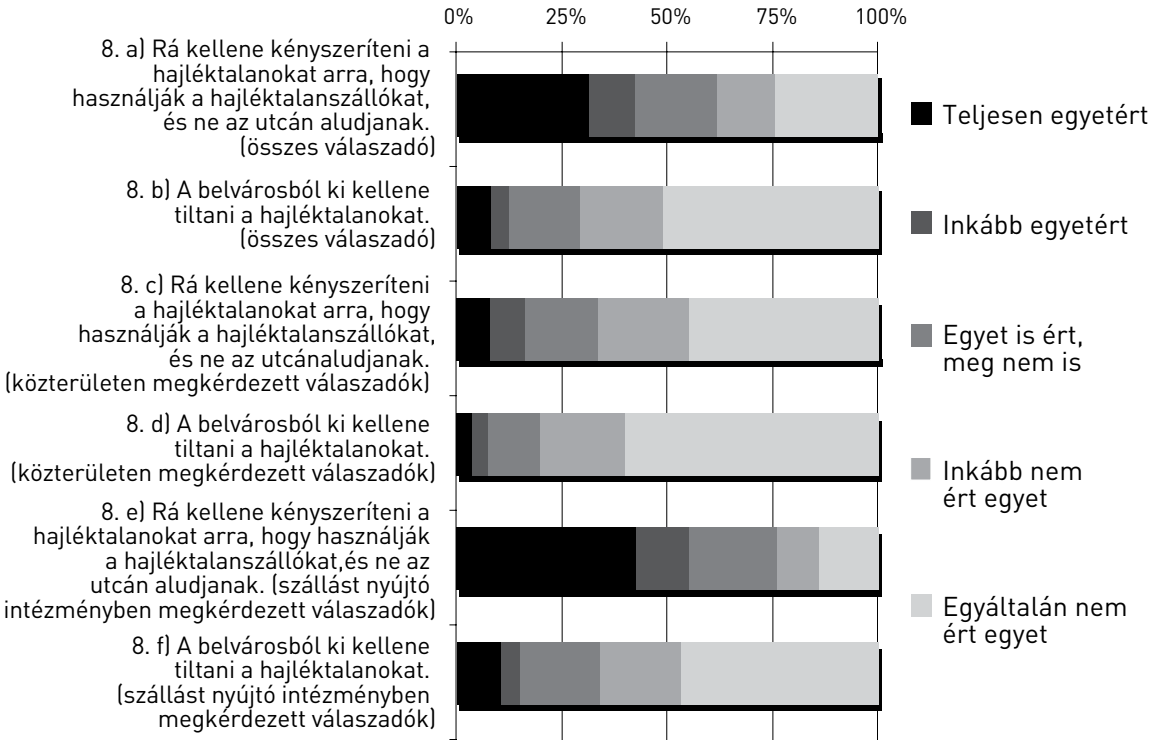

GURÁLY ZOLTÁN: ÚJ OTTHON, SZÁLLÓTÁRSAK ÉS JÁRÓKELŐK

Délelőtti beszélgetések a hajléktalanságról[1]

2013-ban megkérdeztük a Magyarországon élő hajléktalan embereket több dologról, ezek közül lesz szó néhányról a következőkben. A kiválasztott kérdéseket az köti össze, hogy nem közvetlenül a szociális helyzetre vonatkoznak, hanem csak áttételesen kapcsolódnak ahhoz. A Délelőtti beszélgetéseket dialógus formájában írtuk le, G. az adatelemző, szerző, A. pedig több beszélgetés valós szereplőit magában ötvöző személy. A szöveghez kapcsolódik egy melléklet, amely az említett adatokat diagram formában jeleníti meg.

– G.: A fő kérdés, amelyet a beszélgetés körbejár a *„Ha most leszállna egy angyal, mit kívánna tőle? (három kívánsága lehet)”.* Ezen kívül szóba kerül a *„Mit gondol, lesz-e valamikor a jövőben olyan helyzetben, hogy lakásban lakjon?”* kérdés. Érintjük a beszélgetésben a *„Az elmúlt évben büntették-e meg valamiért, ha igen miért?”* kérdést is. Aztán beszélgetünk arról, hogy *„Ha tiltás, kitiltás miatt tegnap sem szállón, sem közterületen nem tölthette volna az éjszakát, mit csinált volna?”.* Utalunk még néhány, a 2012-es adatfelvételben felvett kérdésre, pl. arra, hogy *„Elküldték-e onnan, ahol korábban (egy hónapja, fél éve, ill. egy éve) lakott?”,* vagy hogy *„Érte-e már Önt hátrányos megkülönböztetés a hatósági személyek (hivatalnok, rendőrök, közterület felügyelő stb.) részéről azért, mert hajléktalan?”.*

– ***A.: Akkor most végig vesszük sorban a kérdéseket, vagy lesz egy téma, ami mentén haladva érintjük a felsorolt kérdéseket is? De még mielőtt válaszolsz, engedd meg, hogy megjegyezzem, az égből leszálló angyal nekem nem kívánságteljesítő, hanem büntető, mint például Mihály főangyal a Jelenések könyvéből. A kívánságot a jó tündér vagy az aranyhal teljesíti. De ez persze nem olyan lényeges, hiszen így is érthető a kérdés, csak ha a jó tündér teljesíti a kívánságokat, „mesésebb” válaszok születnek.***

– G.: Egy dologról fogunk beszélni, amelynek kapcsán igyekszem minden más kérdést is érinteni. Igen, valóban nem az angyaltól szoktunk három dolgot kívánni. Mikor mindezt mondtad, eszembe jutott, hogy ráadásul nem is azt mondja a tündér, hogy kérj valamit, hanem azt ígéri, hogy (kvázi mechanikusan) teljesíti a kívánságaidat. Ebből születnek az olyan viccek, mint a három fázó eltévedt kissünről szóló, amelyben kettő sünt a tündér két kívánság „terhére” haza röppent a mamához, majd az egyedül maradt harmadik sün meggondolatlan mondata után

[1] Köszönet a TÁMOP 5.3.2.12 kiemelt program műhely részvevőinek a hasznos információkért és ötletekért.

(amelyben a hiányzó testvéreit kívánja) mechanikusan és érzéketlenül rögtön vissza is teleportálja őket ugyanoda az erdőbe. A három kívánság eredeti formájában három biankó csekk, amire felírt dolgok teljesülnek. Lehet, hogy igazad van, az égből leszálló angyaltól nem illik olyan őrült dolgokat kérni, mint pl. a „jedi erő", ami internetes adatfelvételek esetében gyakran előfordul.

Az egészség

– G.: Egészséget kértek a legtöbben. Többen kértek egészséget, mint pénzt, ami egyébként olyan népszerű szokott lenni, hogy a hasonló adatfelvételeknél ki is szokták zárni a kérhető dolgok sorából. Nagyon is racionális, vagy másként fogalmazva „földhözragadt" egészséget kérni. Szerintem inkább arra válaszolnak a hajléktalan emberek, hogy mit szeretnének, és nem arra, hogy miről álmodnak.

– ***A.: Mennyien válaszoltak egyáltalán erre a kérdésre?***

– G.: Mindössze 113 ember nem adott semmilyen választ, ami kb. a megkérdezettek 1%-a. A csak szabadszavas választ adók száma 150 fő volt. A többiek vagy csak a felajánlott válaszlehetőség közül választottak, vagy azok mellett egy-két szabadszavas választ is adtak (az összes válaszadó 9680 fő volt). A szabadszavas válaszoknak az aránya nem haladta meg az 5%-ot. És nagyon kevés mesés kívánság volt közöttük, többségük valamelyik kiválasztható válaszlehetőség szinonimája, de szerepel közöttük olyan válasz is, hogy „Marit" vagy „semmit".

– ***A.: A szabadszavas válasz az, amit a kipontozott vonalra beírnak, a választásos pedig az ugye, amit be lehet ikszelni? Az egészség, ha jó értettem, akkor beikszelős válaszlehetőség volt.***

– G.: Igen, az egészség beikszelős volt, és 5471-en ikszelték be, ami a megkérdezettek 57%-a. Tehát ők azok, akik feltehetően egészségük helyreállítását kérték az angyaltól, vagy azért választották ki az egészséget, mert azt tartják a legfontosabb megőrzendő értéknek.

– ***A.: Én azért arra szavaznék, hogy inkább meg akarnak szabadulni a betegségtől.***

– G.: Valóban így lehet, mert többnyire azok választották az egészséget, akik egy másik helyen azt írták, az egészségi állapotuk akadályozza őket abban, hogy munkát vállaljanak (2900 akadályozottból 2100-an kértek az angyaltól az egészséget). Ott, ahol sok beteg ember van, nem is várhatunk mást. De a „csak egészség legyen" szlogen általános elterjedtsége is elég okot szolgáltathat arra, hogy ez a válasz a fő helyen szerepeljen. Nyolcszázan azonban azok közül sem kívántak maguknak egészséget, akiket a munkavállalásban akadályoz a rossz egészségi állapotuk. Számukra biztosan fontosabb a pénz, az önálló lakás és a munka, ha nem is feltétlenül ebben a sorrendben.

– ***A.: Azért azt nem hiszem, hogy valaki tiltakozna, ha meg akarnák szabadítani a munkavégzést akadályozó betegségtől.***

Önálló lakás

– G.: Azt én sem gondolom, hogy nem szeretnének megszabadulni a betegségtől, de valamiért mégsem kívánták az egészséget. Néha amikor az utcán beszélgető időseket hallgatom, az az érzésem támad, hogy nem tudnának miről beszélni, ha nem lennének betegek. A viccet félre téve, a betegség sokfajta identitást nyújthat pusztán azzal, hogy jelenléte minden dolgot felülír, de ez nem hajléktalan-specifikus, ezért nem kellene túlbeszélni a dolgot.

Szerintem térjünk rá a lakásra, ami a következő a leggyakrabban említett kívánságok sorában. Meglepő, hogy a megkérdezett hajléktalan embereknek mindössze a fele kívánt önálló lakást magának. Ez ezért furcsa, mert az ember azt gondolná, hogy az elsőszámú problémája a hajléktalan embereknek éppen az önálló lakhatás hiánya.

– ***A.: Szerintem azért nem kívánták a lakást, mert tudták, hogy nem tudnák azt fenntartani. De lehet, hogy egyszerűen megszokták már azt a helyet, ahol alszanak, és nem akarnak változtatni, vagy nem akarnak energiát és pénzt fordítani lakásfenntartásra. De lehet, hogy csak volt más fontosabb, amit kívánniuk kellett. Különben is, az 50% nem rossz arány, ha arra gondolunk, hogy mennyiféle dolgot kívánhatunk magunknak.***

– G.: Igen lehet, hogy annyira racionálisak voltak a hajléktalan emberek, hogy nem kívántak olyat, amit nem tudnak azután fenntartani, bár szerintem, aki palotát kér magának a jó tündértől, az nem gondol bele abba, hogy takarítani is kell azt. Nem hiszem, hogy meg lehet szokni a szállón vagy utcán éjszakázást, különösen úgy nem, hogy közben maga körül azt látja az ember, hogy másoknak van önálló otthonuk. A lakás önállóságára vonatkozóan az jutott eszembe, amit Podmaniczky Frigyes a Hajléktalanok Menhelye Egylet menedékhelyének 1888-as átadásakor mondott: „A legszerényebb emberi boldogságnak is alapfeltétele, a legigénytelenebb egyén törekvéseinek is czélja a maga otthonának a birtoka, a saját lakás vagy csak a tulajdon szoba, akármilyen kicsiny is az, nem csak a zord időjárás ellen nyújt védelmet, hanem az emberi méltóság és az egyéni szabadság érzetét is megadja". Szóval aktuálisan lehet valakinek pénzhiánya, lehet éhes, tarthat attól, hogy nem tudja fizetni a lakást, lehet kevésbé vonzó az önállóság stb., de nagyon nehéz elképzelni, hogy a három kívánságba nem fér bele hajléktalan emberek mindennapjait olyan mértékben meghatározó lakhatási problémamegoldás.

– ***A.: Nem lehet, hogy Podmaniczky báró tévedett, és csak belelátta a szabadságot a lakhatásba? Lehet, hogy már akkor is sokan inkább a pénzt vagy a munkát látták az önállóság vagy a szabadság eszközének? Miért volna kötelező egy hajléktalannak önálló lakást kívánni? A sza-***

badság és a lakhatás összekapcsolásával különben nekem bajom van. Számomra a lakás nem a függetlenséget, a szabadságot sugallja, hanem inkább a helyhez (rokonokhoz, szomszédsághoz stb.) és időhöz (múlthoz és a közös sorsunkhoz való) kötöttséget.

– G.: Igen, lehet hogy eljutottunk a lényeghez. Azt hiszem sokan azért nem választották az önálló lakást, mert a lakást inkább jellemzi a lakásban való együttlakás (társas) viszonyrendszere, mint az, hogy az embert négy fal védi a külvilágtól.

– ***A.: Lehet, de az egyik nem zárja ki a másikat: attól, hogy a lakás minőségét az együttlakás határozza meg, még vágyhatnának arra, amit a falak biztosítnak, az autonómiára, a biztonságára, a nyugalomra.***

– G.: Szerintem vágynak is a biztonságra és a nyugalomra, bár a „békességet" mindössze 2235-en, a megkérdezettek 23%-a választotta a kívánságok között, de ennek az lehet inkább az oka, hogy ez egy kicsit régies kifejezés, ami mindenkit elbizonytalanít. Szerintem ha nyugalmat és biztonságot kérdeztünk volna, kicsit nagyobb lenne a válaszadók aránya. De már az is kérdés, hogy kinek mit jelent az autonómia. Engedd meg, hogy elmeséljek egy történet arra példaként, hogy mennyire nem a falak jelentik a lakást. Volt egy nagyon kedves önkéntesünk és barátunk Teri, aki egyébként hajléktalan volt. Amikor megkapta a nyugdíját, elhatározta, hogy idősotthonba vonul. Megpróbáltuk lebeszélni, mivel teljesen aktív volt, és igyekeztünk rávenni arra, hogy keressünk egy lakást, és költözzön oda. Azt mondta, hogy nem, mert akkor előkerülnek a régi haverok, és elölről kezdődik minden, amit egyszer már átélt, és az lesz vége, hogy elveszíti a lakást, amit még egyszer nem tudna elviselni.

Azt is mondhatjuk, hogy az autonómiája megőrzése érdekében nem akart lakást. Nyilván Teri esete nem mindennapos, de ha valakinek nagyon rossz tapasztalatai voltak azokkal kapcsolatban, akikkel együtt lakott egy lakásban, akkor könnyen összekapcsolja a lakást a rosszal. Ha viszont történetesen jól kijött a szállólakókkal vagy fedél nélküliként a parkban a járókelőkkel, akkor a lakásban lakást rosszabbnak, a hajléktalanságot jobbnak fogja ítélni.

– ***A.: Azt, hogy a lakáshoz való viszonyt igazából a lakásban lakókkal kapcsolatos emlékek befolyásolják, adatokkal is alá tudod támasztani, vagy csak feltételezed? Igazad lehet a rossz emlékek hatásával kapcsolatban, de szerintem mindenkinek kell lennie olyan emlékének vagy vágyálmának, amelyben a lakás központi helyen van.***

– G.: Azt tudjuk, hogy az elmúlt egy év folyamán 4420-an, a megkérdezettek 49%-a valamennyi időt lakott lakásban is, függetlenül attól, hogy milyen régen hajléktalan. Közülük 2300-an (52%) kívántak önálló lakást és 2100-an nem. Csak annyit tudunk tehát, hogy szinte semmilyen összefüggés sincs a vágyak és a lakással kapcsolatos tapasztalatok megléte vagy hiánya között. Ezért valami olyasminek kell befolyásolni a vágyakat, ami viszonylag független a definitív hajléktalanságtól.

A felvetésedre pedig azt tudom mondani, hogy igen, feltehetően majdnem mindenkinek van emléke olyan családról vagy lakóközösségről, amely vonzó, de szerintem egyénfüggő, hogy ki mit akar és ki mit tud egy ilyen lakhatási mintából saját életébe beépíteni. Mély benyomást tehet ránk a mintául szolgáló közösség jóléte, tetszhet a lakás atmoszférája, akarhatjuk saját életünkben ugyanazt a nyüzsgést és mozgalmasságot (nyitottságot), amelyet gyermekként tapasztaltunk. Szerintem a hajléktalan embereket inkább ez utóbbi, a nyitottság és mozgalmasság fogja meg. A jókedv, a jó beszélgetés, a jó társaság, amelyre elvileg egy hajléktalanszállón is van lehetőség.

– ***A.: Azt akarod ezzel mondani, hogy nem is szállást kellene a hajléktalanná vált embereknek nyújtani, hanem olyan közösséget, amely más és jobb, mint a lakásban lakókból álló rosszemlékű közösségek?***

– G.: Szerintem ezt teszi valójában egy szálló, csak nem biztos, hogy teljesen tudatosan. Ha megnézed, egy-egy hajléktalanszállón a legfontosabb a közösség, amit inkább a személyzet, mint az épület adottságai határoznak meg. A szobák és az ágyak nyilván szükséges szolgáltatások, de lehet, hogy nem az épület keresésével kell kezdeni a hajléktalanellátást, hanem a hajléktalanokat elfogadó emberek keresésével. Ezért tud óriási károkat okozni az olyan, csak a szavaztok szerzése céljából fellépő politika, amely a hajléktalanellátás alkalmatlanságáról beszélt lépten-nyomon az elmúlt években. Ehelyett hálát kellett volna adni azért, hogy vannak még olyan emberek, akik belső indíttatásuk miatt szó szerint otthont tudnak nyújtani a hajléktalan embereknek azzal, hogy közösséget vállalnak velük.

– ***A.: Ez akkor azt jelenti, hogy olyan közösségi lakhatási formákat kellene kialakítani, amelyek a jó társaságot biztosítják, és nem az kell legyen a cél, hogy ismét lakásba kerüljön a hajléktalanná vált ember? Ez kicsit ellentétes azzal a törekvéssel, amely ha jól tudom, uralkodó most a szakmában, miszerint az integráció a legfontosabb, és ezért lakásban kell elhelyezni a hajléktalan embereket.***

– G.: A jó társaság szempontjából szerintem áttörés volt, amikor a nagyvárosok kialakulásával megszűnt a közösség lakóhelyhez kötöttsége. Éppen ez adott lehetőséget arra, hogy az ember megtalálja a hozzá leginkább illő embereket a magánéletben, a munkahelyen stb. Nem hiszem, hogy ezzel ellentétes célokat kellene kitűzni. De tudomásul kell venni, hogy az a közeg, amely a hajléktalan emberek számára elérhető, otthonos vagy megszokott (a jelző kiválasztása szabadon választott), az intim viszonyok tekintetében olyan, ami a hajléktalan emberek felének a közterületen élés vagy a szállón lakás alternatívájaként nem, vagy csak időszakosan fogadható el. Ezzel azt is mondom, amit Teri példája mutat, hogy a sikeres integráció nem a lakásszerzésen, hanem közösségváltáson múlik.

– ***A.: Azt akarod ezzel mondani, hogy a Maslow-piramis nem működik? Az érzelmi szükségletek és az önmegvalósítás iránti vágy (a mintaként szolgáló család esetében említett jó at-***

moszférával szerintem erre utaltál) fontosabb lehet, mint a fiziológia szükségletek kielégítése vagy a biztonság?

– G.: Ilyen messzire nem mennék a következtetésekben, de úgy tűnik, nagyon jelentősen befolyásolják ezek a szempontok is a szükségletkielégítést. Nyilván ha éhínség vagy jegyrendszer lenne, vagy bűnözők, esetleg más militáns csoportok erőszakos cselekményei fenyegetnének folyamatosan, akkor más lenne a helyzet, de jelenleg a hajléktalan emberek által lakott nagyvárosokban ez nincs így, ezért a szükségletpiramis alsó két rétege szempontjából a hajléktalan emberek nem szenvednek hiányt. Az élelmet, a pihenési és tisztálkodási lehetőséget, ha szegényesen is, de a hajléktalanokat segítő szolgáltatások biztosítani tudják. A biztonság tekintetében azt találtuk a 2013-as felmérésünk szerint, hogy a hajléktalan emberek döntő többségét (78%-át) nem nagyon zaklatták a korábbi évben, és most is ott laknak (éjszakáznak), ahol egy évvel korábban tették, vagy ha eljöttek onnan, azt önként tették. Bár az adataink szerint minden tízedik közterületen élőt rendőrök vagy „közteresek" küldtek el arról a helyről, ahol egy évvel korábban voltak, a közterület még így is biztonságos lehet. Egy évvel korábban, 2012-ben a Február Harmadika kutatás keretében megkérdeztük azt is, hogy *„Érte-e már Önt hátrányos megkülönböztetés a hatósági személyek (hivatalnok, rendőrök, közterület felügyelő stb.) részéről azért, mert hajléktalan?".* Bár a válaszok alapján a hajléktalan emberek 29%-át érte hátrányos megkülönböztetés hajléktalanságuk miatt a hatósági személyek részéről valamikor, és a hajléktalanok csoportján belül a koldulók és a gyűjtögetők közel 40%-a számolt be erről, feltehetően ez még mindig nem teszi biztonság-hiányossá a hajléktalan létet.

– ***A.: Amiket eddig mondtál, az azt is jelenti, hogy a hajléktalan emberek a távoli jövőjüket sem lakásban képzelik el?***

– G.: A hajléktalan emberek harmada arra a kérdésre, hogy *„Mit gondol, lesz-e valamikor a jövőben olyan helyzetben, hogy lakásban lakjon?"* azt válaszolta, hogy nem, és egy másik harmad pedig azt mondta, hogy nem tudja.

Pénz

– G.: 4300 fő kért pénzt az angyaltól, a megkérdezettek 44%-a. Az utcán élőknek azonban majdnem a kétharmada (63%) választotta a pénzt, miközben a szállón lakónak pedig alig valamivel több mint a harmada.

– ***A.: A szállón élőknek van pénzük, az utcán alvóknak nincs, vagy kevesebb van – ez lehet a magyarázat.***

– G.: Éppen ellenkezőleg, az utcán élőknek egy kicsit több pénzük volt 2013 januárjában, mint az éjjeli menedékhelyen lakóknak: az utcán élőknek átlag 24 ezer forint, a menedékhelyen la-

kóknak 22 ezer forint állt rendelkezésére a kérdezést megelőző hónapban. Tehát inkább arról van szó, hogy ők, mármint a fedél nélküliek fontosabbnak érzik pénzt. Szerintük inkább történik velük valami jó, ha van pénzük, mint a szállón lakók szerint. Az önálló lakás, egészség és pénz a legnépszerűbb három kívánság. Kilencszázan választották ezt a hármat, miközben a másik legnépszerűbb hármast, az önálló lakás, munka, egészség-hármast csak hatszázan.

– ***A.: Tulajdonképpen a hajléktalanság megoldásához fontosabb a pénz, mint az önálló lakás, hiszen a lakás fenntartása még nem megoldott attól, hogy valaki rendelkezik vele, viszont a pénz megoldja mindkettőt. Szerintem egyébként sokan azért nem választották az önálló lakást, mert úgy gondolták, hogy nincs elég pénzük azt fenntartani.***

– G.: Igen, ezt már mondtad egyszer, de nem ez történt: ugyanolyan arányban választották ugyanis a pénzt az önálló lakást is választók, mint az azt nem választók (49–51% arányban). Tehát az önálló lakást nem választók egyáltalán nem választották inkább a konvertálható pénzt. Az önálló lakás választás, mint arról már szó volt, éppen abban az egy dologban különleges, hogy szinte teljesen független más materiális javak választásától.

– ***A.: Azt akarod mondani, hogy mindegy, hogy egy hajléktalan idős vagy fiatal, nő vagy férfi, dolgozó vagy kéregető, iskolázott vagy iskolázatlan, ugyanolyan arányban szeretne önálló lakást? Olyan ez mintha lenne a hajléktalan embereknek egy minden mástól érintetlen kis világa, amely az önálló lakáshoz való viszonyát jelöli.***

– G.: Igen pontosan, de szerintem ezt már megbeszéltük. Térjünk vissza a pénzre. Más három kívánságot kérdező felmérések gyakran kizárják a kívánságok közül a pénzt, mert az elsődlegessége annyira triviális. Az a tény viszont, hogy a hajléktalan embereknél ez csak a harmadik helyen van, meglepő és magyarázatra szorul. A pénz szerepének ez a harmadlagossága engem megerősít abban a feltevésemben, hogy a hajléktalanság sok tekintetben helykeresés, és nem csak eszköz- vagy lehetőséghiány. A helykeresés magyarázhatja azt a „mélységes és szétszakíthatatlan összefüggést, mely az emberi kitaszítottság, megfosztottság, elementáris hiányok és az észlelt lelki folyamatok »társadalmi magány« között feszül", ahogy azt egy korábbi írásunkban megfogalmaztuk. (Bényei Zoltán – Gurály Zoltán – Győri Péter – Mezei György: Tíz év után).

– ***A.: És mi a helyzet a munkával?***

Munka

– G.: Munkát a megkérdezett hajléktalan emberek 31%-a szeretett volna. Önálló lakással és egészséggel együtt hatszázan választották, a pénz és önálló lakás kombinációban pedig 463-an. Nem túl népszerű, bár a választható válaszok listáját tekintve az előkelő negyedik helyen van.

A 40-49 éves korosztály, a szakmunkások és az éjjeli menedékhelyen lakók kissé túlreprezentáltak a munkát választók között.

– ***A.: Persze, hogy nem népszerű, ki az, aki fáradtság árán akarja megszerezni azt, amit, ha már a kívánságoknál tartunk, egy szavával megkaphat az angyaltól.***

– G.: Szerintem a munka lehet önmagában is érték, megbecsülést jelenthet és növelheti az önbecsülést is. A „munkája van" kifejezés lehet a hasznos (fontos) ember szinonimája is. Ha megnézed az internetes adatfelvételeket, ott is sokan kérnek munkát, miközben mások a soha el nem múló gazdagságról vagy le nem meríthető bankkártyáról álmodoznak. Ehhez képest a hajléktalan emberek közül nagyon is sokan választották a munkát. Ebben a tekintetben integráltak a hajléktalan emberek, nincs hajléktalan-munkanélküliség, hajléktalanság van és munkanélküliség.

Család

– G.: A családot is viszonylag sokan, 2300-an választották, de egyértelműen az ötödik helyen áll, mivel az önálló lakással, az egészséggel és pénzzel alkotott kombinációkban minden esetben az utolsók között szerepel. Ezután már csak olyan hármas együttállások vannak, amelyek nem érik el a háromszázas esetszámot.

– ***A.: Ezek szerint egy értékválasztási hierarchia is kirajzolódik, amelyben a család meglehetősen hátul van. Ha igaz lenne az a feltevésed, hogy az önálló lakást inkább a lakók és nem falak jelentik, akkor sokkal többeknek kellene a családot választani, nem így van?***

– G.: A család nem feltétlenül azonos a lakóközösséggel. Nyilván az egy lakásban lakók ma legtöbbször vér szerinti rokonok. A család, miközben sokan még ma is a társadalom fő alkotóelemének tekintik, a testi és lelki bántalmazásoknak is az elsődleges színtere. Szerintem nagy szerepe van a hajléktalanság kialakulásában annak a predesztináltságnak, amely a megfosztottságot a vér szerinti rokonsághoz láncolt kapcsolatokon keresztül ugyanúgy átörökíti, mint ahogyan átörökíti a család védő hatását.[2] A hajléktalan emberek helykeresése a születés alapján meghatározott helyzet elleni lázadásnak is egy formája. Azt hiszem, hogy számtalan, a családba visszavezetést célzó mikro projekt sikertelensége igazol engem.

– ***A.: De a család alatt érthették azt a bizonyos idealizált családot is, amely az emlékeikben él, vagy egy képzeletbeli családot, amiről releváns személyek történeteiben halottak, irodalmi művekben láttak stb.***

[2] A család misztikus védőhatását, amely kulcsszerepet kap az újkonzervatív családmodell elterjesztésében Harry Potter sorozatban árván marad főhőst felnevelő Dursley család szerepe mutatja, mintsem a hagyományos keresztény családmodell.

– G.: Tudomásul kell vennünk, hogy a családról alkotott kép a mi kultúránkban sem egyértelműen pozitív, ezt tükrözik vissza a számok, miszerint minden második házasság felbomlik, és ezt tükrözi vissza a művészet is. Szerintem nincs, vagy csak ritkán van idealizált családkép az emberek fejében.

De nézzük tovább. A „békességet" majdnem ugyanannyian választották, mint a családot, 2240-en, akik elsősorban a szállólakók voltak, 60 év felettiek. A „társat" 1236-an, az „ennivalót" pedig 843-an választották. Ez utóbbit nagyobbrészt az utcán élők (57%) kérték volna az angyaltól.

– ***A.: Ebből nem következik semmi?***

– G.: Ha a békességet az egyetlen igazán altruista kívánságnak tekintem, márpedig a szabadszavas válaszok között sem voltak olyanok, mint a „rák ellenszere" vagy „globális felmelegedés megszűnése", akkor ez nagyon alacsony arány az internetes mérésekhez képest. Azokban a válaszadók harmada általában altruista. De mint fentebb már szó volt róla, itt valószínűleg inkább a viszály- vagy veszekedésnélküliség volt a vágy tárgya, és nem a világbéke. A társ meglepően kevés, az ennivaló meglepően sok. A társ utáni vágy hiánya kicsit váratlan, azt jelzi talán, hogy a család mellett a párkapcsolatok sem olyan fontosak a hajléktalan emberek számára. Valószínű, hogy az az érzelemi és anyagi függőség, amelyet egy intim kapcsolat jelent, nem kívánatos általában a hajléktalan emberek körében. A kötelékek, függőségek, ahogyan azok egy társas együttlakás estében (és a családban is) vannak – feltehetően a rossz emlékek miatt – nem vonzóak a hajléktalan emberek számára.

– ***A.: Mi van a boldogsággal? A három kívánságot kérdező más adatfelvételekben a válaszadóknak legalább a harmada ilyen vagy olyan formában („mindig boldog legyek", „legyen mindenki boldog a földön" stb.) a boldogságot is kéri.***

– G.: Alig néhány szabadszavas „boldogságot" válasz érkezett. Szerintem ez a magyar szó másfajta jelentésével is összefügg. Boldoggá avatásnak hívjuk vagy fordítjuk például a katolikus beatifikálást, „áldottá avatást", ami teljesen más jelentéssel ruházza fel az eredetileg feltehetően a folyamatos öröm állapotában levést leíró szavunkat.

De most térjünk rá egy másik kérdésre.

Ha tiltás, kitiltás miatt tegnap sem szállón, sem közterületen nem tölthette volna az éjszakát, mit csinált volna?

– ***A.: Ez a kérdés nem azt feszegeti, hogy mennyire kényszer, illetve mennyire választott életforma a hajléktalanság?***

– G.: Valami olyasmit akartunk megtudni, hogy ha minden kötél szakad, akkor hányan tudnak akár komoly kompromisszumok árán is „négy fal közé kerülni". Számtalan hajléktalanellátáson kívüli alternatív lakhatási lehetőséget kínáló életforma van (pl. gondnok, szolgáló, matróz, rab stb.). Megtudtuk, hogy nincsenek ilyen alternatívák: a legtöbben, a megkérdezettek 26%-a az utcán maradt volna, és a válaszadók 22%-a nem tudta, mint csinált volna. Csak a hajléktalan emberek 15%-a tudott volna menedéket kérni rokonoktól, ismerősöktől. Nem voltak a hajléktalanná váláskor, és nem alakultak a hajléktalanság idején sem ki azok a lehetőségek, amelyek alternatívái lehetnének vagy lehettek volna a közterülten vagy szállón éjszakázásnak. Ezt sejtettük, de most már tudjuk is. Az pedig, hogy a megkérdezettek 15%-a egy-egy éjszakára befogadást nyerhet rokonoknál, ismerősöknél, nem cáfolja ezt a tényt.

– ***A.: Nagyon sok nekem ebben a feltevés, nem lenne jobb más mérési eredményekkel igazolni az állításaidat?***

– G.: Nyilván ez az egy kérdés csak szondázni tudja a valóságot. Ugyanúgy, ahogyan az előző kérdések esetében, itt is csak néhány kérdést tudtunk feltenni azért, hogy lássuk, hogy a hajléktalan emberek vágyai és jövőképe mennyire válik zárttá és mennyire szűkül be a hétköznapok lehetőségeivel együtt.

Összegezve: azt látjuk, hogy a jövőkép egyértelműen beszűkült, de nincs teljes aránytévesztés. A lényeg, amit ismét csak tudatosítanunk kell, nem meglepő, csak mára egy kicsit szokatlanul hangzik. Régen sokat emlegettük, talán akkor kicsit tankönyv-ízűnek tűnt, ma itt az ideje újra felfedezni: a hajléktalan emberek segítésének lényege az elfogadó, befogadó közösség, amelynek első megjelenési formája a segítők közössége. Olyan teamek és segítői közösségek kellenek tehát, amelyek az otthont jelentő kapcsolatokat pótolják falakkal vagy falak nélkül, nem pedig csak intézményeket működtető, a jogszabályoknak megfelelő számban rendelkezésre álló, az előírt képzettséggel rendelkező alkalmazottak.

– ***A.: Amit mondtál összefoglalásnak is tekinthető, amihez én csak annyit fűznék hozzá, hogy egyes helyeken túl merésznek érzem a következtetéseket.***

– G.: Legyen akkor ez a végszó. Köszönöm az együttgondolkodást!

MELLÉKLETEK

Angyaltól kért kívánságok megoszlása (választások száma szerint)

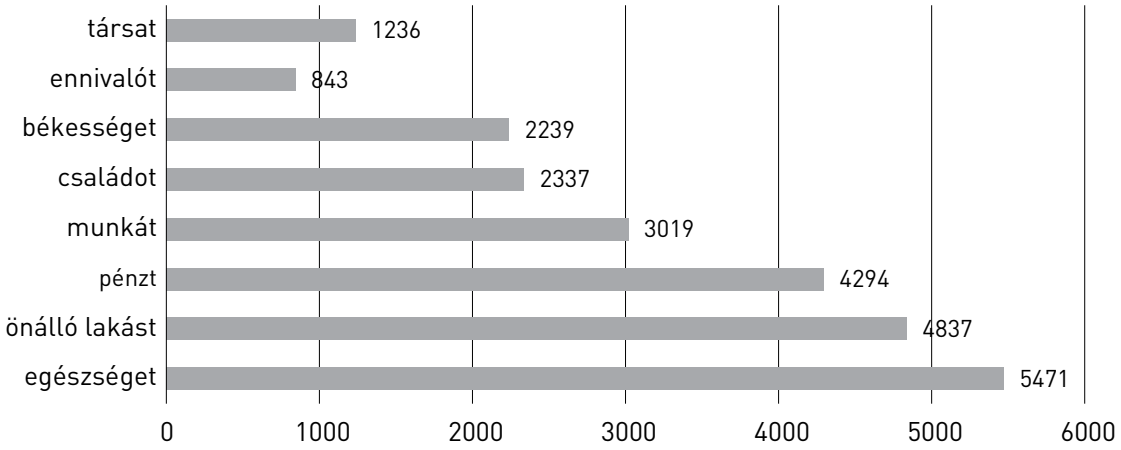

A leggyakoribb kívánságok

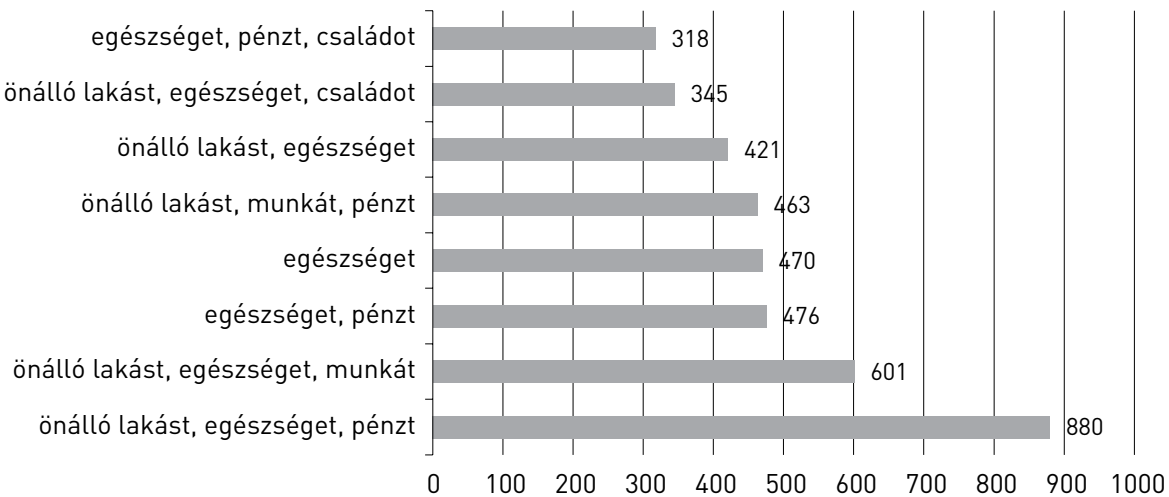

Az angyaltól egészséget kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

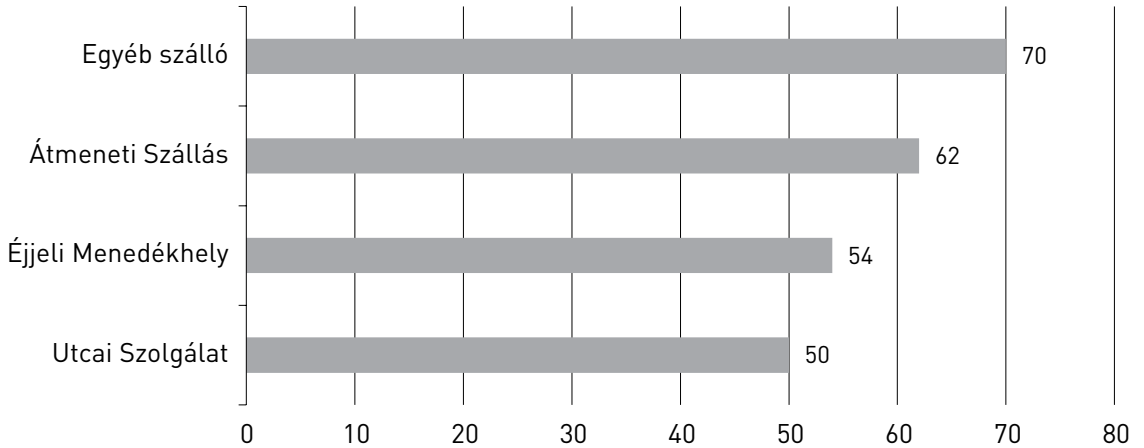

Az angyaltól önálló lakást kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

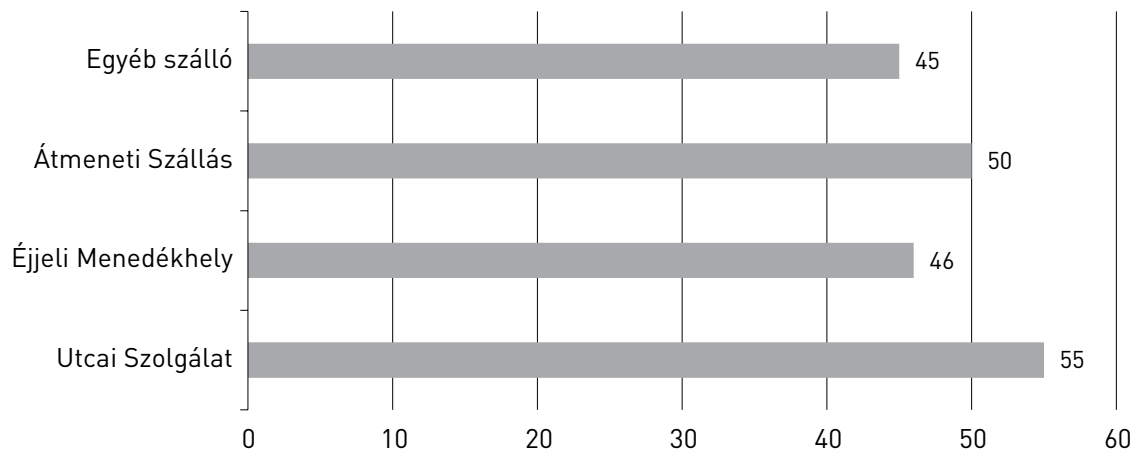

Az angyaltól pénzt kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

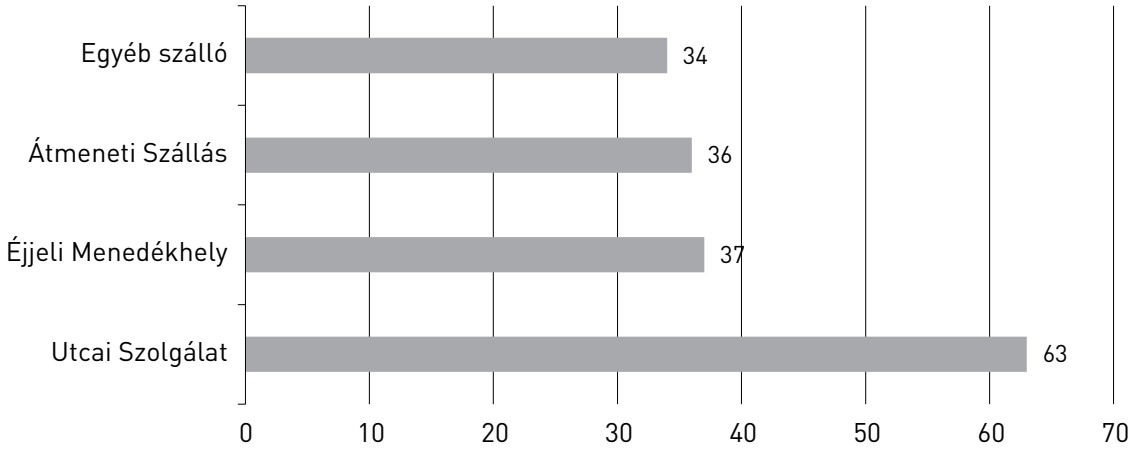

Az angyaltól munkát kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

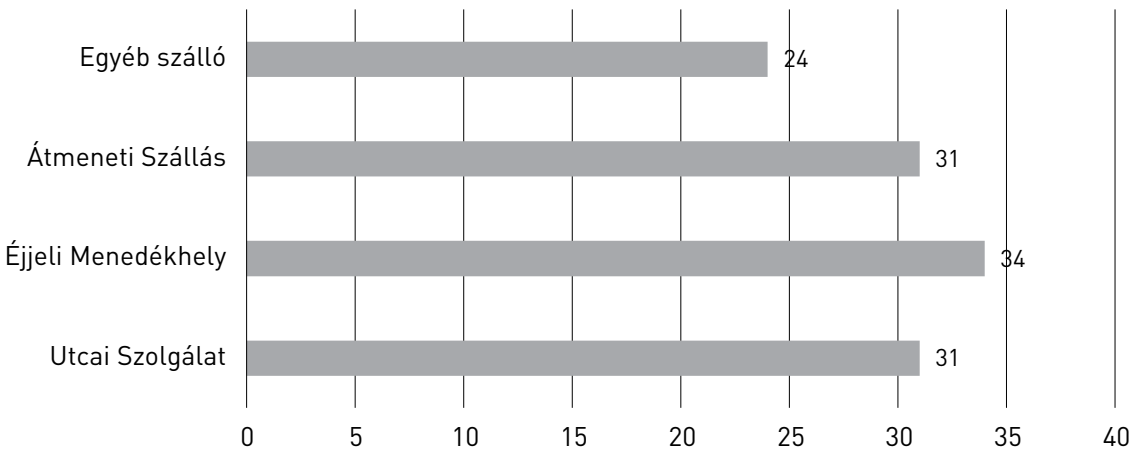

Az angyaltól társat kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

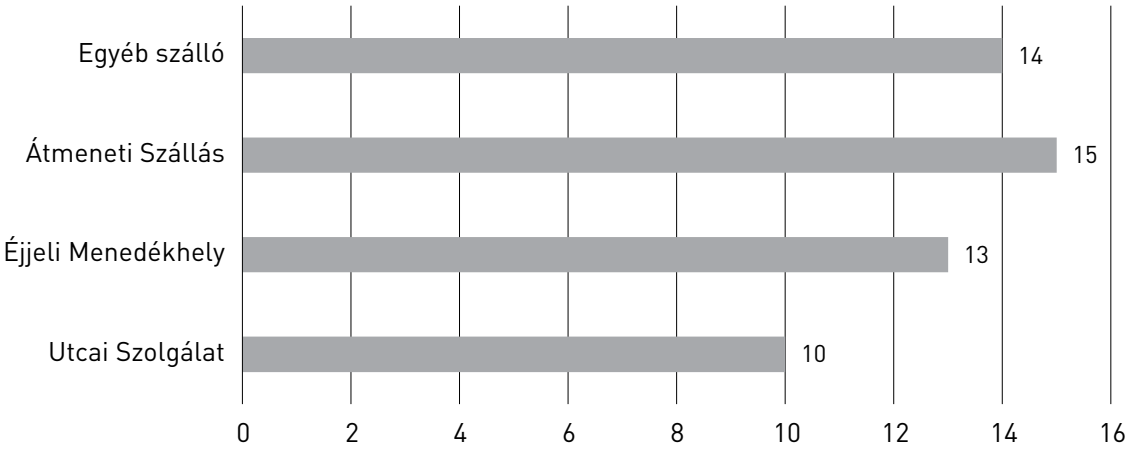

Az angyaltól ennivalót kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

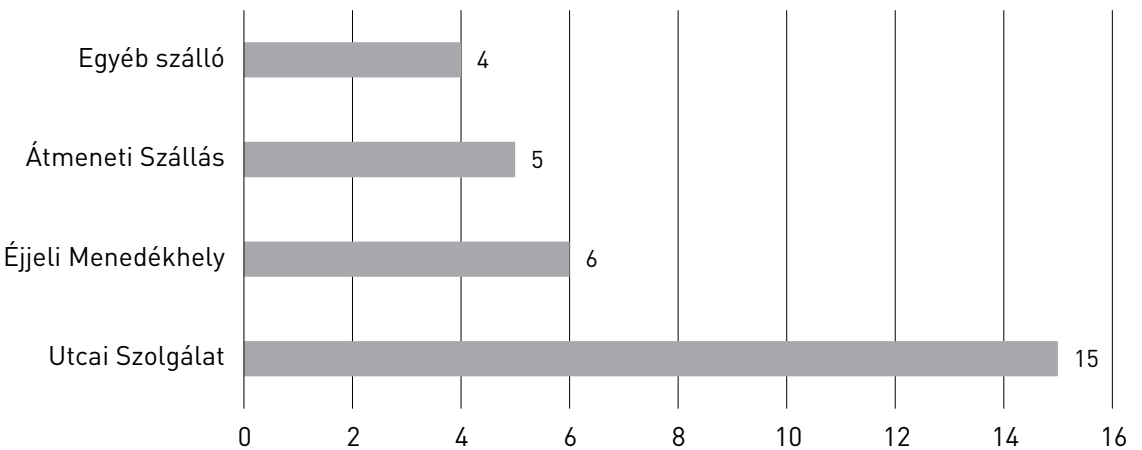

Az angyaltól békességet kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

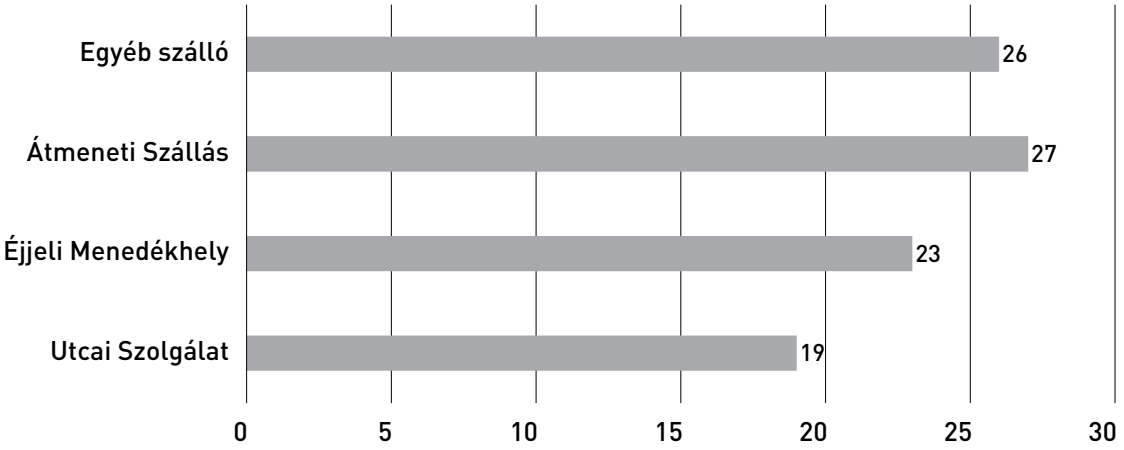

Az angyaltól családot kívánók aránya a kérdezés helye szerint (%)

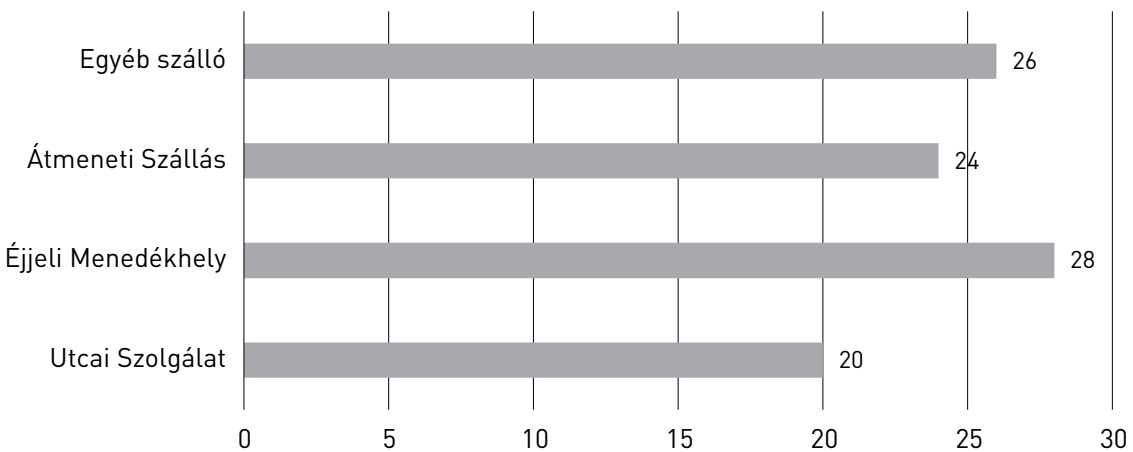

Hátrányos megkülönböztetésről beszámoló hajléktalan emberek aránya az adatfelvétel helye szerint (%)

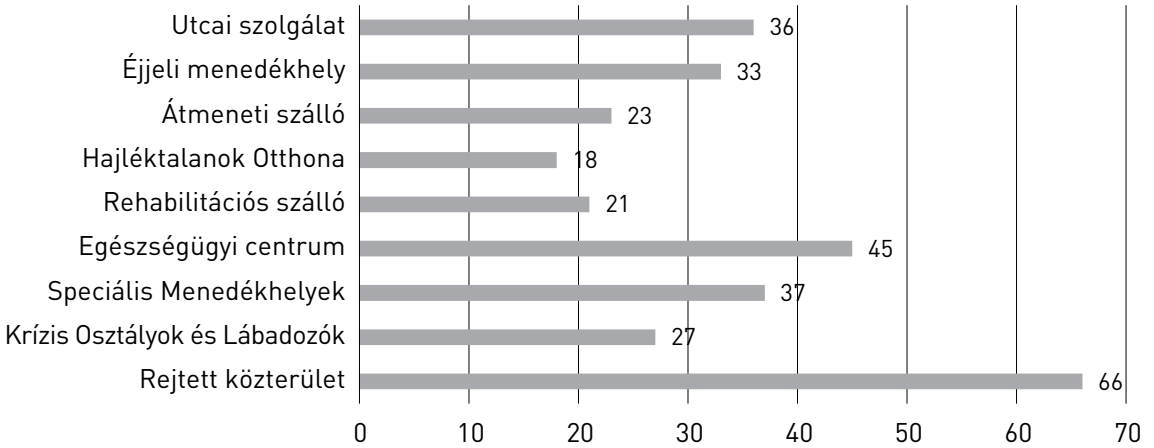

GYŐRI PÉTER: NYOLC ÓRA MUNKA, NYOLC ÓRA PIHENÉS, NYOLC ÓRA SZÓRAKOZÁS…

Hajléktalan emberek időmérlege, 2014

Mit csinált tegnap délelőtt 10 órakor? (Válogatás ötszáz szöveges válaszból, betűrendben)

> *a kerekesszékben ültem, a neten munkát kerestem, ábrándoztam, állást kerestem, aludoboz gyűjtés, barátnőmmel otthonában voltam, beszélgettem-segítettem a háztartásban, barátnőztem, beengedésre vártam, berúgtam, betegen feküdtem, beteget látogattam, bevittek a rendőrségre, cigarettát töltöttem, olvastam, csak pihentem, csikkeztem, dobozoltam, dolgoztam, de nem ez a jó szó, ennivalóért álltam sorba, fát gyűjtöttem, fát vágtam lakhatásért, feküdtem, főzőcskéztem, gondolkodtam, guberáltam-kukáztam, gyógyultam, gyűjtögettem-kukáztam, hólapátolás, önkéntes munka az intézmény területén, imádkoztam, interneteztem, ismerősöket kerestem, Istentiszteleten voltam, játszottam, leveleztem, munkát kerestem, kábítószert intéztem, káposztás tésztára vártam, kártyáztam, kemo kezelés, képzésen vettem részt, kéregettem-koldultam, kéregettem-kukáztam, kertben dolgoztam, jeget törtem, kisétáltam a dühömet, kocsmában voltam, koldultam-guberáltam, konzervért álltam sorba, közért előtt ültem, közmunkát végeztem, kukáztam-vasaztam, kutyát sétáltattam, leadtam a vashulladékot, lestem a fejemből ki, lomiztam, mosogattam, mostam-unokáztam, munkahely után érdeklődtem, munkát néztem a neten, OKJ-s szakmát tanultam, okosodtam, oktatáson vettem részt, olvastam és pihentem, olvastam-rejtvényeztem, orvosi vizsgálaton voltam, önkéntesen dolgoztam, padon ültem, parkban kéregettem, piára gyűjtöttem piacon, pihentem, plazmát adtam, rádiót hallgattam, segítettem a többieken, segítettem édesapának, sétáltam, sorbanállás a reggeliért, sörös doboz gyűjtés, számítógépeztem, takarítottam a szállón, tanfolyamon voltam, tanultam, tarháltam, társasoztam, tüdőt szűrtek, tüzelőt gyűjtöttem, újságoztam, unatkoztam, úton voltam, ücsörögtem-ittam-ettem, üldögéltem-nézelődtem, ültem a padon, üveget gyűjtöttem, üveget kerestem, üvegeztem, várakoztam, vártam a januári segélyt, vártam a postást, vártam valakit, vasat gyűjtöttem, vasaztam, véradás, versírás, virágot árultam, vizet vittem, voltam*

Hogyan alakult 2014 elején a hajléktalan helyzetben lévő emberek napi idő- és tevékenység-struktúrája? Milyen különbségek, sajátosságok ragadhatóak meg statisztikai úton a hajléktalan emberek különböző csoportjainak napi idő- és tevékenység-struktúráját elemezve? Erre voltunk kíváncsiak, amikor a *„Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap (0–24 óra között)…”* kezdetű kérdéseinkre a válaszokat vártuk.[1] Azonban mielőtt az egyes tevékenységekkel eltöltött idő

vizsgálatába belefognánk, érdemes annak is figyelmet szentelni, kik milyen tevékenységeket végeztek, vagy éppen egyáltalán nem végeztek a megkérdezést megelőző napon.

A 10 431 válaszadó ember szinte mindegyike (mondhatnánk, hogy természetesen/?/) aludt valamennyit az utolsó 24 óra alatt (94%), és valamennyi időt eltöltött evéssel-ivással-tisztálkodással-mosással is (89%). Az összes többi tevékenység végzése már nem ennyire egyértelmű: 26%-uk egész nap nem ment sehova, nem gyalogolt vagy közlekedett, és 60%-uk nem végzett semmilyen pénzkereső munkát. Ezzel szemben minden második ember valamennyi időt TV-nézéssel töltött (50%), minden negyedik ember valamilyen más szórakozásról is beszámol (24%), miközben szintén minden negyedik ember valamiért sorban állt, valamire – órákban mérhető ideig – várakozott (27%), illetve ügyeket intézett (19%).

De van-e különbség az egyes csoportok tevékenység-struktúrája között? A férfiak és a nők lényegében ugyanolyan arányban jelölték meg (vagy éppen nem jelölték meg) az egyes tevékenységeket, kivéve éppen a pénzkereső munkavégzést, mely a hajléktalan nők körében valamivel ritkábban fordul elő, mint a férfiaknál (nőknél 35% esetében, míg a férfiaknál ez 42%).

Ennél lényegesen markánsabb az egyes korcsoportok tevékenység-struktúrája közötti eltérés. Legnagyobb arányban a 30–39 éves hajléktalan emberek végeztek valamilyen pénzkereső munkát (53%-uk), de a huszonéveseknek és a 40–60 éveseknek is több mint 40%-a végzett ilyen munkát, azonban a 20 év alattiak (ők nagyon kevesen vannak) és a 60 év felettiek körében az ilyen munka már nagyon-nagyon ritka. (Mielőtt elhamarkodnánk a „természetes" értelmezést, ezt a kérdést később még közelebbről is megvizsgáljuk.) Egészében a legaktívabb korcsoportokban is meglehetősen alacsony a pénzkereső munkát végzők aránya: közel felük-harmaduk nem folytatott/folytathatott ilyen tevékenységet a megkérdezett napon.

Az egyes korcsoportok közötti különbségek mind a közlekedést, mind az ügyintézést tekintve a pénzkereső munkavégzéshez hasonló képet mutatnak (az aktív korúak körében sokkal gyakoribb e tevékenységek előfordulása, mint a náluk idősebbek, vagy éppen fiatalabbak esetében). Ezzel szemben a TV-nézés a 60 év felettiek körében az átlagosnál (55%) jóval gyakoribb (71%), akárcsak a 20 év alatti, legfiatalabb korcsoportban (67%). A TV-nézésen kívüli szórakozás (átlagosan 24% említi) viszont alig mutat különbséget korcsoportonként, kivéve ismét a legfiatalabbakat, akiknek körében ennek előfordulása az átlagosnak több mint kétszerese (53%).

[1] A kérdésünk az volt, hogy „Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap (0-24 óra között)…", s itt fölsoroltunk nyolc különböző tevékenység-csoportot, illetve kettő „egyéb" helyet is hagytunk, hogy az előre megadottakba nem besorolható tevékenységet ki-ki megnevezhessen, és annak időtartamát rögzíthesse. Mivel 2014-ben február 3-a éppen hétfőre esett, és a válaszokat nyilván befolyásolta volna, ha az „előző nap" egy vasárnap, ezért 2014-ben valójában február 4-én bonyolítottuk le az országos kérdezést, tehát az „előző nap"-ra irányuló kérdések egy februári hétfő időfelhasználását mutatják. A nappali és éjszakai hőmérséklet az évszaknak megfelelően fagypont körül mozgott, derült, száraz idő volt.

De másképp telnek a napjaik a különböző lakhatási helyzetekben lévő hajléktalan embereknek is. A különbség itt is a kereső munkát illetően a legnagyobb: pénzkereső munkavégzésről legnagyobb arányban a közterületen élők számolnak be (53%-uk), az éjjeli menedékhelyeken, átmeneti szállókon élők 62–64%-a nem említ ilyen tevékenységet napi aktivitásai között, az ún. egyéb szállókon pedig csupán minden ötödik ember (22%) végzett pénzkereső munkát napközben.[2] Vagyis a közterületen élők közül minden második, a szállókon élők közül minden harmadik ember végzett csak valamilyen (bármilyen) pénzkereső munkát e februári napon.

Nem tekintjük új információnak, hogy a közterületen élők életmódjának szerves része a napközbeni közlekedés, az éjjeli menedékhelyeken alvók esetében a (többek között) beengedésre való várakozás, sorban állás, az egyéb szállókon lakók körében pedig a TV-nézéssel való időtöltés. Az e tevékenységek előfordulásának gyakoriságáról, időbeli (átlagos) hosszáról kapott számszerű információk azonban új kérdéseket is felvethetnek. Napközbeni közlekedésről, gyaloglásról a közterületen élők 86%-a számol be, de az éjjeli menedékhelyeken alvók 77%-a, az átmeneti szállókon lakók 69%-a is kimozdul napközben, míg az egyéb szállókon lévők 54%-a nem tette ki a lábát a szállóról a kérdezést megelőző napon. Sorban állásról kevesebben, az éjjeli menedékhelyeken alvók mintegy 34%-a számol be, ennél ritkább ez a közterületeken vagy az átmeneti szállókon élők esetében (26–24%), s csak néhány esetben (16%) fordul elő az egyéb szállókon lakóknál. A TV-nézés pedig igen gyakori mind az egyéb szállókon, mind az átmeneti szállókon lakók napi tevékenységei között (63–64%), az éjjeli menedékhelyeken lakóknál érzékelhetően ritkább (49%), míg a közterületeken élők körében még azon is meglepődhetünk, hogy egyáltalán minden harmadik ilyen helyzetben lévő ember (32%) beszámol arról, hogy előző nap ő TV-t nézett (valahol).

Tevékenység	Említ ilyen tevékenységet (%)	
	2004	2014
Tisztálkodás, evés, ivás, mosás	97	89
Közlekedés (gyaloglás)	84	75
Pénzkereső munka	46	41
Ügyintézés	27	19
Sorban állás (várakozás)	47	27
TV-nézés	57	50
Szórakozás (tévézésen kívül)	45	24

Szubjektív meglátásunk szerint egészében meglepően magas a TV-nézők száma a hajléktalan emberek körében, ami egyrészt azt mutatja, hogy ebből a szórakozási vagy információs lehetőségből nincsenek annyira kizáródva, mint gondolhatnánk, de másrészt azt is jelenti, hogy ez a passzív időtöltési forma meglehetősen elterjedt ebben a körben (is). Számunkra ebbe a képbe

[2] Az ún. egyéb szállók egy részében (lábadozók, hajléktalanok otthona, krízis stb.) jellemzően beteg, illetve idős emberek élnek.

illeszkedik az is, hogy mennyire nagy arányban vannak olyan szállólakók, akik egész nap ki sem tették a lábukat az intézményből.

Egy kis módszertani kitérő

Éppen tíz évvel ezelőtt, 2004-ben is megkérdeztünk a Február Harmadika adatfelvételben résztvevőktől egy nagyon hasonló kérdéssort. Igen tanulságos lenne az az összehasonlítás, hogy a hajléktalan emberek, illetve egyes csoportjaik időmérlege vajon hogyan változott az elmúlt tíz év során. Ennek az összehasonlításnak azonban – a kérdések hasonlósága ellenére – több akadálya is van. 2004-ben még csak Budapesten folyt ilyen adatfelvétel, akkor közel 2800 ember válaszolt a kérdésekre, 2014-ben már több tucat településen együttesen több mint tízezren voltak a válaszadók. Ennél azonban lényegesebb akadályt jelent, hogy egyrészt a kérdések néhány lényeges mozzanatban eltérnek egymástól (talán a leglényegesebb, hogy 2004-ben munkavégzésre, 2014-ben pedig pénzkereső munkavégzésre kérdeztünk, s ez a kettő a hajléktalan emberek körében merőben különbözhet), másrészt 2004-ben még kérdezőbiztosok (szociális segítők) kérdeztek és töltötték ki a kérdőívet, 2014-ben viszont már önkitöltős volt a kérdőív. Utóbbi módszer általában inkább több és jobb válaszokat hozott, azonban ebben az esetben, amikor törekedni kellett arra, hogy „meglegyen a 24 óra", ez inkább egyfajta hátrányt jelentett. 2004-ben a kérdezőbiztosok próbáltak ügyelni arra, hogy a napi tevékenységek együttesen lefedjék a 24 órát, 2014-ben – ilyen közreműködés nélkül – ennél azért sokkal szétszórtabb vagy hiányosabb válaszok érkeztek. Az önkitöltős módszerrel azt az „eredményt" kapjuk, hogy az alváson, pihenésen, evésen-iváson-tisztálkodáson-mosáson kívül minden más aktivitást kisebb arányban végeztek (pontosabban: jelöltek meg) a válaszadók, mint a 2004-es kérdezés során.

Ez azt eredményezi, hogy ha utólag összeadjuk a válaszadók által megjelölt tevékenységek általuk rögzített időtartamait, akkor azt találjuk, hogy ugyan rendkívül magas arányban válaszoltak a kérdésre, azonban alig másfél ezer válaszadó esetében „jön ki"a napi 24 óra. A döntő többségnél a tevékenységek együttes időbeli hossza kevesebb, illetve jóval kevesebb, mint 24 óra (a kérdőívben nem volt arra hely, hogy a válaszadók maguk végezzék el ezt az összeadást, maguk ellenőrizzék válaszaikat).

Ha az összes megkérdezett időmérlegét úgy határozzuk meg, hogy az egy-egy tevékenységet aznap nem végzők adott tevékenységre fordított idejét 0-nak vesszük, akkor a 2004. évi adatfelvétel esetében (kerekítve) megkapjuk az együttesen napi 24 órás átlagot. Ugyanez a 2014. évi (önkitöltős) adatfelvétel esetében csupán (kerekítve) 18 óra. Márpedig hat óra hiánnyal a két felvétel összehasonlítása lehetetlen. Ha viszont az egyes tevékenységeket nem végzőket (azt nem bejelölőket) kihagyjuk a számításból, vagyis azzal foglalkozunk, hogy az adott tevékenységet végzők naponta átlagosan hány óra hosszat folytatták az adott tevékenységet, akkor ezen tevékenységek együttese

már 37 órát tesz ki. Mindkét számítás esetében megpróbálhatjuk a kapott átlagok együttesét a valós, 24 órás átlagra konvertálni.

Az egyes válaszadók által megjelölt napi tevékenységek idejének (óra) együttes hossza

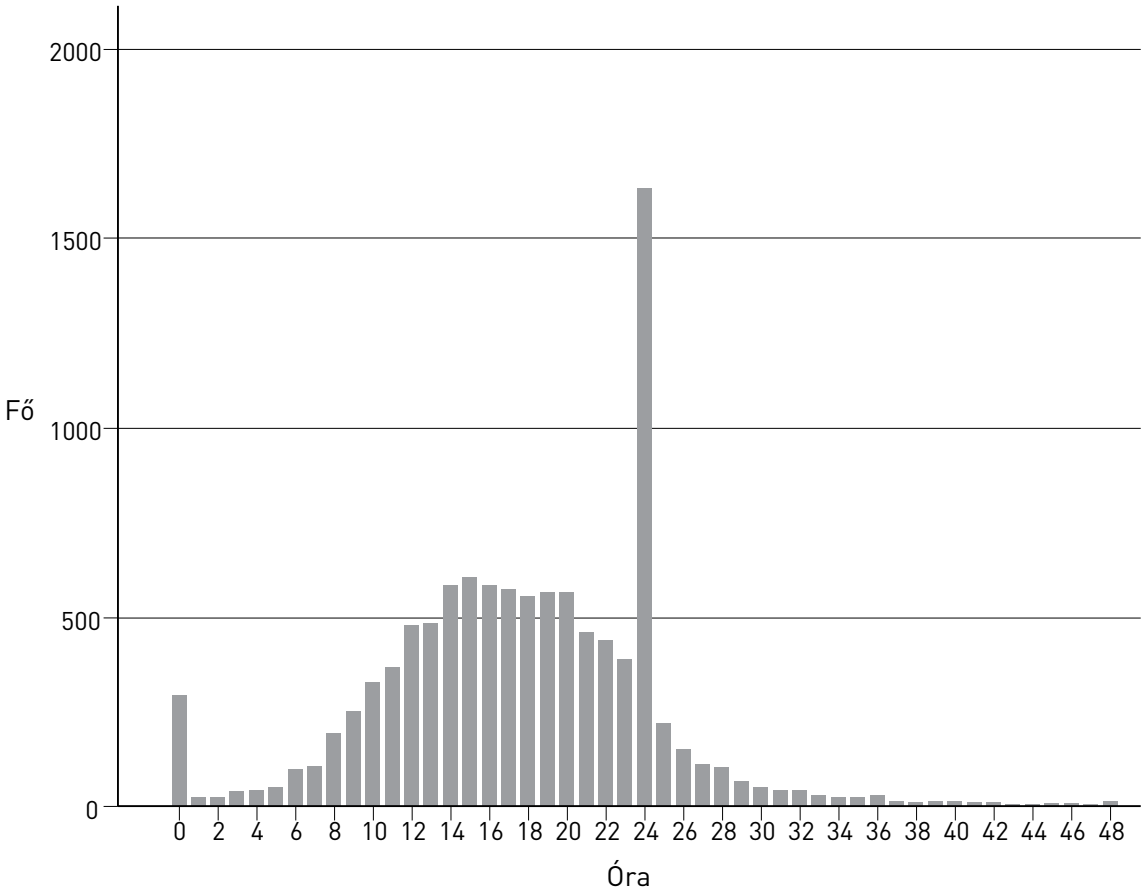

		Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap (0-24 óra között)…										
		Alvással, pihenéssel	Tisztálkodással, evéssel, ivással, mosással	Pénzkereső munkával	Ügyintézéssel	Közlekedéssel (gyaloglással)	Sorban állással (várakozással)	TV-nézéssel	Szórakozással (tévézésen kívül)	Egyéb1	Egyéb2	Együtt
Nem jelölte az adott tevékenységet	fő	664	1193	6308	8605	2699	7788	5309	8041	9520	10035	
Nem jelölte az adott tevékenységet	%	6%	11%	59%	81%	25%	73%	50%	76%	89%	94%	
Jelölte az adott tevékenységet	%	94%	89%	41%	19%	75%	27%	50%	24%	11%	6%	
Jelölte az adott tevékenységet: átlagosan hány óra hosszat végezték azt	óra	7,59	2,13	6,04	2,35	3,16	1,73	3,25	3,15	3,87	3,92	37,20
„Jelölte" 24 órára konvertálva	óra	4,9	1,4	3,9	1,5	2,0	1,1	2,1	2,0	2,5	2,5	24,0
Jelölte + nem jelölte az adott tevékenységet (együtt): átlagosan hány óra hosszat végezte azt	óra	7,14	1,90	2,48	0,45	2,37	0,47	1,62	0,76	0,43	0,24	17,84
„Jelölte"+"Nem jelölte" együtt 24 órára konvertálva	óra	9,6	2,6	3,3	0,6	3,2	0,6	2,2	1,0	0,6	0,3	24,0

&

A„nyolc óra munka”a hajléktalan emberek körében 2014 elején csak úgy jön össze, ha és amennyiben nem csak a pénzkereső munkát, hanem az ügyintézéseket, a sokszor ehhez kapcsolódó közlekedést és a sorban állásokat is ideszámítjuk. Azonban ha csak a pénzkereső munkára figyelünk, és csak azokat vesszük számításba, akik egyáltalán pénzkereső munkát végeztek (és „önbevallásukat” a 24 órából álló napra konvertáljuk) , akkor átlagosan alig napi 4 óra munkáról beszélhetünk.

A „nyolc óra pihenés” – úgy tűnik – mindenképpen megvan, sőt. Ha az alvás, pihenés mellett ideszámítjuk az étkezések, tisztálkodás és az egyéb tevékenységek egy részét is, akkor nyugodtan beszélhetnénk akár napi átlagos tíz óra pihenésről is. Az már további értelmezés kérdése, hogy ez az idő mennyiben a valódi pihenés ideje, vagy éppen aktív tevékenység nélküli, passzívan eltöltött idő. Ugyanez a kérdés a szórakozások kapcsán is felvethető.

A „nyolc óra szórakozás” valahogy hiányozni látszik. Inkább találunk több „pihenést” és kevesebb „szórakozást”. Alig több mint átlagosan napi három óra szórakozás nagyon kevésnek mondható. Ha csak azokat tekintjük, akik egyáltalán bejelöltek ilyen tevékenységet (és „önbevallásukat” a 24 órából álló napra konvertáljuk), akkor is legfeljebb napi négy óra szórakozásra jutó időt találunk. A szórakozásnak is a nagyobb része nem más, mint passzív TV-nézés.

De hát a dal is csak ironikusan szól a „nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás” ideális modelljéről…

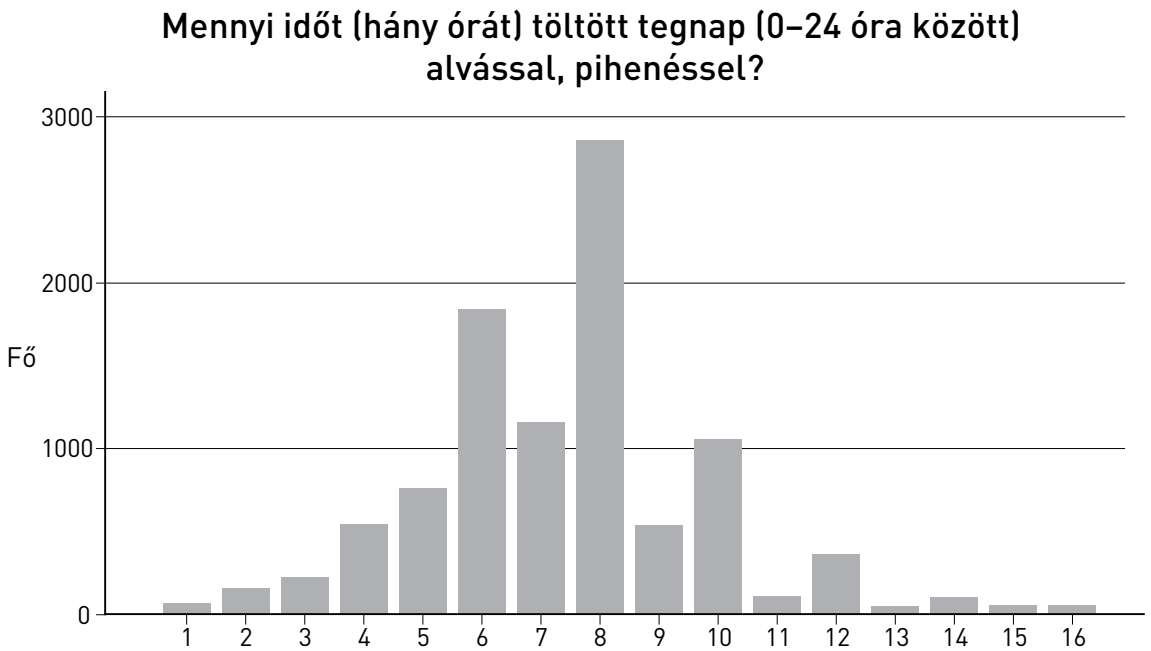

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap pénzkereső munkával?

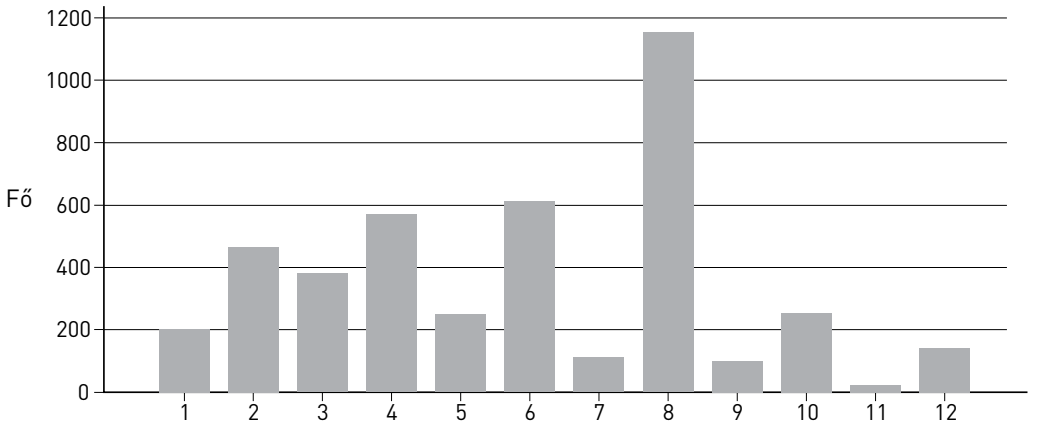

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap tisztálkodással, evéssel, ivással, mosással?

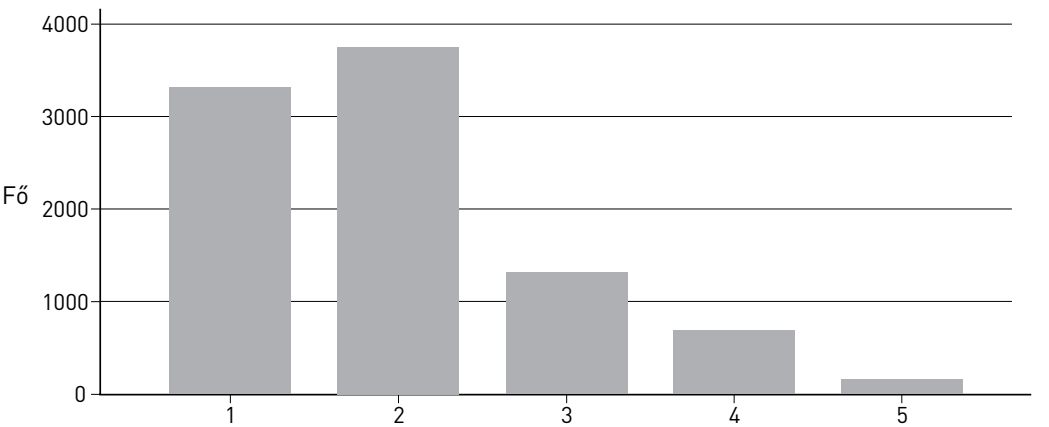

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap ügyintézéssel?

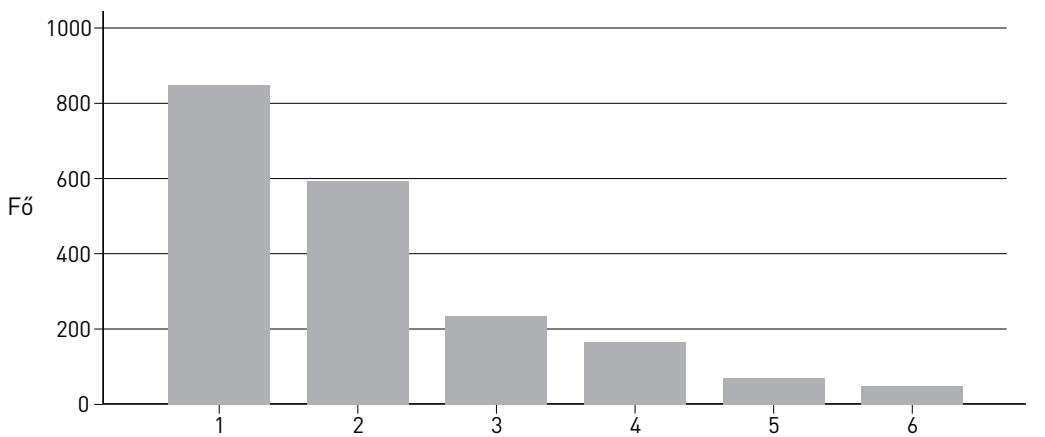

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap sorban állással (várakozással)?

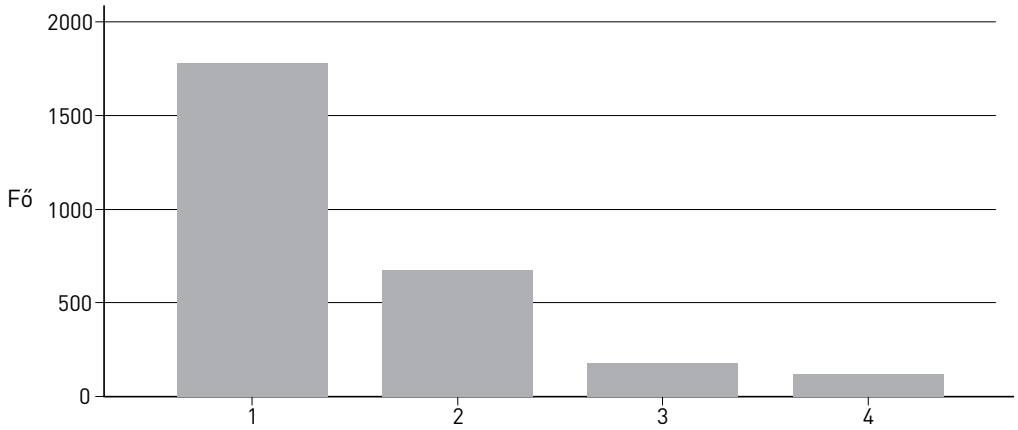

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap közlekedéssel (gyaloglással)?

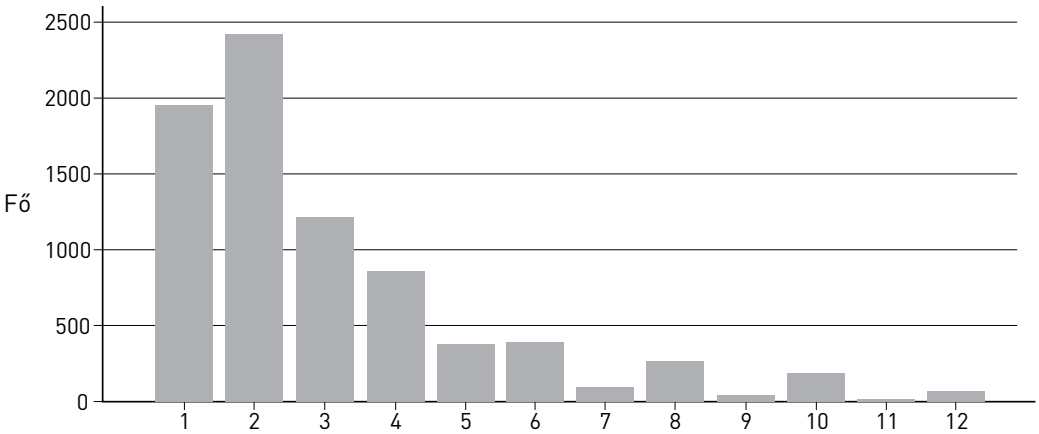

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap TV-nézéssel?

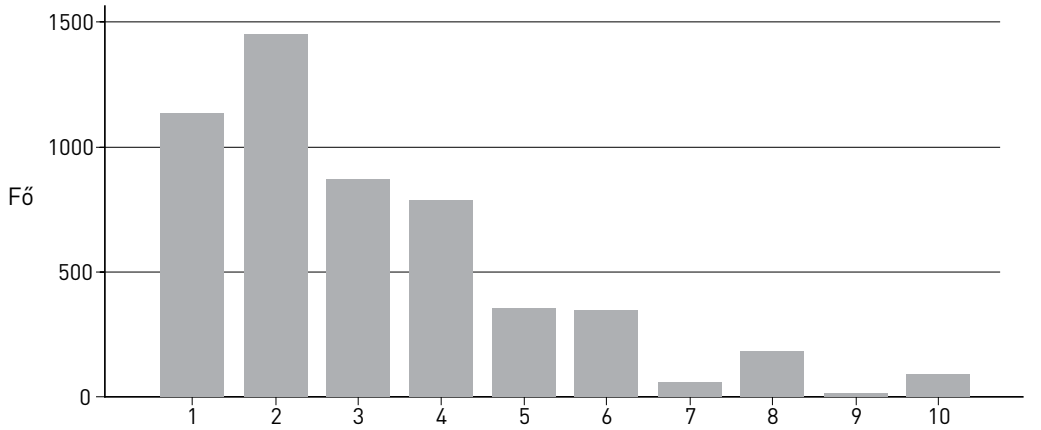

Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap szórakozással (tévézésen kívül)?

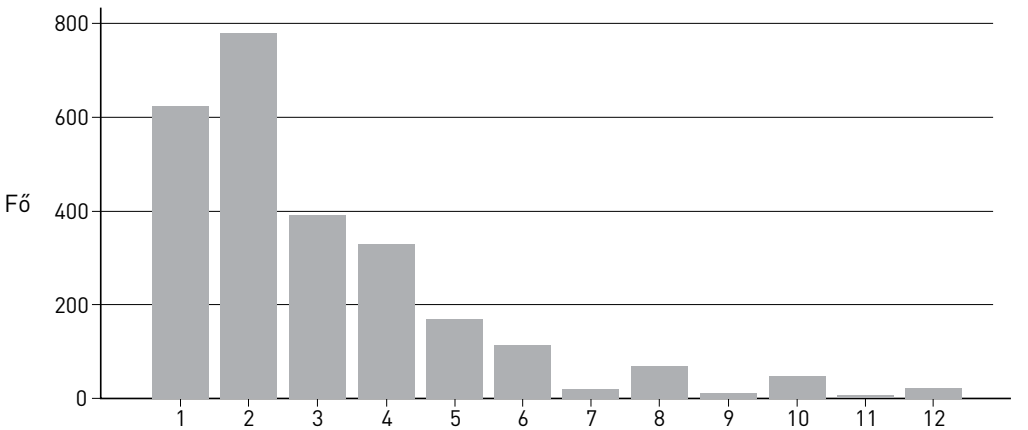

„Kívül – belül”

A *„Mennyi időt (hány órát) töltött tegnap (0–24 óra között)…”* ilyen-olyan tevékenységgel kezdetű kérdések mellett azt is megkérdeztük, hogy *„Hány órát töltött tegnap hajléktalan-szálláshelyen kívül?”*, illetve azt is, hogy *„Hány órát töltött tegnap nappali melegedőben vagy népkonyhán, vagy más hajléktalanokat segítő nappali intézményben?”.*

A megkérdezett hajléktalan élethelyzetben lévő emberek különböző csoportjai (természetesen?) teljesen különböző módon használják a hajléktalanellátó intézményeket. Az aktuálisan közterületen élők nem használják a szállásokat, de a nappali ellátó helyeket is csak meglehetősen alacsony arányban veszik igénybe (26%-uk), s akik igénybe veszik, ők is csak viszonylag rövid ideig (átlagosan 4 órán keresztül).

Az éjjeli menedékhelyeket igénybe vevők döntő többsége nap közben nem tartózkodhat bent a menedékhelyen, ők átlagosan naponta 9 órát tartózkodnak szálláson kívül, viszont ők igen jelentős arányban használják a különböző nappali szolgáltatásokat (64%-uk) és bizony meglehetősen hosszan egy-egy nap (átlagosan 8 órán keresztül). Így aztán az éjjeli „fapadon” és a nappali melegedőben el is telik napjuk nagy része.

Az átmeneti szállásokon lakók (akik akár egész nap is bent tartózkodhatnak lakóhelyükön) körében inkább problémaként regisztrálhatjuk, hogy 27%-uk mintha nem mozdult volna ki egész nap a szállóról (nem volt hova menni?, beteg, idős stb.), ők elvileg a nappali ellátásokra kevésbé szorulnának rá (valóban, csupán 30%-uk vesz ilyent igénybe), azonban aki közülük nappali ellátást igénybe vesz, az nem kevesebb, mint átlagosan 11 órát tölt ott. Sokszor ezek a nappali ellátások ráadásul bent vannak a szállón, tehát ki sem kell hozzájuk lépni az épületből…

Az egyéb szállókon élők (inkább beteg, idős emberek) jelentős többsége (61%-uk) ki sem tette a lábát az előző nap a szállóról, ha igen, akkor is csak rövidebb ideig, illetve egy kisebb részük ún. nappali ellátást is igénybe vett, azt viszont szinte egész nap (nyilván ez ugyanazon az intézményen belüli napközbeni tartózkodást jelent).

A kérdezés helyszíne, intézménytípus	Összes kérdezett	Hány órát töltött tegnap nappali melegedőben, népkonyhán vagy más hajléktalanokat segítő nappali intézményben?			Hány órát töltött tegnap hajléktalan-szálláshelyen kívül?		
	Fő	Óra	Válaszadók száma (fő)	Válaszadók aránya (%)	Óra	Válaszadók száma (fő)	Válaszadók aránya (%)
Utcai szolgálat	3207	4	834	26%	22	2708	84%
Éjjeli menedékhely	2974	8	1918	64%	9	2439	82%
Átmeneti szállás	3290	11	975	30%	7	2388	73%
Egyéb szálló	959	15	169	18%	8	373	39%
Együtt	10430	8	3896	37%	13	7908	76%

Nem győzzük hangsúlyozni, hogy a különböző szolgáltatások igénybe vétele messze nem csupán az igénybevevők szándékán múlik, hanem azon, hogy van-e elérhető szolgáltatás és az elegendő-e, milyen színvonalú és milyen rezsim szerint áll egyáltalán rendelkezésre. Ahogy az sem feltétlenül szabad döntés kérdése, hogy van-e valamilyen értelmes tevékenységre, aktivitásra lehetőség, vagy a kényszerű passzivitással múlnak el a napok.

Egy nap tükre – pillanatfelvételek

2004-ben Budapesten és 2014-ben az országos adatfelvétel során is megkérdeztük, hogy *„Hol volt tegnap délelőtt 10 órakor?" („Mi ez a hely ahol tegnap 10 órakor volt?"), illetve „Mit csinált (ott) tegnap délelőtt 10 órakor?",* és ugyanezeket a kérdéseket feltettük délután 14 órára vonatkozóan is.[3]

A 10275 hajléktalan élethelyzetben lévő ember közül a legtöbben, 3404 ember a kérdezést megelőző napon (2014. február 3-án, hétfőn) délelőtt 10 órakor bent tartózkodott valamilyen ellátó intézményben (szállón vagy nappali melegedőben). Ráadásul, akik így kezdték a napot, azok legtöbbje (75%-uk) délután 14 órakor is ilyen (vagy éppen ugyanazon) ellátó helyen volt. Érzékelhetően ők egy igen-igen intézményfüggő csoportot alkotnak.

Ezzel szemben (a második legtöbben) 2349 hajléktalan ember – valamilyen, a részletes válaszokból azt is pontosan tudjuk, hogy hol, s milyen – közterületen tartózkodott ebben az időben, s közülük is a legtöbben (72%) a délutánt is közterületen töltötték. Ők az intézmény-független életmódot folytatók, miközben egy kisebb részük azért a nap valamelyik szakaszában

[3] Győri Péter: Hajléktalan utak, 2010. In: Mindennapi hajléktalanság, Otthontalanul… Tégy az emberért!, Menhely Alapítvány, BMSZKI, Budapest.

rövidebb időre igénybe veszi a nappali melegedők szolgáltatásait, illetve kapcsolatban van az utcai szolgálatokkal.

A megkérdezettek közül 1286 ember (12,5%) jelölt konkrét munkahelyet, ahol dolgozott délelőtt 10 órakor. Többségük (69%) még délután 14 órakor is a munkahelyén volt, azonban sokan a munkahelyükön dolgozók közül délutánra már az ellátó intézménybe tértek be, vagy éppen utaztak, ügyeiket intézték. Ők alkotják azt a szűk kisebbséget a hajléktalan élethelyzetben lévők körében, akik nem egyszerűen dolgoznak, hanem ezt ráadásul valamilyen megnevezhető munkahelyen teszik (ez még önmagában nem jelenti azt, hogy be lennének jelentve, vagy ez a munkahely rendszeres jövedelmet biztosítana).

Ahogy manapság egy konkrét munkahely sem jelent biztos munkát, rendszeres jövedelmet, úgy maga a munkavégzés, pénzkereső tevékenység sem feltétlenül kapcsolódik konkrét munkahelyhez. A hajléktalan emberek 21%-a (2127 fő) válaszolta, hogy délelőtt 10 órakor dolgozott, pénzt keresett, miközben csupán 1286 ember nyilatkozott úgy, hogy a munkahelyén volt ekkor. A dolgozó, pénzkereső hajléktalan emberek közül minden második embernek a „munkahelye" maga a közterület (ott guberál, koldul, üvegez, gyűjt stb.). Ahogy a közterületen tartózkodók közül is minden negyedik hajléktalan ember napi munkáját végzi ott, a túlélésért hajt, gyűjt, keres.

Arra is érdemes felfigyelnünk, hogy a megkérdezett hajléktalan emberek egy része, mintegy ezer ember délelőtt vagy délután megfordult valamilyen rokona, ismerőse lakásán, és ott tisztálkodott, mosott, pihent, társas életet élt, vagy éppen valamilyen munkát végzett, besegített. Számos oka van annak, hogy lakni nem laknak a napközben felkeresett lakásban, ahogy számos funkciója is van annak, hogy az ottlakás hiányában is a nap egy részét a lakásban lakó ismerősökkel, hozzátartozókkal tölthetik.

Mi ez a hely, ahol tegnap 10 órakor volt?	Mit csinált (ott) tegnap délelőtt 10 órakor?									
	Aludtam, pihentem, tisztálkodtam, mostam	Melegedtem, beszélgettem, TV-t néztem	Dolgoztam, pénzt kerestem	Mentem, sétáltam (lődörögtem)	Ügyet intéztem, várakoztam, sorban álltam	Ettem, ittam, szórakoztam	Nem tudom	Nem válaszolok	Egyéb válasz	Együtt
Közterület (utca, park, pályaudvar stb.)	146	55	617	1049	67	88	48	45	234	2349
	1,4%	0,5%	6,0%	10,2%	0,7%	0,9%	0,5%	0,4%	2,3%	22,9%
Nappali melegedő, átmeneti szálló	1237	1321	61	61	168	230	47	26	253	3404
	12,0%	12,9%	0,6%	0,6%	1,6%	2,2%	0,5%	0,3%	2,5%	33,1%
Munkahely	2		1230	2	14	2	1	4	31	1286
	0,0%		12,0%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,3%	12,5%
Rokonok, ismerősök lakása	138	213	60	32	12	58	8	24	72	617
	1,3%	2,1%	0,6%	0,3%	0,1%	0,6%	0,1%	0,2%	0,7%	6,0%
Hivatal, ügyfélszolgálat, rendőrség, bíróság stb.	3	6	11	2	343	4	1	2	13	385
	0,0%	0,1%	0,1%	0,0%	3,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	3,7%
Bolt, könyvtár, bevásárló központ, piac	11	33	49	75	57	30	4	5	82	346
	0,1%	0,3%	0,5%	0,7%	0,6%	0,3%	0,0%	0,0%	0,8%	3,4%
Nem tudom	10	5	10	18	2	4	325	13	3	390
	0,1%	0,0%	0,1%	0,2%	0,0%	0,0%	3,2%	0,1%	0,0%	3,8%
Nem válaszolok	13	7	11	14	9	6	14	319	3	396
	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	3,1%	0,0%	3,9%
Egyéb válasz	270	143	78	17	85	48	33	13	415	1102
	2,6%	1,4%	0,8%	0,2%	0,8%	0,5%	0,3%	0,1%	4,0%	10,7%
Együtt	1830	1783	2127	1270	757	470	481	451	1106	10275
	17,8%	17,4%	20,7%	12,4%	7,4%	4,6%	4,7%	4,4%	10,8%	100,0%

Mi ez a hely, ahol tegnap 10 órakor volt?	Mi ez a hely, ahol tegnap 14 órakor volt?									
	Közterület (utca, park, pályaudvar stb,)	Nappali melegedő, átmeneti szálló	Munkahely	Rokonok, ismerősök lakása	Hivatal, ügyfélszolgálat, rendőrség, bíróság stb.	Bolt, könyvtár, bevásárló központ, piac	Nem tudom	Nem válaszolok	Egyéb válasz	Együtt
Közterület (utca, park, pályaudvar stb.)	***72%***	14%	1%	3%	1%	3%	2%	1%	3%	100%
Nappali melegedő, átmeneti szálló	11%	***75%***	2%	3%	2%	3%	2%	1%	3%	100%
Munkahely	6%	15%	***69%***	3%	1%	2%	1%	1%	3%	100%
Rokonok, ismerősök lakása	14%	15%	1%	***58%***	2%	3%	2%	2%	3%	100%
Hivatal, ügyfélszolgálat, rendőrség, bíróság stb.	16%	39%	3%	8%	***21%***	5%	2%	1%	6%	100%
Bolt, könyvtár, bevásárló központ, piac	17%	38%	2%	7%	2%	***24%***	2%	1%	7%	100%
Nem tudom	18%	13%	1%	2%	1%	2%	***53%***	6%	4%	100%
Nem válaszolok	9%	9%	3%	5%	0%	4%	6%	***63%***	2%	100%
Egyéb válasz	10%	18%	2%	3%	1%	2%	1%	1%	***61%***	100%
Együtt	25%	36%	10%	7%	2%	3%	4%	4%	9%	***100%***

A 10275 ember közül az a 2127 ember úgy válaszolt, hogy előző nap „dolgoztam, pénzt kerestem", 1230 ember közülük ezt a munkahelyén tette, míg 617 ember valamilyen közterületen. A 617 közterületen dolgozó ember közül 302 ember a gyűjtögetést-kukázást, 176 ember a kéregetést-koldulást, 182 ember az alkalmizást, alkalmi munkavégzést jelölte meg megélhetési forrásaként. E 617 közterületen dolgozó közül mindössze 62 ember jelölte, hogy megélhetési forrása részben valamennyi öregségi, rokkantsági nyugdíj vagy munkanélküli ellátás lenne (párhuzamosan több megélhetési forrása is lehetett valakinek). A közterületen dolgozó 617 emberből 502 férfi, 96 nő (19 ember válasza nem volt értékelhető). Döntő többségük közterületen is él, ott alszik (434 fő), kisebb részük éjjeli menedékhelyet használ (113 fő), átmeneti szállón lakót alig találhatunk köztük (54 fő). Legtöbbjük (447 fő) középkorú, 40–59 éves, de azért találunk közöttük fiatalabbakat is (92 fő még a húszas–harmincas éveiben jár) és 60 év felettieket is (75 fő). A tízezer válaszadó hajléktalan ember közül ők az utcákon élő, alvó, dolgozó guberálók, gyűjtögetők, koldulók.

A kérdezés előtti napon munkahelyén dolgozó 1230 ember közül csupán 476 embernek jelentett ez egyben rendszeres munkajövedelmet, 317 ember alkalmi munkát végzett a megjelölt

munkahelyen és 356 ember esetében ez valójában közmunka végzése volt. A munkahelyen dolgozók megélhetési forrásai között (kiegészítésként) sem a guberálást-gyűjtögetést-kukázást-koldulást, sem a különböző pénzbeli ellátásokat (nyugdíjakat) nem találjuk. Az 1230 ember közül 980 férfi, 216 nő (a többiek válasza nem értékelhető). A kérdezés előtti napon munkahelyén dolgozó 1230 ember közül legtöbben fizetős átmeneti szállón laknak (538 fő), de ingyenes éjjeli menedékhelyen élőket is találunk körükben (307 fő), s vannak, akik közterületen laknak, onnan járnak munkahelyükre (204 fő). Az 1230 munkahelyen dolgozó kétharmada (873 fő) középkorú, 40–59 éves, minden ötödik ember közülük ennél fiatalabb (251 fő még a húszas–harmincas éveiben jár) és vannak néhányan körükben, akik már elmúltak 60 évesek (94 fő). A rendszeres munkajövedelmet jelentő munkahellyel rendelkezők és a gyűjtögetésből, kéregetésből megélők két teljesen különböző csoportot alkotnak a hajléktalan helyzetben lévők igen színes és rétegzett társadalmán belül.

Már említettük, hogy akik előző nap délelőtt dolgoztak, azok többsége (64%-uk) délután is még dolgozott. A többiek közülük délután már pihentek, aludtak, vagy épp társas életet éltek. De a valahol munkát végzőknél jóval többen vannak, akiknek az egész napjuk csak úgy eltelt. A 10275 hajléktalan helyzetben lévő ember közül 6110 ember délelőtt 10 órakor még aludt, pihent, lődörgött, sorban állt valamiért, ügyeit intézte vagy társas életet élt. „Ezzel szemben" délután 14 órakor 6495 ember még mindig ugyanilyen tevékenységekkel töltötte az időt. Délelőtt 10 órakor 1234 ember hajléktalanszállón vagy nappali melegedőben, 146 ember pedig közterületen aludt, és délután 14 órakor is ugyanezt találjuk. 3320 ember töltötte idejét valamelyik nappali melegedőben vagy szállón belül aznap délelőtt, délután 14 órára számuk már 3660 fő. Önmagában az is tanulságos, hogy a napközben a szállókon, melegedőkben tartózkodók 82%-a – az önkitöltős válaszok szerint – alvással, pihenéssel, tisztálkodással, evéssel-ivással, melegedéssel, beszélgetéssel vagy TV-nézéssel töltötte ott idejét, s csupán 5%-nál fordul elő valamilyen ügyintézés (sorban állással keveredve), 7%-uknál olyan egyéb tevékenység, melynek egy része valójában szintén az előbbiekbe sorolható.

Ezek a tevékenységek persze nagyon is szükségesek, s az intézményekre előírt feladatoknak meg is felelnek, de azért lenne min elgondolkodni e tevékenység-struktúra, illetve eme intézményi működések kapcsán.

Akik azt a választ adták, hogy *aludtam, pihentem, tisztálkodtam, mostam, melegedtem, beszélgettem, TV-t néztem, mentem, sétáltam (lődörögtem), ettem, ittam, szórakoztam,* vajon akkor miből élnek meg egyáltalán? Közülük minden második ember valamilyen pénzbeli transzferben részesül (nyugdíj, munkanélküli támogatás vagy önkormányzati segély), s nem is nagyon van más bevétele. Egyharmaduk kéreget, koldul, mások segítségéből él vagy olykor kukázik/gyűjtöget (ez már munka!), illetve egyötödük olykor alkalmi munkához jut.

Akik előző nap valahol (akár munkahelyen, akár közterületen vagy bárhol) dolgoztak, azok között alig vannak, akik valamilyen pénzbeli támogatásban/juttatásban részesülnének, ők általában is munkából, gyűjtögetésből, kukázásból stb. tartják fenn magukat.

Miből élnek, akik előző nap nem dolgoztak?

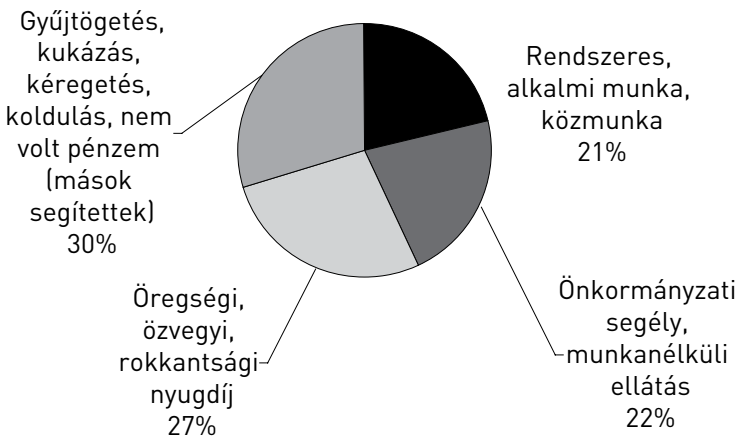

Miből élnek, akik előző nap dolgoztak?

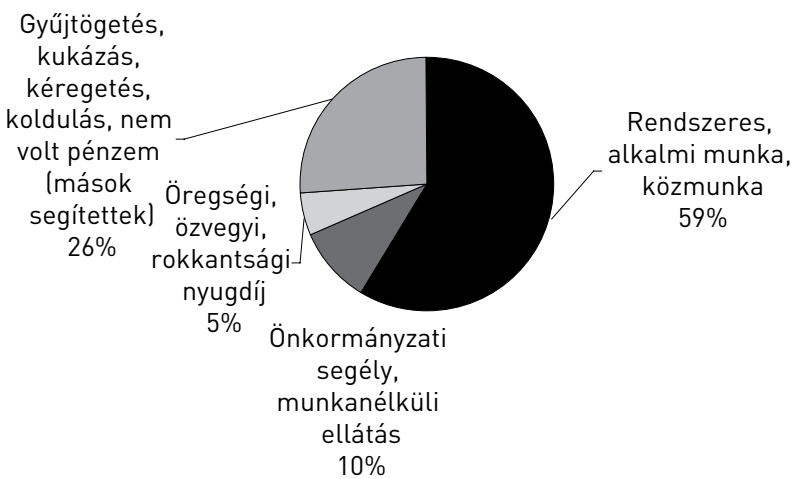

Akik előző nap nem dolgoztak, azok arra a kérdésre, hogy általában mi akadályozza, hogy munkát végezzen, leginkább azt válaszolták, hogy öregségük, betegségük, megváltozott munkaképességük az akadály. Ezek az akadályok a dolgozók között sokkal kevésbé fordulnak elő. Viszont mindkét csoportból számosan vannak, akik szerint nincsenek ilyen akadályok, vagy inkább a jó szakma, jó fizetés hiánya, illetve egyáltalán az elérhető munka hiánya az akadály.

Pontosan tíz évvel korábban, 2004-ben, amikor Budapesten tettük föl ugyanezeket a kérdéseket a hajléktalan helyzetben lévő embereknek, még 30%-uk válaszolta azt, hogy dolgozott délelőtt 10 órakor, 2014-ben már csupán 21%-uk. Tíz évvel korábban, Budapesten már minden negyedik dolgozó ember a közterületet jelölte meg ennek helyszíneként. 2014-ben a válaszadók 7,4%-a nyilatkozott úgy, hogy ügyei intézésével, sorban állással telt az ideje, 2004-ben még a budapestiek 16%-a válaszolta azt (akkor még külön kérdeztük, ezért tudjuk, hogy 12,4%-uk ügyintézett, 3,6%-uk sorban állt, várakozott). 2014-ben sokkal nagyobb arányban vannak a hajléktalan emberek között olyanok, akiknek céltalanul, passzívan telnek el a napjaik.

Az elnyomorodásnak – mely alatt nem csak az anyagi elnyomorodást értjük –, a kirekesztettségnek is láthatóan vannak fokozatai. Merőben más, ha valaki nyomorult helyzetbe kerül és más, ha ez ellen már tenni sincs ereje, lehetősége. A munka és pénz nélkül tengődő emberek, akiknek családja is széthullott, vagy nem is volt, akik elvesztették otthonukat, vagy soha nem is adatott meg nekik a valóságos otthon, feltűnően gyakran csak lézengenek, valóban csak egyik napról a másikig túlélnek. A hajléktalanszállók e túlélés egészen minimális fizikai kereteit többnyire biztosítják (jó esetben az emberi segítség, a szakszerű támogatás is fellelhető bennük), azonban valóságos perspektívát leginkább csak azoknak tudnak nyújtani, akiknek még van erejük megkűzdeni újra meg újra. Számunkra ennek látleletét nyújtja a tízezer hajléktalan ember időmérlege.

KEMECSEI JUDIT – GURÁLY ZOLTÁN: KÉTSZER NEM LÉPHETSZ UGYANABBA

Immár több éve járjuk együtt az országot, a regionális szakmai találkozókon a vidéki hajléktalanellátásban közreműködő szakemberekkel beszélgetünk a Február Harmadika adatfelvételről, annak módszereiről, sajátosságairól, illetve az adatfelvétel eredményeiről. Ez a beszélgetés egy ilyen utazás alkalmával történt.

– ***KJ: Elmondod, mi van az előadásodban, sajnos nem tudtam meghallgatni?***

– GZ: Persze, de táblák nélkül olyan, mint amikor színházi előadást közvetítenek a rádióban.

– ***KJ.: Nem baj, el tudom képzelni a grafikonjaidat!***

– GZ: Az egész előadásomnak az lényege, amit már többször, nagyon sokszor mondtunk, de úgy tűnik, nem elégszer: **a hajléktalanellátásban egy adott időszak alatt elképzelhetetlenül sok ember fordul meg.**

– ***KJ: De ez miért olyan fontos? A szállásokon úgyis csak annyi embert tudnak ellátni, amennyien befférnek az ajtón, a téli időszakban néha még a folyosókra, sőt a zuhanyzóba is tesznek le matracokat, csak hogy megakadályozzák a fagyhalált. Magyarországon van kb. 11000 férőhely, ami az időjárási és más körülményektől függően van kihasználva, télen általában 100%-ot meghaladóan, nyáron alacsonyabban.***

– GZ: Hát pont ez az, ami miatt még lényegesebb a kérdés. Te is azt gondolod, hogy a szállók be vannak dugulva, ugyanazok az emberek használják évekig a férőhelyeket. A szociális munkások pedig finoman szólva nem sietnek a „lakócserével", mert a már beilleszkedett emberekkel mindig kevesebb a baj, mint az újakkal.

– ***KJ: Persze, de meg lehet érteni a szociális munkásokat is. Tömegszállásokon a rend fenntartása és a konfliktusok kezelése is elég nehéz munka, és az intézménybe már beilleszkedett emberekkel sokkal kevesebb feladat van, mint az újonnan érkezőkkel. Ettől függetlenül viszont vannak olyan intézmények, ahol ugyanazokkal az emberekkel dolgoznak akár több éve, és***

FEBRUÁR HARMADIKA KUTATÁS

A Február Harmadika kutatás 1999. február 3-án kezdődött Budapesten. 2006-ban a vidéki nagyvárosok is csatlakoztak az adatfelvételéhez, majd 2012-től a Magyarországon működő szinte valamennyi hajléktalanellátó szervezet részt vesz ezen adatfelvételben.

A Február Harmadika adatfelvétel nem hajléktalanszámlálás, célja, hogy a hajléktalan helyzetben lévők életkörülményeiről, annak aktuális változásairól átfogó képet kapjunk – az ellátás fejlesztése érdekében.

vannak olyan intézmények ahol relatíve magasabb a fluktuáció, tehát gyorsabban cserélődnek az emberek.

GZ: **Az F3 szerint a válaszadók fele eltűnik a rendszerből a következő kérdezésig**, vagyis a következő év február 3-án már nincsenek a megkérdezettek között. Ezt a személyi azonosító alapján tudjuk nézni évről-évre. Tudom persze, sokan azt mondják, hogy ott vannak valahol azok az emberek továbbra is, csak nem érjük el őket éppen azon az egy napon. Viszont nekem az a válaszom erre, hogy ha így lenne, akkor jóval több visszatérő lenne, olyan, aki egy vagy két adatfelvételben nem szerepel, azután ismét megjelenik. De ezt nem látjuk. Nagyon régóta folyik ez az adatfelvétel ahhoz, hogyha sokan lennének az időszakosan eltűnök, észlelni tudnánk.

FEBRUÁR HARMADIKA KUTATÁS

A Február Harmadika kutatás módszertanában használt személyi azonosító a megkérdezett hajléktalan emberek beazonosítására szolgál, egy olyan betű- és számkombináció, amellyel anonim módon kezelhetőek az adatfelvételben résztvevők.

De mondok mást. Megnéztem a Vajdahunyad utcai szálló (éjjeli menedékhely) nyilvántartását a 2014. február 3-át megelőző nyolc évben. Azt láttam, hogy a 2006. február 3-án a menedékhelyen éjszakázó 57 ember közül két hét alatt úgy tűnt el tizenegy ember, hogy nyolc éven keresztül vissza sem jött. Három hónap leforgása alatt húsz ember került ki rendszerből, és egy év után már csak húsz ember maradt. **Négy év alatt pedig teljes egészében eltűnt mindenki** (négy embert kivéve, akik folyamatos lakóink). De ha a KENYSZI 2014. évi adataira gondolsz, amely szerint – ha hihetünk a számoknak – 22 ezer különböző ember használta ebben az évben a valamivel több mint tízezer férőhelyet, akkor újabb bizonyítékot találsz az elképesztő mértékű átáramlásra.

Szabó Andi[1] megjegyezte valamelyik előadáson, hogy sokan kételkednek ebben. Szerintük ezek az emberek „nem tűnnek el" a rendszerből, csak másik szállóra mennek, vagy nem készül velük kérdőív. Ez a Vajdára igaz is lehet, de az F3-ban még akkor is látnánk, ha akár egy másik településre ment volna az adott hajléktalan ember.[2] Mondhatnám viccesen, hogy a hajléktalan embereknek „nincs hova rejtőzniük" előlünk: ha itt lennének, valamikor egyszer meg kellene találnunk őket ismét. De ugyanez igaz másképpen a KENYSZI-re is: az utcai szolgálatok kivételével minden intézmény adatai benne vannak. Bármennyire is nem látszik a napi munkában, a nagyon magas fluktuáció valóság, el kell fogadnunk.

[1] Köszönettel tartozunk Szabó Andreának, aki megjegyzéseivel, hozzászólásaival lendítette előre a beszélgetésünket.
[2] 2006 és 2014 között 6 ezerről 10 ezerre nőtt a kitöltött kérdőívek száma. A Budapestet és a vidéki nagyvárosokat lefedő kérdezésből országos adatfelvétel lett (szinte nincs is olyan település, ahol van hajléktalanellátás, de nincs adatfelvétel).

– ***KJ: Tehát azt mondod, hogy a hajléktalanellátásban megjelenő emberek néhány év alatt kicserélődnek, ami azt jelenti, hogy a hajléktalanellátásból az emberek kikerülnek valahova (azt nem tudjuk, hogy pontosan hová), és helyettük jönnek újak.***

– GZ: Igen, ez arról szól, hogy a hajléktalanság problémája olyan, mint egy nagysodrású folyó: a folyó belefolyik valahova, olyan helyre ahol már nem látjuk, de érkezik folyamatosan az utánpótlás (ők az újonnan bekerülők). Van ahol ez folyam gyorsabb és van ahol egészen lassú, sőt a partok közelében, ahova ellátunk, szinte áll a víz. De ez persze nem jelenti azt, hogy tóhoz volna hasonlítható. Pedig annak látjuk. Ezért van az, hogy megpróbáljuk kilapátolni a vizet belőle, vagyis megszüntetni a hajléktalanságot még több szállóval vagy lakhatási programok beindításával. Azután mindenki el van keseredve, amikor nem látunk a hajléktalan emberek számában csökkenést. Mert ez nem úgy megy, hogy elhatározzuk, megszüntetjük a hajléktalanságot: felmérjük kik és hányan vannak, azután cselekvési tervet készítünk, majd problématípusokra bontva intézményes megoldásokat dolgozunk ki. A hajléktalanság sokkal elemibb, erőteljesebb folyamat, járja a maga útját. Nem tudom, miért van ez így, tulajdonképpen semmi sem indokolja, hogy így legyen, de így van és kész.

– ***KJ: Az intézményes megoldással kapcsolatban mondottakkal vitatkoznék, és szerintem aránylag sikeresek voltak a különböző típusú lakhatási programok is. Feltételezhetően az intézményekre és azok – legalább alacsony küszöbű – szolgáltatásaira mindig is szükség lesz. Mindenki tudja, hogy bármennyire szeretnénk, a hajléktalanságot nem lehet megszüntetni! Még a legkiterjedtebb jóléti rendszerekkel rendelkező országokban is van hajléktalanság, és még ők sem merik azt mondani, hogy képesek lesznek teljesen megszüntetni azt. Ugyanakkor ezeknek az országoknak igen részletesen kidolgozott rendszereik vannak arra, hogy megelőzzék a hajléktalanná válást, hogy a lehető legrövidebbre csökkentsék a hajléktalanként eltöltött időt, hogy minimalizálják azokat a károkat és fájdalmakat, amiket a hajléktalanként töltött idő okoz, és hogy mindenki számára elérhető kivezető utakat teremtsenek. A hajléktalanság megszüntetése olyan, mint az „örök élet”… Egyébként pedig az ellátásból való kikerülést mi más segítené, mint az, hogy megnézzük, kik és hányan vannak az ellátásban, ők milyen kondíciókkal rendelkeznek, majd a különböző problématípusokra igyekszünk adekvát válaszokat adni, és ez alapján cselekvési tervet készíteni?***

GZ.: **Például úgy, hogy megszüntetjük a kiváltó okokat. Ma majdnem minden megoldatlan társadalmi probléma akut formájában hajléktalansággá válik.** A tavakat fel lehet tölteni, de egy folyót csak elterelni lehet. Persze be lehet a föld alá is kényszeríteni, de abból is csak problémák szoktak keletkezni. Egy olyan gyorsan változó környezetben, mint amiben élünk nagyon nagy tévedési lehetőséget rejt magában az az áthagyományozott életszemléletünk, amely szerint a problémákat teljes egészében orvosolni lehet.

KJ: Feltételezhetően a hajléktalanságból való kikerülést legalább részlegesen segíti az, ha az emberek valamiféle munkát (jövedelmet) kapnak, és valamiféle támogatott – a hajléktalanellátás intézményrendszerén kívüli – szálláson lakhatnak.

– GZ: Abban a fázisban, amikor valaki utcán éjszakázik vagy hajléktalanellátást vesz igénybe, nagyon is nem az a baja, hogy nincs lakhatása. **Bármilyen furcsa is, a hajléktalan emberek nagyobbik része önállóan oldja meg a lakhatását még akkor is, ha nem tudjuk, hogy ez hogyan, és főleg nem, hogy miből történik.**

Az előadást azzal kezdtem, amivel a nyári balatoni előadást befejeztem, hogy mennyire meglepődtem azon: **nem függ a jövedelmi helyzettől az ellátási rendszerből való kikerülés**. Talán emlékszel, azt mutattam be a konferencián, hogy a 2006-ban megkérdezettek jövedelmi ötödök szerinti bontásban milyen arányban hagyták el a hajléktalanellátás rendszerét. Azt találtam, hogy **minden egyes jövedelmi csoportból a következő évben ugyannyian hiányoztak** (most ne mond azt, hogy a kikerülés és az adatfelvételben való hiány nem ugyanaz, mert tudom). A „legtehetősebb" csoportba tartozó mintegy ezerkétszáz embernek 70 ezer forint felett volt a havi átlag jövedelme, a legalsóba tartozóknak néhány ezer forint. **És mégis a hajléktalanságból ugyanolyan eséllyel kerültek ki valahova az emberek, bármennyi jövedelmük volt is.**

– ***KJ: Gondolom a magasabb jövedelműek lakásba kerültek, az alacsonyabb jövedelműek kórházba, szociális otthonba, vagy börtönbe stb.***

– GZ: Persze én is azt mondanám, hogy az egyik ide kerül, a másik meg oda, és véletlen, hogy pont ugyannyian kerülnek ki minden egyes csoportból. Igen, ez lehet így egyszer vagy kétszer, de hétszer, hét éven át egymás után, és mind az öt csoportba tartozók esetében nem lehet véletlenül. Azt feltételezem tehát, hogy mivel nincsenek nagy arányeltérések a kikerülés sebességében, ezért – **bár a kikerülések irányai különbözhetnek, mégis – minden egyes kikerülést ugyanaz az egy dolog határoz meg, amiről csak azt tudjuk biztosan, hogy nem a pénz.**

– ***KJ: Rá lehet jönni arra, hogy mi befolyásolja a hajléktalan emberek kikerülését, vagy csak találgatni lehet?***

– GZ: Meg is kérdeztem a hallgatóságot, hogy kinek mi a véleménye. De csak egy helyen találták el, és ott is csak kizárásos alapon, mert megmutattam egy csomó táblát arról, hogy mi nem befolyásolhatja a kikerülést.

– ***KJ: Mik voltak ezek, hátha én is kitalálom.***

– GZ: Volt némi összefüggés a kikerülés és az életkor között. De nem ez az, amit ki kellett volna találnod. A hajléktalan emberek esetében azt látjuk, hogy minél fiatalabb vagy öregebb valaki, annál inkább hajlamos gyorsan elhagyni az ellátórendszert. De ez csak annyit jelent, hogy a 40

és 50 év közöttiek 17%-a marad nyolc év után a rendszerben (az átlagos 14% helyett), és az 50 és 60 év közöttieknek csak 44%-a kerül ki az első évben (az átlagos 49% helyett). Van különbség, de nem mondhatjuk, hogy jelentős.

– ***KJ: Szerintem attól is függhet egy kicsit a kikerülés, hogy mióta hajléktalan az illető, illetve az iskolai végzettségtől is.***

– GZ: Nem, ezektől egy kicsit sem függ. Illetve az iskolai végzettségtől olyan módon azért függ, hogy a nyolc általánosnál alacsonyabb végzettségűek hamarabb kerülnek ki a rendszerből, de ők nincsenek olyan sokan, hogy jelentősen befolyásolhatnák az arányokat. No, meg mit is mondanánk arról, hogy mindez miért van, ha tippelni kell, akkor én azt mondanám, hogy valószínű, hogy kevésbé tudnak beilleszkedni, és ezért kerülnek ki gyorsan.

Valaki azt kérdezte az egyik műhelytalálkozón, hogy nem idősebbek-e azok, akiknek nincs meg a 8 általános iskolai osztálya, és nem a koruk miatt kerülnek-e ki a látókörünkből. Nagyon örülnénk, ha ez így lenne (mármint ha azért lenne alacsony a válaszadóink iskolai végzettsége, mert olyan régen jártak iskolába, amikor még nem volt elvárás a 8 osztály elvégzése), de sajnos a fordítottja az igaz. A fiatalabbak iskolai végzettsége rosszabb, mint az időseké, vagy másként: az alacsonyabb iskolai végzettség nagyobb valószínűséggel jelent fiatalabb kort, mint idősebbet.

– ***KJ: Na jó, most akkor el fogod mondani, hogy nem függ a családi állapottól, a szakmától, és attól sem, hogy aktuálisan egyedül él-e az illető vagy sem.***

– GZ: Igen, így van. És persze attól sem függ igazán kikerülés gyorsasága, hogy az illető nő vagy férfi, attól sem, hogy miért lett hajléktalan. Sőt még attól sem függ igazán, hogy utcán vagy szállón kérdezték. Te jössz.

– ***KJ: Attól függ, hogy milyen minőségű a szállón vagy az utcán végzett szociális munka.***

– GZ: Hát ezt nem tudom, hogy így van-e, mert ilyen kérdésünk nem volt, de lehetett volna.

– ***KJ: Akkor összegezem: azt mondod, hogy a hajléktalanellátásból való kikerülés gyorsasága nem függ az iskolai végzettségtől, nem függ a jövedelmi helyzettől, nem függ az életkortól, nem függ a nemtől, nem függ a kapcsolati (családi) hálótól, nem függ a hajléktalanságban eltöltött idő hosszától, nem függ a hajléktalanná válás okától, és attól sem, hogy épp hol kérdezték őt, utcán vagy intézményben.*** *Ha mindezektől nem függ, akkor nem tudom a választ.*

– GZ: **Attól függ igazán, hogy kikerül-e valaki a hajléktalanellátó rendszerből, és ha igen, akkor milyen gyorsan, hogy konkrétan melyik településen, ill. melyik intézményben kérdezték**.

– ***KJ: Akkor ez mégiscsak a szociális munka minőségétől függ!***

– GZ: Nem biztos, mert a jó szociális munka ugyanúgy eredményezhet magas fluktuációt, mint a rossz. A lényeg viszont nem is ez, hanem az, hogy a kikerülés vagy bennmaradás nem az ellátórendszertől, hanem a konkrét ellátó-ellátott konstellációtól függ. Egyszóval: a fontos dolgok kicsiben dőlnek el.

– ***KJ: Vagyis szerinted nem az intézménytípusok működésének a szabályain kell változtatni, ha jól értem, hanem az egyes intézményeken (azok szolgáltatásain, humánerőforrásain, infrastrukturális ellátottságán stb.), ha azt akarjuk, hogy több ember kerüljön ki onnan.***

– GZ: Teljesen jól érted. És ha ebben a kontextusban végiggondoljuk, akkor nem feltétlenül a szolgáltatás típusa lesz a döntő, hanem például az, hogy hány férőhelyes az adott intézmény, hogy mennyire hagyja vagy esetleg ösztönzi is, hogy közösség alakuljon ki a szállón. Milyen mértékben tud külső kapcsolatokat teremteni, akár önkéntesek által, akár a szálló szomszédságában élőkkel. Mennyi lehetősége van személyes és csoportos foglakozásokra, és mennyi erre képes szociális szakembere. És természetesen a szerencse sem elhanyagolható, hiszen a hajléktalanok folyama tőlünk viszonylag függetlenül hömpölyög.

– KJ: Ez viszont azt is jelenti, hogy a hajléktalanellátás rendszere reformációra szorul, ahol törvényi szinten maximum laza kereteket lehet biztosítani, és a szolgáltatások szintjén a személyre szabottság kerül előtérbe. Ennek a változásnak az előfeltétele a társadalmi konszenzus és a megfelelő mértékű finanszírozás, a humánerőforrás „agymosásáról" már nem is beszélve. Ezzel le is bontottuk verbálisan a hajléktalanellátás jelenlegi rendszerét, de azt viszont nem vizsgáltuk meg, hogy azok az intézmények, ahonnan viszonylag gyorsan kikerülnek az emberek, pontosan mit „tudnak": milyen szolgáltatásokat nyújtanak, milyen minőségű a szociális munka, milyen az intézményi infrastruktúra stb. Mert ha jól értem, akkor ez a kulcsa a hajléktalanságból való kikerülésnek. És ha visszatérünk a gyors folyású folyó allegóriájára, akkor szerintem ezzel azt is mondod, hogy a valamelyest is érzékelhető megoldáshoz azonban „el is kell zárni a csapokat". Meg kell szüntetni a hajléktalanság elképesztő folyamát.

– GZ: Szerintem itt az idő, hogy beismerjük, egy ilyen nagy és gyorsan változó rendszerben több a kérdés, mint a válasz. Nem kell mindig mindenre egy választ találnunk. És talán ez a mondat zárszónak is jó, mert egyébként is lassan megérkezünk.

– ***KJ: De ezért még folyatassuk máskor, mert nem értünk a végére, úgy érzem.***

– GZ: Jó akkor folytassuk a „reklám után". A szünetben Győri Péter elolvasta a beszélgetésünk írásos változatát és ez volt a véleménye:

> *Hááát, a közös gondolkodás, agyalás csillagos ötös, de nem tudom, mire jöttünk rá!!!*
>
> *Az adatbázis szinte minden dimenzióban apró színes darabokra esik szét, ha intézménymélységre bontjuk. Ezt évek óta tudjuk (sőt azt is, hogy a települések összehasonlítása is*

lehetetlen szinte, annyira mások). Ezért szerintem csak Budapestről lehet (mint egész), vidékről és országosról beszélni. Ha ennél lejjebb megyünk, akkor minden mindenhol más.

Sajna ilyen logika szerint azt is ki tudnánk mutatni, hogy attól függ az életkoruk, hogy melyik intézményben vannak, és az oka is, a neme is, a bármije is…

Szóval szerintem marad a kérdés: mitől függ, mi befolyásolja a hajléktalanellátásból való – közel végleges, de legalább is több évre szóló – kikerülés esélyét? A „notórius bennmaradók" és a hosszú időn keresztül többször előfordulók jellemzői ugyanazok, mint az ellátást elhagyóké? Pl. ezt szeretnénk már valamikor megvizsgálni, ha lehetne használni „a Nagyadatbázist".

Más. Amikor az intézményszintű különbségekig jutott a beszélgetés, nekem a helyi rezsimmel folytatódott volna: menedékhely, átmeneti szálló, rehab, egyéb intézmény, azon belül hosszan megtartó/benntartó, gyorsan forgató, esetleg kilökő vagy éppen továbbjuttató. És ez meg nekem arra folytatódott volna, hogy vajon a különböző rezsimek adekvát, megfelelő módon válaszolnak-e a különböző élethelyzetekre (azt forgatják gyorsan, aki gyorsan forog, lassan, aki amúgy is lassabb, mármint élethelyzetének változását tekintve).

És még plusz „elkeserítő", ha jól emlékszem az is egy misztikus állandó, hogy minden évben kb. 17% az új, egy éven belül hajléktalanok aránya. Még erre sem tudjuk a választ…

Most ennyi.

– ***KJ: Na, most megint itt ülünk az autóban a két hónapig tartó „reklámszünet" után. Ez persze mind szép, de most úgy csinálsz, mintha tudnál beszélni másról is azon túl, hogy megállapítod, hogy nagy valószínűséggel mitől nem függ a kikerülés, illetve a bent maradás. Ami nem is nagyon jó szó, azt javaslom, inkább mondjuk azt, hogy elérhetőség, illetve elérhetetlenség. Igaza van Péternek, hogy arról nem tudsz mondani semmit, hogy mitől függ mindez.***

– GZ: Igen, persze, ez igaz. De éppen ez a dolog érdekessége, hogy nem lehet a kikerülést sem leegyszerűsíteni. Ez az igazi eredménye annak, hogy ennyit bajlódtunk a számokkal. Lehet, hogy ez nagyon triviálisan hangzik és mindenki tudta a F3 adatai nélkül is, de ha belegondolsz ennek így kimondva (bizonyítva) beláthatatlan következményei vannak. Gondolj csak ellátás-szervezési stratégiákra. Az, hogy a kikerülés településfüggő, nem jelent mást, mint hogy a dolog nagyon összetett, ahogyan nagyon összetett kérdés a hajléktalanná válás is. Nem úgy lesznek az emberek hajléktalanok, mint ahogy elkapjuk az influenzát, és nem úgy „tűnnek el" a hajléktalanok közül, mint ahogyan az emberek kilépnek egy gyógyító intézmény kapuján.

– ***KJ: Akkor most azt tudtuk meg, hogy bármit is teszünk, nem fogja tudni befolyásolni a hajléktalanság alakulását? Azzal szembesít mindez minket, hogy nem csak a hajléktalanná válásra nincs rendszerszinten befolyásunk, hanem a kikerülést sem tudjuk a szolgáltatási szintek meghatározásával befolyásolni?***

GZ: Talán. Szerintem árnyaltabban kell látnunk azt az elképzelést, hogy a szociális munkások mindent meg tudunk oldani, ha nem túlságosan korlátozottak a jövedelemszerzési és lakásbérlési lehetőségek, valamint a hajléktalan emberek kellően motiváltak. Egy hosszú monológot kihagyva azt mondanám, hogy mi szociális munkások inkább részei, mint mozgatói vagyunk ennek a folyamatnak. Ez nyilván fájdalmas felismerés, de szerintem ugyanúgy, ahogyan Kopernikusz után is volt élet (vagy azután kezdődött csak igazán), nincs okunk elkeseredésre. És most, mielőtt nagyon csúnyákat mondanál, leállítom a hangrögzítést.

GYŐRI PÉTER: MARGÓ SZÉLÉN BILLEGŐ ÉLETEK

Kérdések és feleletek a számok nyelvén[1]

Vajon mennyire állandó és mennyire változó a hajléktalan élethelyzet? Akiket ma ott találunk az utcán, a hajléktalanellátó intézményekben, vajon ugyanilyen helyzetben voltak-e egy évvel ezelőtt is? A közterületeken alvók és a szállókon lakók lakhatási múltja ugyanolyan, vagy megragadhatóak-e különbségek?

Úgy néz ki, hogy a többség lakhatási helyzete egy év leforgása alatt nem változott, azonban vannak nem kevesen, akik egy éve még egészen más helyzetben voltak.

Azok, akik 2013-ban a kérdezés előtti éjszakát közterületen töltötték (773 fő), 78%-os valószínűséggel egy évvel korábban is fedél nélkül éltek (600 fő). Csupán 6%-uk lakott 2012 elején valamilyen hajléktalanszálláson. Egy évvel korábban valamilyen lakásban (saját, bérlet, szívességi) 11%-uk lakott (83 fő).

Azok viszont, akik a kérdezés előtti éjszaka valamilyen hajléktalanszálláson aludtak (2718 fő), 60%-os valószínűséggel már egy évvel korábban is ilyen szálláson laktak (1626 fő). Csupán 10%-uk töltötte éjszakáit egy évvel korábban közterületen, fedél nélkül (276 fő). Közülük minden ötödik ember (21%) egy évvel korábban még valamilyen lakásban lakott (572 fő).

A megkérdezettek között jóval kevesebben voltak, akik a kérdezés előtti éjszakát szívességi lakóként lakásban töltötték (139 fő), közülük minden második ember (49%) egy évvel korábban is szívességi lakó volt valahol, a többiek vagy közterületen aludtak (20%), vagy magánbérletben (11%), illetve hajléktalanszálláson (11%).

Vagyis a közterületen alvó fedél nélküliek egy év távlatában lényegében alig fordultak meg szállón, és igen kevesen kerültek utcára – egy éven belül – lakásból. A hajléktalanszállókon lakók körében kétszer akkora arányban találunk egy éve még lakásban lakókat, és elenyésző azok száma, akik közterületen éjszakáztak. Mintha a két csoport (fedél nélküliek és szállón lakók) két külön úton járnának. A kétféle élethelyzet, lakhatási mód között – közterületen alvás, szállón lakás – alig van átjárás.

[1] A Kérdéseinkre a válaszokat a 2013. évi Február Harmadika adatfelvétel budapesti válaszai alapján keressük.

Budapest 2013		Hol töltötte a tegnap éjszakát?								
		Közterületen	Ismerősöknél szívességből	„Albérletben”	Saját (főbérleti) lakásban	Hajléktalanszállón	Egyéb intézményben	Munkásszállón	Más helyen	Együtt
Hol lakott egy évvel ezelőtt?	Közterületen	78%	20%	13%	0%	10%	19%	13%	10%	24%
	Ismerősöknél szívességből	5%	49%	13%	22%	7%	3%	5%	9%	8%
	„Albérletben”	4%	11%	58%	11%	10%	9%	22%	10%	9%
	Saját (főbérleti) lakásban	1%	3%	4%	67%	4%	2%	6%	2%	4%
	Hajléktalanszállón	6%	11%	8%	0%	60%	26%	17%	16%	44%
	Egyéb intézményben	1%	1%	4%	0%	2%	33%	2%	1%	3%
	Munkásszállón	1%	1%	0%	0%	3%	1%	30%	0%	3%
	Más helyen	4%	5%	0%	0%	5%	7%	4%	51%	6%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	N	773	139	24	9	2718	155	113	88	4019

A lakhatási helyzet nem változik naponta, de egy-egy nagy sokaság körében azért mindig vannak mozgások. Vajon ugyanolyan helyen válaszoltak kérdéseinkre az emberek, mint amilyen helyen az előző éjszaka aludtak?

Többnyire persze igen: az éjjeli menedékhelyeken válaszolók 91%-a, az átmeneti szállókon válaszolók 89%-a, a közterületen válaszolók 71%-a az előző éjszakáját is ugyanilyen körülmények között töltötte. Azonban az éjjeli menedékhelyeken válaszolók 2–3%-a (25–27 fő) előző éjszaka még szívességi lakóként húzta meg magát valahol, vagy éppen a közterületen éjszakázott, az átmeneti szállókon válaszolók 3–5%-a kórházban vagy munkásszállón aludt az előző éjjel, míg a közterületen válaszolók 10%-a (105 fő) előző éjjel még szívességi lakóként dekkolt valahol, vagy valamilyen hajléktalanszálláson aludt (9%, 94 fő). A lakhatás stabilitását tekintve a szállókon lakókat döntően a rövid távú biztonság, a közterületen élőket a rövid távú változékonyság jellemzi.

Hol töltötte a tegnap éjszakát?

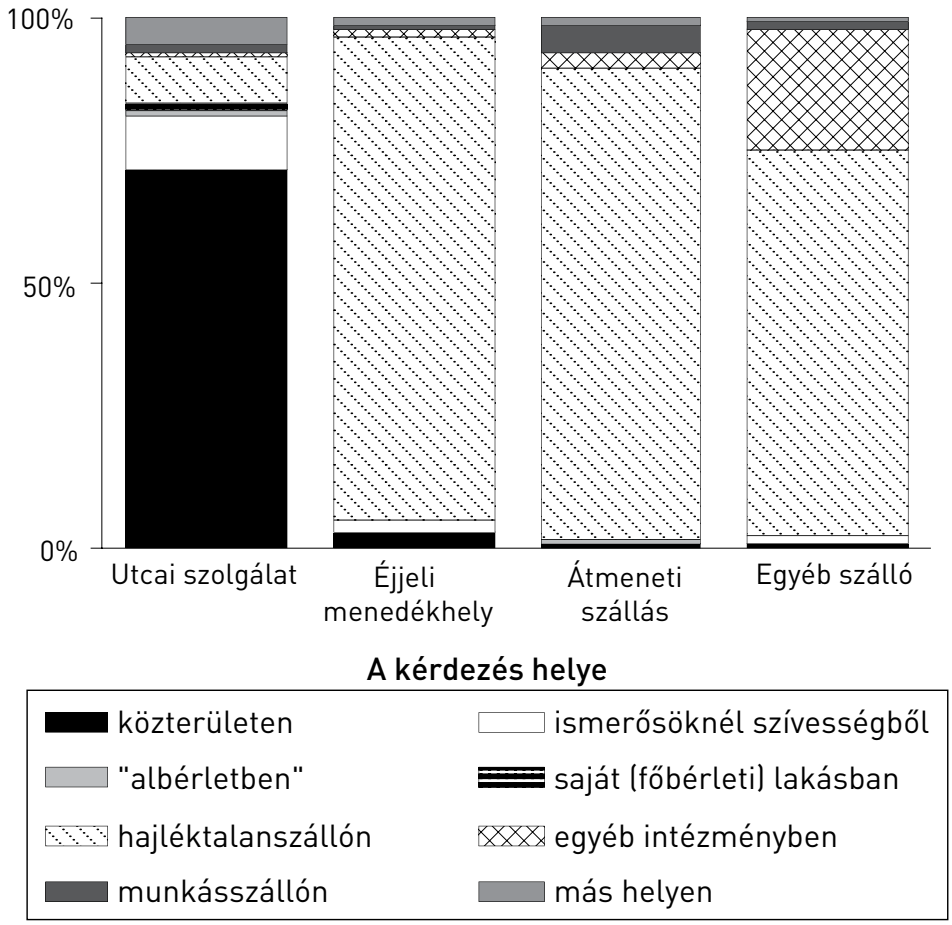

Ha nem a kérdezés előtti napot, hanem a kérdezéskori lakhatást nézzük, akkor az éppen különböző lakhatási helyzetekben lévők vajon hol laktak egy évvel ezelőtt? Vannak-e különbségek, s ha igen, akkor milyen különbségek vannak például az ingyenes éjjeli menedékhelyeken alvók és a fizetős átmeneti szállókon lakók korábbi lakhatási formái között?

Mind az éjjeli menedékhelyeken, mind az átmeneti szállókon megkérdezettek többsége (53–59%-a) egy évvel korábban is valamilyen hajléktalanszálláson lakott. A többségük, de nem mindannyian (ahogy azt sokan elképzelik). Az éjjeli menedékhelyeken válaszolók 16%-a egy évvel korábban még közterületen éjszakázott (162 fő), ez két és félszer nagyobb arányú előfordulás, mint az átmeneti szállókon lakók körében (ott 6%, 92 fő). Mind az éjjeli menedékhelyeken, mind az átmeneti szállókon válaszolók mintegy 23%-a egy évvel korábban valamilyen lakásban lakott (szívességből, bérlőként vagy tulajdonosként). A közterületen válaszolók körében is majdnem ilyen arányban (19%) vannak azok, akik egy évvel korábban lakásban laktak: körükben a legmagasabb a volt szívességi lakók aránya (11%), és legalacsonyabb a saját laká-

sukban lakók aránya (2%). A közterületen válaszolók kétharmada egy évvel korábban is közterületen aludt (64%), közülük minden tizedik ember egy évvel korábban hajléktalanszálláson, vagy más szociális, egészségügyi intézményben volt.

A 2013 februárjában Budapesten a közterületen válaszolók közül 668 ember mondta azt, hogy egy évvel korábban is közterületen éjszakázott. Ők azok, akik maguk stabilan (legalább is egy év távlatában) utcán élőknek tekinthetőek. A többiek (372 ember) egy év leforgása alatt kerültek az utcára. A szállókon lakók közül 679 ember válaszolt úgy, hogy egy éve még valamilyen formában lakásban lakott (sajátban, magánbérletben vagy szívességi lakóként). Minden negyedik szállón lakó új lakásvesztő, de mellettük ott vannak a régebben lakásvesztők, illetve – sokkal kisebb arányban – a szállókra bekerült fedél nélküliek.

Az ingyenes, többnyire rosszabb színvonalú, de általában bizonytalanabb éjjeli menedékhelyeken élők – korábbi lakhatási formájukat tekintve – az utcán élők és a szállókon lakók között helyezkednek el.

Budapest 2013		A kérdezés helyszíne, intézménytípus				
		Utcai szolgálat	Éjjeli menedékhely	Átmeneti szállás	Egyéb szálló	Együtt
Hol lakott egy évvel ezelőtt?	Közterületen	64%	16%	6%	13%	24%
	Ismerősöknél szívességből	11%	8%	7%	5%	8%
	„Albérletben"	6%	10%	12%	8%	10%
	Saját (főbérleti) lakásban	2%	6%	4%	2%	4%
	Hajléktalanszállón	8%	53%	59%	51%	44%
	Egyéb intézményben	1%	1%	3%	11%	3%
	Munkásszállón	1%	2%	5%	3%	3%
	Más helyen	7%	6%	5%	7%	6%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1040	1033	1649	388	4110

De vajon mi és miért történhetett a hajléktalan adatfelvételt megelőző egy év során – lakhatás szempontjából – a válaszadó emberekkel? Megfordultak-e lakásban, éltek-e közterületen, s ha igen, mikor és milyen hosszan?

Ezekre a kérdésekre a 2012. évi Február Harmadika adatfelvételben kerestük a kicsit részletesebb válaszokat. Budapesten a 2012 februárjában közterületen megkérdezettek 58%-a (426 ember) azt válaszolta, hogy az egész évet közterületen töltötte, a szállókon élők (2741 válaszadó) 38–39%-a válaszolta azt, hogy egész évben szállón lakott. Lakásban a szállókon megkérdezettek 30%-a élt a megelőző év során (vagy visszatérő epizódként vagy onnan vált hajlékta-

lanná egy éven belül), a közterületeken válaszolóknak csupán 16%-a aludt rövidebb-hosszabb ideig (többségük három hónapnál kevesebb időn keresztül) lakásban a kérdezést megelőző egy év alatt. Közterületen az átmeneti szállókon lakók zöme egyáltalán nem lakott (82%), de azért 247 ember közülük ott is megfordult, viszont az éjjeli menedékhelyeken válaszolók 39%-a aludt közterületen a kérdezés előtti egy év során valamikor.

Ez azt mutatja, hogy a közterületen élők közül minden második ember megszakítások nélkül fedél nélkül élte le az egész évet, egy részük „új" fedél nélküli, az elmúlt egy éven belül került ebbe a helyzetbe, kisebb részük pedig megfordult rövidebb ideig lakásban vagy szállón (éjjeli menedékhelyen). Az átmeneti szállókon lakóknak „csupán" egyharmada töltötte egyhuzamban az egész évet átmeneti szállón, másik egyharmaduk lakásban is élt az év során, a többiek egyéb intézményekben is megfordultak, de közterületen csak nagyon kevesen. Korábbi feltevésünket úgy pontosíthatjuk, hogy a fizetős átmeneti szállókon lakók mintha a közterületen és éjjeli menedékhelyeken éjszakázóktól eltérően egy külön csoportot alkotnának, a hajléktalanság egy külön útját járnák.

Mennyi időn keresztül élt a múlt év során közterületen?

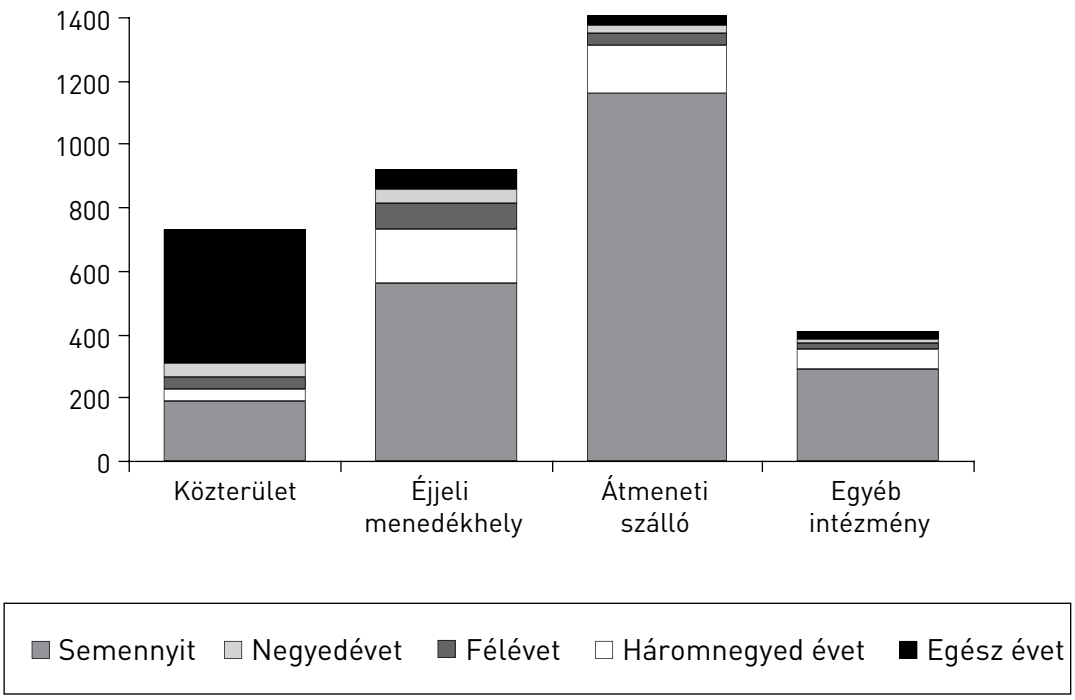

A közterületen alvás időbeli előfordulását tekintve kézenfekvőnek tűnik, hogy nyáron többen, télen kevesebben töltik éjszakáikat fedél nélkül. Közelebbről megvizsgálva azonban az is lát-

hatóvá válik, hogy Budapesten a 2012. évi Február Harmadika adatfelvételt megelőző egy év alatt mintegy 500 ember folyamatosan közterületen éjszakázott, ez „csupán" 50 fővel egészült ki a nyári hónapokban olyanokkal, akik 2012. február 3-án is közterületen aludtak. Igazán jelentős „szezonális mozgás" a télen éjjeli menedékhelyeken alvók körében figyelhető meg. Az éjjeli menedékhelyeken válaszolók közül 130 ember aludt az előző februárban közterületen, azonban az éjszakánként közterületen alvók száma – a következő év februárjában már éjjeli menedékhelyen alvók körében – nyáron megduplázódott (256 fő), majd a nyarat követően látványosan csökkent, behúzódtak a szállásokra. Az átmeneti szállókon válaszadók körében kisebb mértékben jelenik meg a közterületi háttér, kisebb a szezonalitás is, azonban esetükben is jól megfigyelhető a téli szállásra való behúzódás. Legalább három teljesen különböző csoportról beszélhetünk: a télen-nyáron folyamatosan csövezők, a nyáron csövezők – télen éjjeli menedékhelyre behúzódók, a télen-nyáron szállásokon lakók.

Az év melyik hónapjában aludt közterületen? (Budapest, 2011-ben)

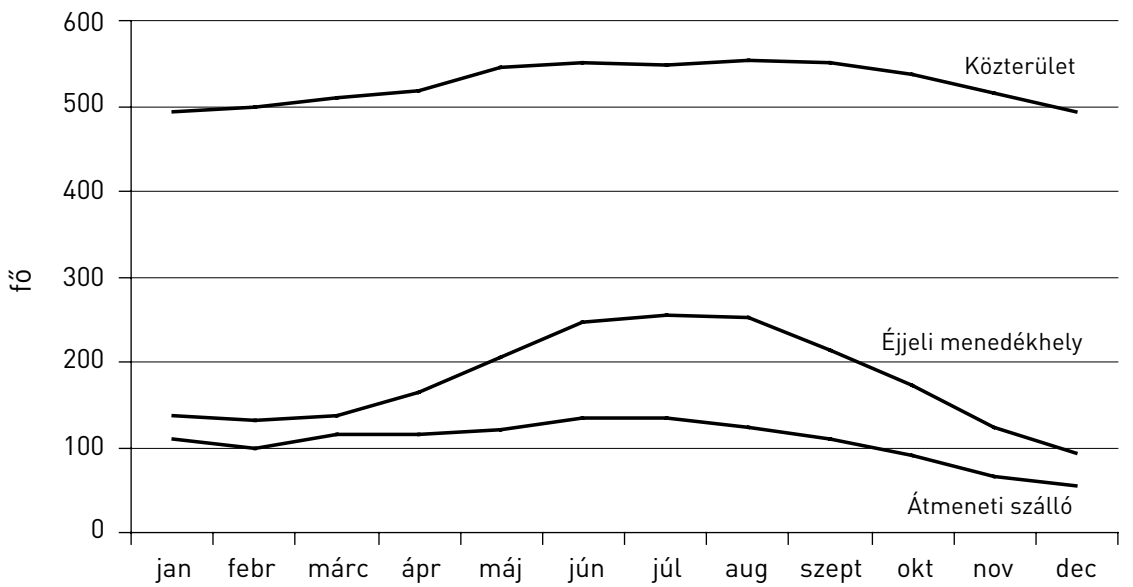

A hideg, esős, szeles, havas időjárás elől behúzódni fedél alá józan, önkéntes döntésnek tűnhet. De működnek, működtek-e más kényszerek is a mozdulásra? Megkérdeztük, hogy elküldték-e onnan, ahol egy évvel ezelőtt, vagy éppen nyáron lakott? A döntő többség vagy most is ugyanott tartózkodik, ahol egy évvel ezelőtt (47%), vagy onnan önkéntesen, magától jött el (31%). Leginkább az egy éve még valamilyen módon lakásban lakók fogalmazták meg, hogy nem saját akaratukból jöttek el onnan, hanem őket arról a helyről elküldték (a főbérlő, a tulajdonos vagy valaki más).

Budapest 2012	Elküldték-e onnan, ahol egy évvel ezelőtt lakott?								
Hol lakott egy évvel ezelőtt?	Nem, most is ott vagyok	Nem, magamtól jöttem el	Igen, rendőrök, közteresek	Igen, szociális munkás	Igen, lakó, főbérlő, tulajdonos	Igen, egyéb	Nem válaszolok	Együtt	N
Közterületen (utca, park, lépcsőház, romos épület)	49%	29%	14%	4%	2%	3%	0%	100%	730
Ismerősöknél, szívességből	26%	45%	1%	1%	22%	5%	1%	100%	215
„Albérletben"	2%	47%			44%	6%	3%	100%	269
Saját (fő)bérletben, magántulajdonban	1%	49%	2%		20%	27%	2%	100%	118
Hajléktalanszállón, éjjeli menedékhelyen	69%	21%	0%	6%	0%	3%	0%	100%	1325
Egészségügyi intézményben, szociális otthonban	43%	33%		5%		19%	1%	100%	124
Munkásszállón	12%	65%	1%	2%	9%	11%		100%	91
Más helyen	11%	51%	1%	3%	6%	25%	3%	100%	151
Nem tudom		29%					71%	100%	7
Együtt	47%	31%	4%	4%	7%	6%	1%	100%	3030

Ha nem konkrét korábbi lakhatáshoz, konkrét időhöz kötjük a kérdést, hanem „fordítva", azt kérdezzük, hogy miért is van a kérdezett éppen ott most, ahol, akkor további árnyalatokkal ismerkedhetünk meg. Minden csoportban meghatározó a „más lehetőség híján" tartalmú válasz, közelebbről az, hogy azért lakik (alszik) éppen ott, ahol, mert nem tud egy lakást önállóan fenntartani (82%). A sodródásszerű „megszokás" minden második fedél nélküli esetében előkerül a válaszokban, az éjjeli menedékhelyeken alvók közül is minden harmadik válasznak része, az átmeneti szállókon ez kevésbé jellemző, de azért ott is a válaszadók 18%-a említi a puszta megszokást. Igen figyelemre méltó, hogy a szállókon lakók szinte kivétel nélkül ottlakásuk okaként említik azt, hogy ezzel elkerüljék az utcán alvás veszélyeit. Az önálló lakás fenntartásának hiányzó lehetősége mellett e veszély elkerülése a legfőbb ok az ottlakásra.

Budapest 2012	Azért lakik (alszik) itt…			
A kérdezés helye	…mert már megszokta	…hogy elkerülje az utcán alvás veszélyeit	…hogy elkerülje az otthoni veszekedéseket	…mert nem tud egy lakást önállóan fenntartani
Közterület	50%	27%	14%	83%
Éjjeli menedékhely	32%	93%	22%	83%
Átmeneti szálló	18%	92%	18%	82%
Egyéb intézmény	21%	77%	12%	76%
Együtt	30%	83%	17%	82%

(Több válasz is lehetséges volt.)

A jelen helyzetből való kitörés lehetőségei igencsak homályosak. A döntő többség úgy gondolja, ahhoz, hogy ne kelljen utcán vagy hajléktalanszállón aludnia, leginkább egyszerűen pénzre lenne szüksége (74%). Közel minden harmadik ember a szociális segítségnyújtásban is bízna, hogy talán az kisegíti ebből a helyzetéből (29%). Olyan ember azonban csak elvétve található a hajléktalan helyzetben lévők között, aki azt gondolná, hogy kizárólag önerőből, segítség, jobb lehetőség nélkül is változtatni tudna, s meglehetősen kevesen kalkulálnak azzal, hogy esetleg volt családjuk visszafogadná őket.

E jellegzetes válaszok külön érdekessége, hogy a hajléktalanná válás – érintettek által megnevezett – okaként évek óta mindig a családi okok állnak rendíthetetlenül az első helyen, a különböző gazdasági okok csak lemaradva követik ezt, s mint látjuk, az e helyzetből kikerüléshez elsősorban pénzt, legfeljebb szociális segítséget említenek a hajléktalan emberek, és legkevésbé a családot. Érdemes ezen továbbgondolkodni.

Budapest 2012	A kérdezés helye				
Mi kellene ahhoz, hogy ne kelljen utcán, vagy hajléktalanszállón aludnia?	Közterület	Éjjeli menedékhely	Átmeneti szálló	Egyéb intézmény	Együtt
Pénz	79%	72%	74%	68%	74%
Szociális segítségnyújtás	24%	28%	32%	26%	29%
Visszamehessek családomhoz	9%	11%	6%	8%	8%
Semmi, bármikor tudok változtatni	2%	3%	2%	2%	2%
Nem tudom	6%	5%	4%	6%	5%

(Több válasz is lehetséges volt.)

&

Vajon összefügg-e a kicsit korábbi (egy évvel a kérdezés előtti) lakhatási formával az, hogy hogyan képzelik el a megkérdezettek a jövőbeli lakhatási lehetőségeiket? (Tudván tudva azt, hogy mind a múltbeli, mind a jövőbeli lakhatási helyzet számos háttértényezőtől függhet: anyagi helyzet, életkor, egészségi állapot, életforma, mentális állapot.)

Visszatérve a 2013. évi Február Harmadika felvétel budapesti válaszaira, a jövőbeli, közelebbről az egy évvel későbbi lakhatási lehetőségről nagyon sokaknak (41%!) semmilyen konkrét, vagy akár csak körvonalakban meglévő elképzelése sincsen. Leginkább a volt magánbérlőknek vannak a jövőre vonatkozó elképzeléseik, s itt a múltbeli helyzet és jövőbeli elképzelés szorosan összefügg: azok közül, akik egy évvel korábban még magánbérletben laktak és a kérdezéskor hajléktalanok, minden második ember azt gondolja, hogy egy év múlva már ismét magánbérletben fog lakni. Közülük csak minden tízedik ember gondolja, hogy egy év múlva is hajléktalanszálláson lesz, ők más alternatívákban nem is gondolkodnak.

Az egy évvel korábban már valamilyen hajléktalanszálláson lakók körében is van egy csoport, minden harmadik ember (33%), akik úgy gondolják, hogy még egy év múlva is ilyen szálláson fognak lakni. Igen sokan azonban nem tudják, hol lesznek egy év múlva.

Az egy éve közterületen lakók 46%-ának nincs elképzelése arról, hogy hol fog lakni egy év múlva, 28%-uk (270 fő) pedig azt gondolja, hogy még mindig közterületen él majd. Az egy éve közterületen lakók alig 10%-a gondolja azt, hogy hajléktalanszállón lesz, és majdnem ugyanennyien (9%) gondolják, hogy egy év múlva valamilyen magánbérletben laknak majd.

A többiektől lényegesen különböznek az egy éve szívességből valahol lakók (csak a bizonytalanság közös köztük és a többiek közt): közülük minden hatodik ember azt gondolja, hogy hajléktalanszálláson lesz egy év múlva, vagy éppen magánbérletben. Hasonlóan bizonytalanok az egy éve még saját lakásukban lakók elképzelései (19% magánbérlet, 13% hajléktalanszállás), s bizony csupán 17%-uk gondolja azt, hogy egy év múlva már ismét saját lakásban lakhat.

Vagyis az igen sokaknál meglévő perspektívátlanságon túl a jövőre irányuló elképzelések nagyon is összefüggnek a közelmúltbeli tapasztalatokkal: ki-ki leginkább a bizonytalan lakhatás azon formáit tudja elképzelni, megcélozni, melyet már megtapasztalt, melyre már lehetősége volt, melyet valamennyire ismer.

Budapest 2013		Mit gondol, hol fog aludni egy év múlva?										
		Közterületen	Ismerősöknél szívességből	„Albérletben”	Saját (főbérleti) lakásban	Hajléktalanszállón	Egyéb intézményben	Munkásszállón	Más helyen	Nem tudom	Együtt	N
Hol lakott egy évvel ezelőtt?	Közterületen	28%	2%	9%	2%	10%	2%	1%	2%	45%	100%	963
	Ismerősöknél szívességből	2%	8%	17%	4%	16%	1%	3%	4%	46%	100%	329
	„Albérletben”	0%	1%	50%	5%	10%	2%	1%	3%	30%	100%	387
	Saját (főbérleti) lakásban	1%	1%	19%	17%	13%	2%	1%	10%	35%	100%	150
	Hajléktalanszállón	1%	1%	13%	2%	33%	3%	3%	5%	41%	100%	1767
	Egyéb intézményben	3%	0%	6%	4%	14%	21%	7%	11%	36%	100%	107
	Munkásszállón	2%	1%	29%	6%	7%	2%	16%	3%	34%	100%	125
	Más helyen	1%	0%	15%	8%	13%	2%	1%	14%	46%	100%	224
	Együtt	7%	2%	17%	4%	21%	3%	3%	5%	41%	100%	4052

De vajon ez a közelmúltbeli lakhatás mutat-e valamilyen összefüggést azzal, hogy nem egy év múlva, hanem a válaszoló megítélése szerint egyáltalán bármikor a jövőben még (bármilyen) lakásban lakhat-e majd? (A háttértényezőkre itt is ugyanaz érvényes, mint az előző kérdésnél.)

A válaszok alapján mi úgy látjuk, hogy igen, szoros az összefüggés a közelmúltbeli lakhatási körülmények és a jövőre vonatkozó elképzelések között. Maga az összkép igen lesújtó: az összes válaszadó egyötöde úgy gondolja, hogy már soha többet nem fog lakásban lakni, kétötödük „nem tudja”, csupán másik közel kétötödük (37%) gondolja azt, hogy valaha még lakásban fog lakni. Az egy éve még magánbérletben vagy saját lakásukban lakók gondolják leginkább, hogy laknak ők még lakásban a jövőben (62%-uk és 54%-uk). A korábban szívességi lakók egy része is még reménykedik (42%), persze ez lehet csupán egy újabb szívességi lakhatás. A hajléktalanszállásokon lakóknak azonban csupán egy harmada (33%) gondolja azt, hogy valaha még lakásban lakhat, de a közterületeken alvók közül még kevesebben (29%) gondolják így.

Ez egyben azt is jelentheti, hogy a viszonylag rövidebb ideje lakásvesztőknek még erősebb a hitük, szándékuk(?), lehetőségük(?), hogy valamikor ismét lakásban lakhatnak majd, mint azoknak, akik már hosszabb ideje közterületen élnek vagy szállókon laknak.

Mit gondol, lesz-e valamikor a jövőben olyan helyzetben, hogy lakásban lakjon?

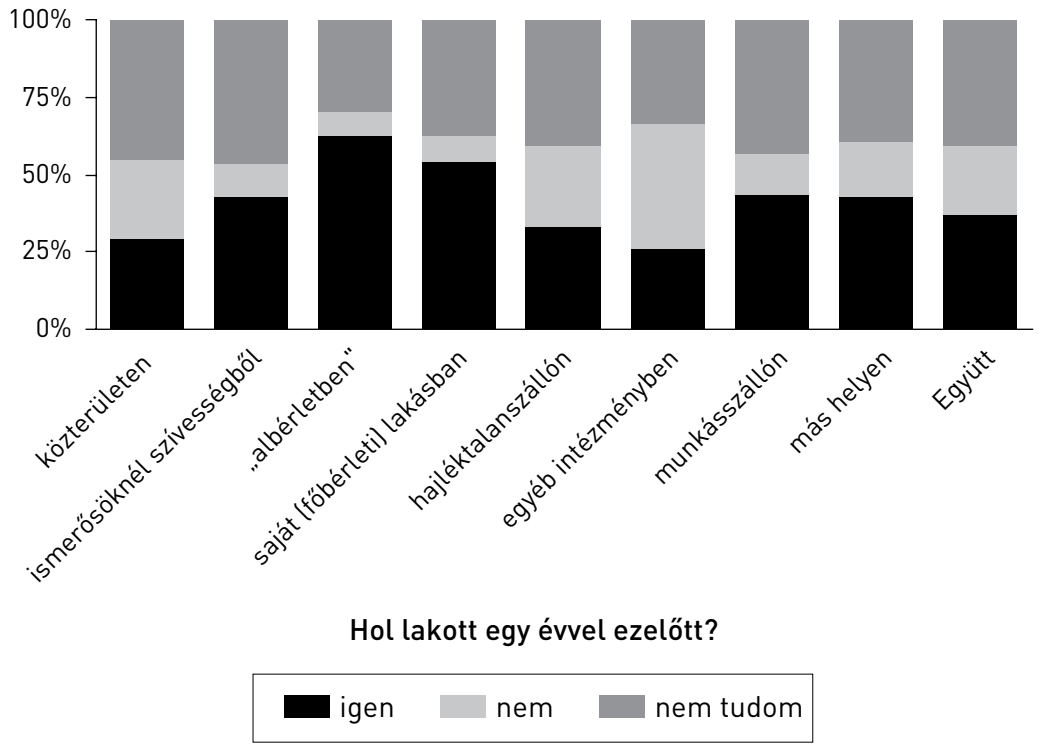

A lakásban lakhatáshoz források, valamilyen jövedelem is kell. A jövedelem persze sokféle lehet. Mi ezek közül a rendszeres, bejelentett munkából származó jövedelemre kérdeztünk rá, hogy vajon ilyenben még reménykednek-e egyáltalán a megkérdezettek. Vajon a munkajövedelemre irányuló remény és a közelmúltbeli lakhatási helyzet mutat-e némi összefüggést? Közben persze azt is „ellenőrizhetjük", hogy a jövőbeni munkajövedelemre és lakásban lakhatásra irányuló remények összekapcsolódnak-e?

Azt látjuk, hogy a jövőbeni munkajövedelemre irányuló pozitív elgondolások egy az egyben ugyanazt a mintát követik, mint a jövőbeni lakásban lakásra irányuló remények. A különbség legfeljebb a bizonytalan („nem tudom") és a nemleges válaszok arányaiban van: többen biztosan tudják, hogy soha nem lesz már bejelentett, rendszeres munkából származó jövedelmük (31%), mint akik azt gondolják, hogy soha lakásban már nem fognak lakni (22%). Ez persze adódhat abból is, hogy az idősebbek, betegek munkajövedelemben már nem, de egyéb jövedelemben még gondolkodnak, ami egy lakásban lakhatás lehetőségét még nyitva hagyhatja.

A jövőbeni munkajövedelemre és a jövőbeni lakhatásra irányuló elképzelések persze igen-igen szorosan összefüggenek: akik reménykednek még rendszeres munkajövedelemben, azok jellemzően (69%) még bíznak abban, hogy fognak ők még lakásban lakni (s nagyon kevesen gondolják közülük, hogy nem laknak már soha lakásban, mindössze 8%-uk). Akik rendszeres munkajövedelemben már nem bíznak, azok többsége (52%) már jövőbeni lakásban lakhatásban sem bízik, de azért vannak köztük olyanok is (19%), akik munkajövedelem nélkül is még bíznak valamilyen lakásban lakhatási lehetőségben.

Mindezzel együtt, a budapesti hajléktalan élethelyzetben levő emberek viszonylag legnagyobb csoportját (az összes válaszadó 27%-a) azok alkotják, akik úgy gondolják, hogy lesz még rendszeres munkájuk és laknak még majd lakásban is. De nem sokkal kisebb az a csoport, melynek tagjai sem a leendő munkáról, sem az esetleges lakásban lakásról ma nem tudnak választ adni (23%). E kettőnél kisebb az a harmadik csoport, akik már sem rendszeres munkára, sem lakásban lakhatásra nem számítanak (16%).

Budapest 2013		Mit gondol, lesz-e valamikor a jövőben olyan helyzetben, hogy lakásban lakjon?				
		Igen	Nem	Nem tudom	Együtt	N
Mit gondol, lesz-e valamikor olyan helyzetben, hogy rendszeres bejelentett munkája legyen?	igen	69%	8%	23%	100%	1531
	nem	19%	52%	29%	100%	1211
	nem tudom	14%	11%	75%	100%	1207
	együtt	37%	23%	41%	100%	3949

Ha most kicsit visszazökkenünk a távoli jövőből (hol fog lakni egy év múlva, lakik-e még lakásban majd valaha) a közeli perspektívák világába, akkor azt is megnézhetjük, hogy a kérdezéskor közterületen, különböző szállásokon élők mit gondolnak, hol fognak aludni a közeli jövőben, mondjuk egy hét múlva?

Legnagyobb biztonságban – az intézmények működési módját ismerve érthető módon – az átmeneti szállókon élők érzik magukat. Öt közül négy ember úgy gondolja, hogy egy hét múlva is átmeneti szállón lakik majd. A többiekhez képest jóval kevesebben, de azért 9%-uk úgy nyilatkozott, hogy nem tudja, hol lesz egy hét múlva. Az éjjeli menedékhelyeken élők nagy többsége (75%) szintén abban gondolkodik, hogy egy hét múlva is olyan helyen lesz, mint a kérdezéskor. Azonban minden hatodik éjjeli menedékhelyen alvó igencsak bizonytalan, nem tudja, hogy mégis merre lesz egy hét múlva. A közterületeken megkérdezettek e tekintetben is kettős képet mutatnak. A fedél nélküliek csoportjának bő fele (59%) stabilan közterületen él, ők egy hét múlva is valamilyen közterületen gondolják meghúzni magukat. A fedél nélküliek másik, változó lakhatási formák között mozgó csoportjának tagjai hajléktalanszállásra gondolnak

bemenni (9%), vagy éppen behúzódnának egy lakásba szívességi lakhatásra (9%), illetve még nem tudják (13%), hol lesznek egy hét múlva.

Budapest 2013		A kérdezés helyszíne, intézménytípus				
		Utcai szolgálat	Éjjeli menedékhely	Átmeneti szállás	Egyéb szálló	Együtt
Mit gondol, hol fog aludni egy hét múlva?	Közterületen	59%	1%	1%	3%	16%
	Ismerősöknél szívességből	9%	1%	0%	0%	3%
	„Albérletben"	3%	2%	1%	1%	2%
	Saját (főbérleti) lakásban	1%	0%	0%	0%	0%
	Hajléktalanszállón	9%	75%	80%	59%	59%
	Egyéb intézményben	1%	1%	3%	20%	3%
	Munkásszállón	2%	2%	5%	1%	3%
	Más helyen	4%	2%	1%	1%	2%
	Nem tudom	13%	16%	9%	17%	13%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1053	1050	1662	395	4160

Azt látjuk, hogy a jelenlegi lakhatás (közterületen, éjjeli menedékhelyen, átmeneti szállón alszik-e valaki) szorosan összefügg a korábbi lakhatási helyzettel, s nem kevésbé hat a jövőbeli lakhatási elképzelésekre is. Felmerül a kérdés, vajon a korábbi, a hajléktalanná váláskori lakhatás elveszítésének a módja mutat-e összefüggést azzal, hogy jelenleg az illető közterületen vagy valamilyen szálláson húzza meg magát?

Túl szoros összefüggést nem találunk. Legtöbben továbbra is valamilyen családi okot említenek hajléktalanná válásuk okaként (45%), ennél jóval kevesebben vannak, de azért számottevő azok tömege, akik valamilyen gazdasági okot (lakásvesztés, kilakoltatás, munkahelyvesztés stb., 27%), s ennél is jóval kevesebben vannak, akik valamilyen intézményből (állami gondozás, BV, kórház stb.) való kikerülést említenek hajléktalanná válásuk okaként (7%). Az egyes csoportok közötti különbségként legfeljebb azt láthatjuk, hogy a kérdezéskor közterületen alvók körében az átlagosnál magasabb (51%), az átmeneti szállón lakók körében valamivel alacsonyabb (41%) a családi okok miatt hajléktalanná váltak aránya, illetve hogy az átmeneti szállókon lakók körében az átlagost meghaladó a gazdasági okokat említők aránya (31%), míg a közterületeken meghúzódók körében a gazdasági ok az átlagosnál valamivel alacsonyabb (23%). Az éjjeli menedékhelyeken éjszakázók e két csoport „között" helyezkednek el.

A hajléktalanná válás oka

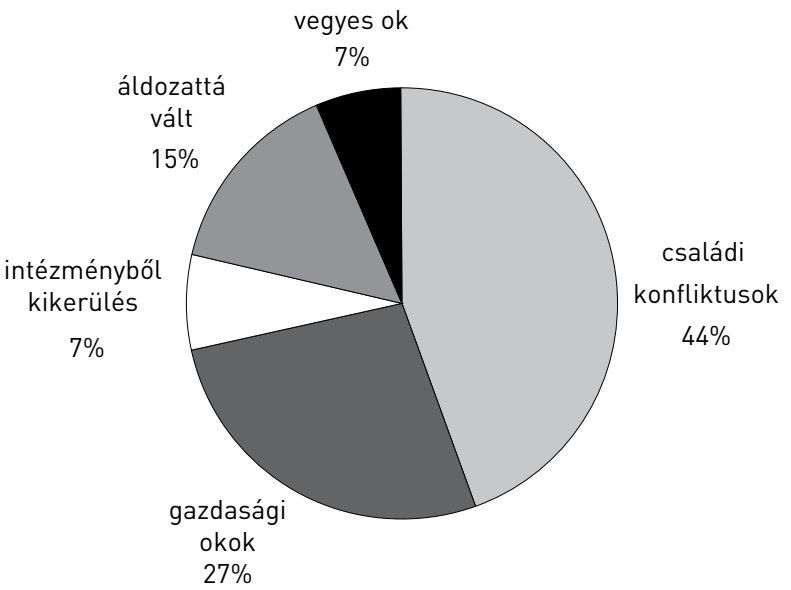

A jelenlegi intézményhasználat és a múltbéli hajléktalanná válás oka között túl szoros összefüggést nem találtunk. Vajon az egy évvel ezelőtti lakhatási mód és a hajléktalanná válás oka között van-e valamilyen összekapcsolódás?

Ha az egy évvel ezelőtt hajléktalanszállásokon lakókat és az akkoriban közterületeken alvókat tekintjük, akkor lényegében ugyanolyan oki mintázatot találunk, mint a most ilyen helyzetben lévőknél. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy az egy évvel ezelőtt még magánbérletben vagy munkásszállón lakók körében a gazdasági ok miatti hajléktalanná válás jóval gyakoribb a többiekhez képest (44–41%), az akkor még saját lakásukban lakók, illetve szívességi lakók esetében is az átlagosnál gyakoribb a gazdasági ok, de körükben a családi okból hajléktalanná válás is igen gyakran előfordul.

Sokan még ma is azt gondolják, hogy ha valaki hajléktalanná vált, akkor már örökre hajléktalan is marad, de lakásban hajléktalanná válása után már biztosan nem lakik. Pedig a hajléktalanság dinamikája ennél jóval összetettebb, egy-egy ember életében egymást követhetik a hajléktalan és a nem-hajléktalan epizódok, sőt, tarthatja magát valaki hajléktalannak akkor is, ha éppen egy-egy rövidebb időre meghúzza magát bizonytalan státuszú szívességi lakóként a barátainál, a haverjainál, aktuális élettársánál, vagy éppen megtűrt rokonként valahol.

A megkérdezéskor közterületeken alvó, vagy éppen hajléktalanszállásokat igénybe vevő emberek közül majdnem minden második ember (48%) lakott valamikor még lakásban azt követően is, hogy elmondása szerint hajléktalanná vált.

&

2012-ben pontosan megkérdeztük, hogy az illető mikor lakott utoljára lakásban, illetve mikor lakott először szállón, és mióta hajléktalan. Akik egyáltalán laktak lakásban életükben és válaszoltak, azok közül minden második ember a hajléktalanná válása évében még lakott lakásban (vagy előtte, vagy utána), a többiek fele-fele arányban vagy a hajléktalanná válásukat megelőző években, vagy az ezt követő években laktak még (legalább öt napot folyamatosan) lakásban.

Hajléktalanná válásához képest mikor lakott utoljára lakásban?

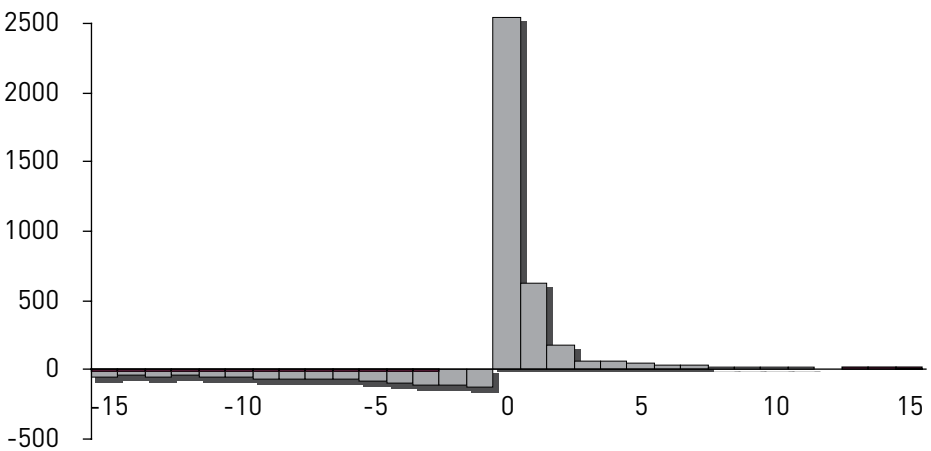

Hajléktalanná válása előtt, után, azonos évben

A leggyakoribb utak a következők voltak:

Budapest 2012	
Az esemény éve alapján	**fő**
A. Hajléktalanná válás = utoljára lakásban lakás = először szállón lakás	1436
B. Utoljára lakásban lakás, majd hajléktalanná válás = először szállón lakás	559
C. Hajléktalanná válás = utoljára lakásban lakás, majd először szállón lakás	523
D. Hajléktalanná válás = először szállón lakás, majd utoljára lakásban lakás	488

Vagyis az érintettek válaszai alapján azt mondhatjuk, hogy a leggyakoribb (A) a lakásvesztés, a hajléktalanná válás és a hajléktalanszállóra költözés szoros együtt járása. Ezt követi az a kétféle út, amikor (B) a lakásvesztést csak időben eltolva követi a hajléktalanszállóra költözés és ezzel együtt a hajléktalanná válás, illetve amikor (C) a lakásvesztés önmagában együtt jár a hajléktalanná válással, s ezt csak időben eltolva követi az első szállóra beköltözés. A leggyakoribb utak között találjuk még azt is, amikor (D) a hajléktalanná válás együtt jár a hajléktalanszállóra költözéssel, de ezt követően még valamikor lakik az illető lakásban (mielőtt ismét hajléktalanként adatfelvételünkkel megtaláljuk).

A valóság azonban annál sokkal bonyolultabb, mintsem azt sokan elképzelik. Mert akiről mi azt gondoljuk, „hajléktalan", az nem biztos, hogy maga is így gondolja ezt. Ezért, mielőtt az érintettektől megkérdezzük (a közterületen, az éjjeli menedékhelyeken, az átmeneti szállókon alvóktól), hogy mióta hajléktalan stb. stb., előtte mindig azt is megkérdezzük, hogy ő önmagát hajléktalannak tartja-e? A jelenlegi státusz megítélése igen fontos üzenetet hordoz. A megkérdezettek 15%-a jelenleg sem tartja magát hajléktalannak. (A kérdésünk minden évben: *„Hajléktalannak tartja-e magát?"*) A közterületeken, éjjeli menedékhelyeken alvók közül minden tizedik ember, de az átmeneti szállókon élő emberek közül minden ötödik ember (!) nem tartja magát jelenleg sem hajléktalannak. A hajléktalan identitás, önmeghatározás igen szoros kapcsolatot mutat azzal, hogy egy évvel korábban még hogyan lakott az illető. Akik egy évvel korábban még saját lakásukban laktak (akár főbérletükben, akár magántulajdonukban), azoknak a 28%-a annak ellenére nem tartja magát hajléktalannak, hogy közterületen vagy hajléktalanszállón éjszakázik. Az egy éve még szívességi lakóként vagy magánbérlőként élők, illetve munkásszállón lakók körében is vannak még olyanok, akik magukat nem sorolják „a hajléktalanok" közé (15%-uk). Akik viszont már egy éve is közterületen aludtak, azok közül már csak nagyon kevesen gondolják, hogy ők nem hajléktalanok.

Nem tartja magát hajléktalannak
(az egy évvel korábbi lakhatás szerint, %)

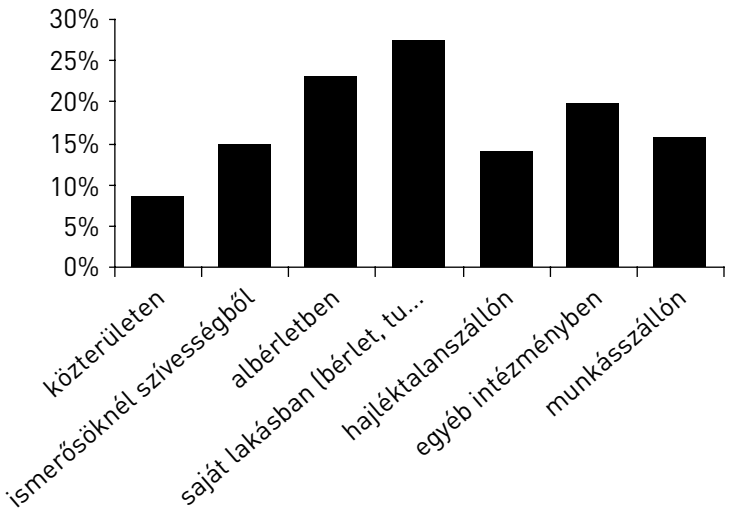

Hol lakott egy évvel korábban?

&

Nyilván fölmerül, hogy a hajléktalanná válás óta lakásban lakás lehetősége számos tényezőtől függhet. Vajon függ-e ez az időközbeni lakásban lakás a hajléktalanná válás óta eltelt időszak hosszától, ezzel összefüggésben az illető életkorától, vagy éppen más, múltbeli lakhatási vagy lakásvesztési körülményektől?

Meglehetősen kézenfekvő az összefüggés: minél rövidebb ideje hajléktalan valaki, annál kisebb a valószínűsége, hogy hajléktalanná válása óta lakásban is lakhatott. „Ha valaki egy év óta hajléktalan, akkor hajléktalan, és kész!" – gondolhatnák sokan, de ez nem pontosan így van. A 2013 februárjában egy év óta hajléktalanok közül is minden harmadik ember (31%-uk) az egy év során lakott lakásban is. A „csupán" egy év óta hajléktalanok 61%-a egy éve még valamilyen lakásban lakott (30%-uk „albérletben", 16%-uk szívességből ismerősnél, 15%-uk saját lakásában), onnan kikerülve azonban az egy év alatt többségük újra még nem tudott lakásban lakni.

A már két év óta hajléktalanok körében gyakoribb, hogy hajléktalanná válásuk óta megfordultak (laktak) valamikor lakásban is (41%-uk), és az ennél is régebb óta hajléktalanok közül minden második ember (50%-uk) lakott hajléktalanná válása óta lakásban is.

Hajléktalanná válása óta lakott-e lakásban?

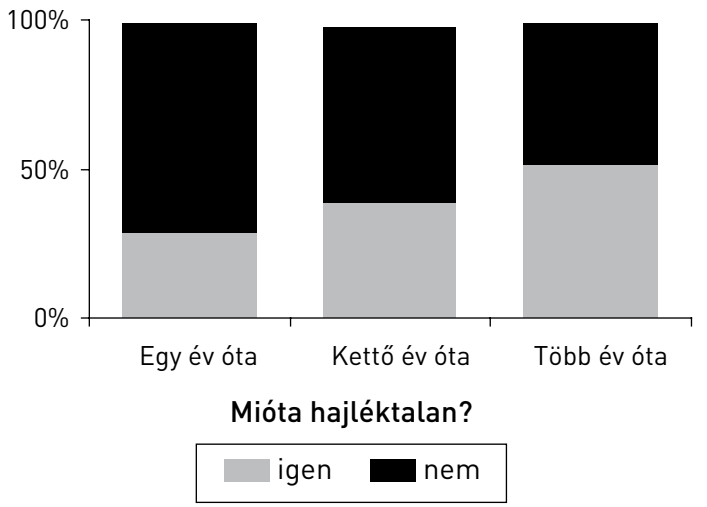

Több tényezővel, de a hajléktalanná válás idejével is összefügghet, hogy legnagyobb arányban a 30–39 évesek laktak lakásban is hajléktalanná válásuk óta (53%-uk), de a 40–59 évesek közül is minden második embernek volt ilyen epizódja (46–51%), a náluk idősebbek, illetve a fiatalabbak esetében viszont igen ritka ez a „visszatérés" vagy „kitérő".

A hajléktalanná válás oka azonban semmilyen összefüggést nem mutat azzal, hogy később még lakott-e az illető lakásban vagy sem. Ahogy az sem mutat összefüggést, hogy az illető nő-e, avagy férfi.

Ha egyszer valaki hajléktalan, és azt mondja, hogy sok év óta hajléktalan, akkor hogyan lehet, hogy közben lakott lakásban is? Furcsa, de fontos kérdés ez, nem is először, s nem is utoljára próbálunk rá válaszokat találni. Szívességből befogadták valamennyi időre? Sikerült „albérletet" szereznie? Esetleg „rabszolgáztatták", s munkáért lakhatott valahol? Vagy nem munkaerejét kellett eladnia egy időre a lakhatásért, hanem saját testét? A sok eddig ismert helyzetből számos felrémlik, de mit mutathatnak meg ebből a számok?

A legtöbben úgy laktak lakásban amióta hajléktalanná váltak, hogy fizettek érte, vagyis valamilyen „albérletet", rosszabb esetben fizetős ágybérletet tudtak szerezni egy időre. De a hajléktalanná válás után valamikor még lakásban lakók közül minden negyedik ember úgy lakott szívességből lakásban, hogy sem fizetnie nem kellett, sem különösebb feltétele nem volt az ott-lakásnak. A többiek vagy munkáért-lakhatást említenek (15%), illetve ennél is többen (21%-uk) valamilyen együttélési kényszerfeltételt jelöltek be válaszként (rendesen kellett viselkednie, nem ihatott alkoholt, hallgatni és tűrni kellett a szidásokat, el kellett viselni a veréseket, cserébe össze kellett feküdni olyanokkal is, akikkel nem akart).

Akik saját szavaikkal fogalmaztak erről, így nyilatkoztak (betűrendben néhány példa):

> *a barátnőméknél laktam, a barátomnál meghalt, a családomnál látogatóba, a főbérlő elhunyt, a volt lakásomat törtem, anyukámnál voltam, az én dolgom!, baráti alapon, bátyáméknál a kertben, betegápolás, kutyasétáltatás, családnál szívességből, együtt éltem valakivel, élettársammal laktam, ez családi dolog, felügyelni kellett a lakást, fiamnál laktam, foglalt házban, főztem, takarítottam, gondoskodtam a tulajról, gondozás, gyenge erkölcsis hölgynél, ha vittem piát, haverságból, házimunkában segítettem, házra vigyáztam, idősgondozás, ismerős befogadott, italért laktam cserébe, kukatárolóba kerültem, mindig kertben laktam, minden nap egy liter bort, munkahely biztosította, nőknél, önkényes lakásfoglalóként, rendben kellett tartani, rezsit fizetni, rokoni segítség, segíteni kell a főbérlőn, segítettem a ház körül, segítettem a nővéremnél, segítség fejében, szívességi lakhatás, villanyszámlát kellett fizetni*

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban valamikor, akkor annak milyen feltételei voltak?

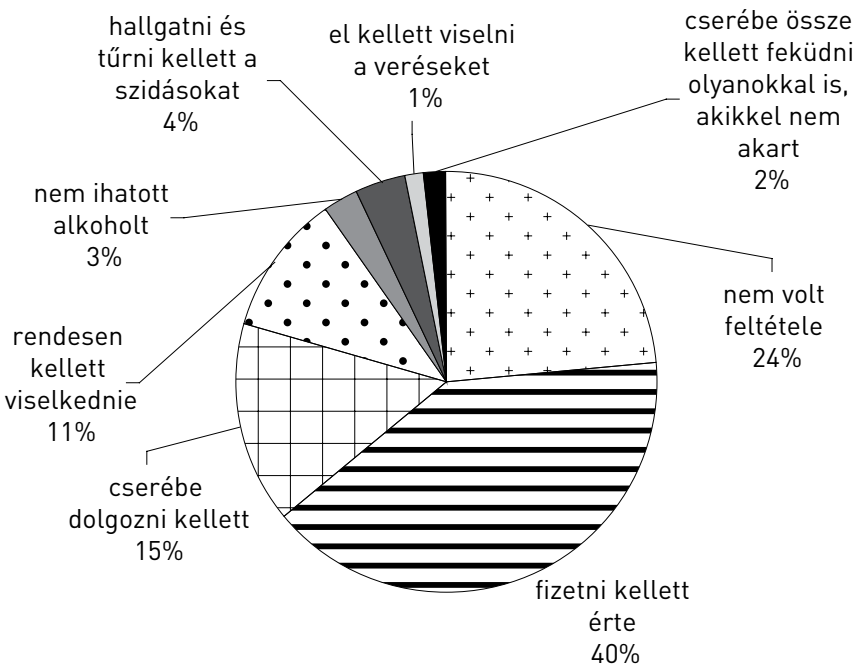

BREITNER PÉTER: LAKÁSHASZNÁLAT A HAJLÉKTALANSÁGBAN – JELENTÉS A SZOCIÁLPOLITIKA SENKI FÖLDJÉRŐL

A következőkben a hajléktalan emberek ***hajléktalanná válása utáni,*** pontosabban a ***hajléktalanságot megszakító lakáshasználatáról*** lesz szó. Az élethelyzeteknek ezt az egymásutániságát a felmérésünk természete adja, hiszen a Február Harmadika kutatás kérdőívei hajléktalan embereket szólítanak meg. Akik tehát közülük arról számolnak be, hogy a hajléktalanná válásuk óta is laktak lakásban, törvényszerű, hogy azután újra elveszítették ezt a lehetőséget, hiszen a kérdezettjeink közé kerültek. Esetükben a hajléktalanság – lakáshasználat – hajléktalanság élethelyzetek követték egymást, talán többször is, de alapvetően ebben a sorrendben.

Igen hasznos, fontos tudásunk származna abból is, ha megkeresnénk azokat az embereket, akiknek a hajléktalanságból véglegesen sikerült valamilyen lakásba költözniük. Talán más társadalmi összetételű csoport, talán nem… A Február Harmadika felmérés válaszadói között azonban őket nem találhatjuk meg.

Mielőtt rátérnénk az adataink elemzésére, megpróbáljuk néhány bevezető gondolat keretébe foglalni a mondanivalónkat.

A közbeszédben, sőt legtöbbször szakmai dialógusokban is a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek sokasága *statikusnak tűnő csoportként jelenik meg, amelynek szintén statikusnak, változatlannak látszó alcsoportjai vannak*. A konstrukció mögött megjelenő csoportképző elv leginkább a lakhatási helyzettel függ össze, így megjelennek *„utcán élő”* és valamilyen *„hajléktalanszállón élő”* emberek. E paradigma értelmében a hajléktalanellátó rendszer különböző színtereinek, az éjjeli menedékhelyeknek („fapadosoknak”), az átmeneti szállásoknak és az utcai szolgálatoknak megvan a maguk célcsoportja, ügyfélköre is, akiket szakmai zsargonban (is) elterjedt fogalmak alapján különböző elnevezésekkel is szokás illetni: „fapadosok” (ti. annak a használói), „átmenetisek” és „utcások”.

E kategóriák leképeződnek és formát nyernek a szakmai közbeszédben és a társadalom kollektív tudatában egyaránt, majd csoportképző erőként és az életmódjukat, identitásukat alakító tényezőként visszahatnak a hajléktalan emberekre is.

A valóság ilyen, álláspontunk szerint téves percepciója azzal, hogy egy egydimenziós státuszon (ti. lakhatási mód) alapul, sőt azt is hiányosan alkalmazza (hiszen egyebek között a lakáshasználat is kimarad belőle) nemcsak a hajléktalan életforma felfogását, az arról való gondolkodást, hanem magát a hajléktalan életformát is konstruálja, majd merev kategóriahatárok közé kényszeríti.

Hiszen ezen a percepción alapul az a paradigma, amelynek szellemiségében az ellátó- és segítségnyújtó rendszerek létrejöttek és működnek: a jogszabályok által szabályozott szállások, azok tárgyi környezete, a bennük folyó munka, az elérhető szolgáltatások, a segélyezési rendszer és még sorolhatnánk. Az iménti, korántsem teljes lista elemei olyan tárgyi és szimbolikus környezetet hoznak létre, amelyek alapvetően határozzák meg a hajléktalannak tekintett emberek mindennapi körülményeit, életlehetőségeit, élettereit, sőt önképét is.

Vissza kell utalnunk arra, hogy maga a hajléktalan – nem hajléktalan kategóriák használata is e paradigma mentén keletkezett és fejti ki hatását. Ebben a szellemiségben épült fel és működik nemcsak a hajléktalan-ellátás, hanem attól elkülönítve, a többi ember (többségében szintén lakhatási szegénységben élők) számára létrehozott segítői rendszer is. Ennek egyik súlyos visszahatása a sokak, de főleg az érintettek számára érzékelhető éles kategóriahatár, amely „hajléktanok" és „nem hajléktalanok" között húzódik, holott e csoportok között eredendően sokkal élőbb és sűrűbb szövésű a kapcsolati háló ennél. Tulajdonképpen egy hibás, hiányos és túlegyszerűsített percepció konstruálja újra a valóságot, ahelyett, hogy ez fordítva történne…

E vélt és egyben előidézett különállás részben pszichés szükségleteket elégít ki azon tömegek számára, akik a lecsúszás határán vannak, ezzel együtt azonban a hajléktalanság zárt, elkülönült csoportként való felfogása mentén létrehozza azt a sajátos hajléktalan identitást is, amelynek része a megvetettség, a kiúttalan jövőkép és a legalulra tartozás érzete is. Ez jócskán megnehezíti a kiutat azok számára, akik e paradigma alapján már hajléktalannak számítanak.

A kategóriákba tartozás hatalma és a váltás esélyei

Egy-egy csoport megnevezéséhez nyilvánvalóan szükség van kategória-elnevezésekre (persze a fogalomhasználatokon érdemes olykor alaposabban eltöprengeni…), azonban sokkal kézzelfoghatóbb kérdés, hogy a segítségnyújtás működtetése, finanszírozása elősegíti-e vagy inkább akadályozza a különböző kategóriák közötti mozgást, mobilizálja vagy demobilizálja az egyént, segíti-e vagy hátráltatja az előrelépést, elősegíti-e magát változást vagy sem.

A magyarországi hajléktalan-segítő rendszer is ízig-vérig társadalmi termék, így természetesen a korábban leírt paradigma mentén jött létre, és ezzel valójában legalább annyira fixálja a használóit helyzetükben, mint amennyire kisegíti őket onnan. Rögtön hozzá kell tennünk, hogy ez (még ha bőven van is fejlődnivaló) legkevésbé sem a segítő szakembereken és intézményeken múlik. Szervezési, strukturális problémák, valamint (a korábban kifejtettek szerint) rosszul és mereven körülhatárolt célcsoportok állnak a háttérben. A hajléktalanellátó rendszer segítő tevékenysége ugyanis jelen helyzetben túlságosan is ***önmagára vonatkozik, önmagán belülre irányul.*** Az onnan kifelé segítő rendszerek, szisztémák pedig nincsenek sem megszervezve, sem kigondolva. A legcélszerűbb röviden átgondolni, hogy mire irányul valójában a normatív

finanszírozás. Hiszen szavak, elképzelések, eszmék, szaktanulmányok, viták, vélemények és elvi szándékok vannak, jó is hogy így van. ***Ezzel szemben mindig hajszálpontosan az történik, amit finanszírozunk!*** Ha e kérdés mögé nézünk, azt fogjuk találni, hogy a szervezetek, például egy átmeneti szállás, valójában azért kapják az állami normatívát, hogy ***benne legyenek*** a hajléktalan emberek, és nem arra, hogy onnan kikerüljenek[1] (valami magasabb szintű életminőségbe, pl. lakhatásba). Ez a pénzügyi elszámolás és más számonkérések alapja, ezt ellenőrzik az erre hatáskörrel rendelkező hatóságok.

A helyzet sajnos még súlyosabb, mint amilyennek elsőre látszik, hiszen amire nem jár finanszírozás, amire nem vonatkozik valóságos elvárás, azt a szervezetek, nemcsak hogy (teljes joggal) nem fogják végrehajtani, hanem gazdaságilag ellenérdekeltté is válnak benne. Nem mellékes körülmény az sem, hogy a gazdasági szempontok pedig nagyon könnyen fordulnak át morális narratívákba.

A mai magyar hajléktalan-ellátásban végső soron az ügyfelek állandó, statikus állapotát finanszírozzuk, változásokat azonban (értsd: jusson egyről kettőre, kerüljön autonómabb helyzetbe, érjen el magasabb életminőséget, esetleg valamilyen jobb lakhatást) nem.

A hajléktalan kategóriába sorolt emberek segítségnyújtása a többiekétől (akiknek, ismételjük: jelentős része szintén lakhatási szegénységben él) elkülönítve, más szervezetek segítségével, külön struktúrában történik, amely már önmagában is jelentősen megnehezíti a kategóriák közötti átlépést (hogy pl. hajléktalanból lakáshasználóvá váljon valaki). A két kategória között ugyanis egyfajta szociálpolitikai senki földje található, amelyen egyik segítői rendszer sincs jelen valójában.

Éppen ezért, ha egy hajléktalan ember valamilyen lakáshasználathoz jut, egyfajta vákuumban találja magát: a hajléktalan-ellátás már nem segíti, a családsegítő még nem segíti. Sőt, mivel a gazdasági megfontolások könnyen morális narratívákká válnak, segítségnyújtás helyett gyakran inkább gyanúsan méregetik a lakhatáshoz jutott illetőt és helyzetét mind a két oldalról: illetékességi problémák, ügyek, kérelmek elutasítása, a „másik rendszerhez" való visszaküldözgetés vár arra a hajléktalan emberre, aki – micsoda ellentmondás! – esetleg éppen lendületbe került, és az élete dinamikája olyan fordulatot vett, amelyben reálissá vált a kiút megtalálása.

A jelenlegi rendszerünk, amely statikus kategóriákra és nem dinamikus élethelyzetekre érzékeny, inkább bünteti a mobilitást, a kategóriaváltást, semmint segíti. Ezen a helyen nem részletezzük, csupán jelezzük azt a talán legfontosabb és egyben legkínosabb kérdést, hogy ez vajon társadalomlélektani folyamatok hatását jelzi-e…

[1] Egy átmeneti szállásnak természetesen fontos funkciója, hogy benne lakjanak hajléktalan emberek, és ne az utcán. Ha egy szervezet ezt jól végrehajtja, és utcáról fogad be embereket, az valóban átgondolt programokat és kvalifikált segítő munkát követel meg. Ez a működés azonban nem normatív, egyértelmű társadalmi elvárás, központi akarat (értsd: finanszírozás) ebben az irányban sincs jelen.

A változó élethelyzetek valósága

A valóságban a különböző élet- és lakhatási helyzetek korántsem állandóak, sőt inkább váltakoznak a hajléktalan emberek életében: egy-egy intézményi szakaszt közterületi életmód válthat fel (és fordítva), de nem ritka (majd látni is fogjuk, hogy mennyire nem az) az sem, hogy hosszabb-rövidebb lakáshasználatra van lehetőségük.[2]

Amennyiben nem foglalkozunk azzal a ténnyel, hogy ***hajléktalan emberek is élnek, laknak olykor lakásban***, az nem pusztán észlelési hiba, hanem komoly szociálpolitikai vakfolt is. Ha ugyanis egy hajléktalanszállón vagy utcán élő ember valamilyen lakáshasználathoz jut, az jó eséllyel integrálódási lehetőséget jelenthet. A változás, változtatás azonban már önmagában is nehéz, akár traumatikus esemény. Éppen ezért ilyenkor, ebben a dinamikusabb, változó félben lévő élethelyzetben lenne szükség csak igazán az intenzív segítségnyújtásra ahhoz, hogy az érintett meg tudjon kapaszkodni az adott lakhatási lehetőség, esetleg a munkaerőpiac, a társas kapcsolatok adta esélyben, a saját változó identitásában! És persze ezzel elősegíteni, hogy meg tudja őrizni az adott lakás használatának lehetőségét, legyen az akár albérlet vagy szívességi-használat.

Emellett tudnunk kell azt is, hogy nem minden lakáshasználat előremutató az integráció, az előrelépés, sőt még az identitás szempontjából sem. Nemsokára azonban sokkal pontosabban fogjuk látni ezt, és ezzel együtt azt a sokféleséget, ami a hajléktalanságon belüli, illetve az azt megszakító lakáshasználatot jellemzi.

A hajléktalanná válást követő lakáshasználat jellemzői a 2013. évi Február Harmadika felmérés eredményei alapján

Mielőtt górcső alá vennénk e tanulmány fő témáját, **a *hajléktalanná válás utáni lakáshasználat jellemzőit,*** röviden összefoglaljuk, hogy mit tudunk a ***hajléktalanná válás előtti lakáshasználatról***, amelyről – szintén a Február Harmadika felméréssorozat eredményeire támaszkodva – egy korábbi tanulmányunk szól.[3] A hivatkozott dolgozatban elsősorban az ***utolsó lakással*** foglalkoztunk, amelyben a (2011. évi felmérésünk) válaszadói utoljára, hajléktalanná válásuk előtt éltek. Ennek a legfontosabb eredményei vázlatszerűen a következők voltak:

- A kérdezettek mindössze egyötöde volt tulajdonosa annak a lakásnak, amelyben a hajléktalanná válása előtt utoljára élt, ezen kívül
- 16%-uk bérelt egész lakást, ami ugyan Magyarországon sajnos nem nyújt feltétlenül komoly lakhatási biztonságot.

[2] Erről lásd bővebben egy korábbi tanulmányunkat: Gurály Zoltán - Győri Péter - Mezei György - Pelle József: A margó szélén, Esély, 2002/3

[3] Breitner Péter: A hajléktalanság lakástörténeti előzményei, Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Otthontalanul kiadvány (szerk: Győri Péter és Vida Judith), 2013., kiadta a Menhely Alapítvány és a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei

- A válaszadók kétharmada a hajléktalanná válása előtt (is) nem saját jogán, azaz másoktól függő helyzetben élt,
- az utolsó használt lakások ezen felül meglehetősen zsúfoltak voltak (átlagosan 1,7 fő/szoba és 2,9 fő/háztartás).
- A válaszadók fele nyilatkozott úgy, hogy korábban soha nem is élt ezeknél jobb lakásviszonyok között.
- Az alacsonyabb iskolai végzettségű válaszadók és a cigány hajléktalan emberek között mindezek a mutatók lényegesen rosszabbak voltak.
- Mindezek mellett le kell szögeznünk, hogy a lakáshasználat (akár a hajléktalanságot megelőző, akár azutáni) nem nyújt minden esetben autonóm életmódot, sőt egyes esetekben kifejezetten kiszolgáltatott helyzet állhat mögötte.

Bár a továbbiakban a lakhatás más dimenzióival fogunk foglalkozni, reméljük, hogy ez a rövid összefoglaló hozzásegíti az olvasót a nemsokára következő eredményeink értelmezéséhez.

Miközben a lakáshasználat sajátosságaival kapcsolatban vizsgálódunk majd, arra is kísérletet fogunk tenni, hogy ezeken belül megkülönböztessük az integrációt elősegítő, a korábbinál ***magasabb fokú autonómiát jelentő lakáshasználati helyzeteket*** és az integrációt elő nem segítő, akár hátráltató, testi-lelki kizsákmányolásról, áldozati helyzetről árulkodó ***kiszolgáltatott élethelyzeteket.***

A 2013. évben összesen 9196 hajléktalan ember adott érdemi választ arra a kérdésünkre, hogy *„Hajléktalanná válása óta lakott-e lakásban?”*. 48%-uk, azaz 4420 fő igennel, az 52%-uk, 4776 fő nemmel válaszolt. (A lakáshasználat hosszáról nincs információnk.)

Először is nézzük meg alaposabban ezeknek a válaszoknak néhány jellemzőjét.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, az azóta eltelt idő szerint (%, N=7499)

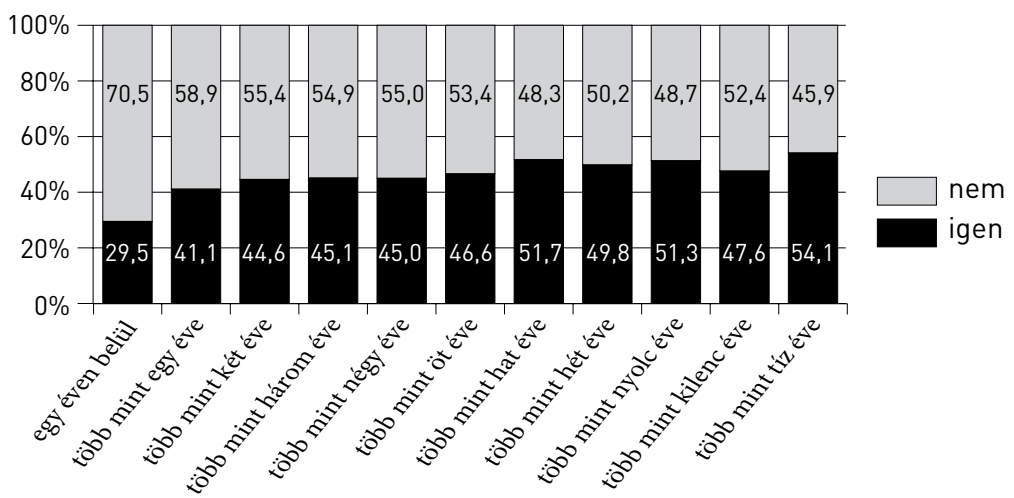

Célszerű és logikus azzal kezdenünk, hogy megvizsgáljuk: a hajléktalanná válás óta eltelt idő hogyan befolyásolja a lakásban alvás esélyét. Az adatainkból az látható, hogy az eltelt idővel először (2–3 évig) valamelyest emelkedik ez az esély, azután stagnálni látszik. A látható tendencia megerősíti azt a tapasztalatot is, amely szerint a hajléktalanságból az idő múlásával egyre nehezebb kikerülni.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, a kor szerint (%, N=9050)

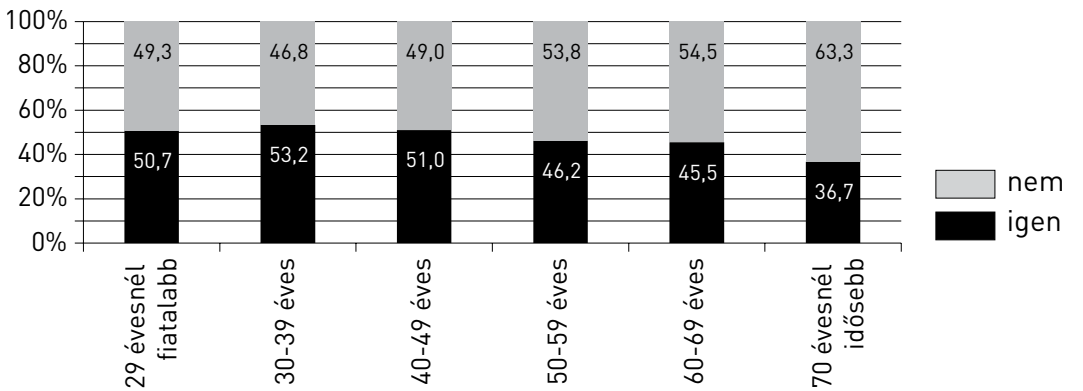

A hajléktalanná válás utáni lakásba kerülés esélye a kor előrehaladtával is egyre csökken. Feltehetően a munka- és jövedelemszerző képesség, a párkapcsolatokra való esély, illetve az általános aktivitás csökkenése áll a háttérben.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, a kérdezés helye szerint (%, N=9196)

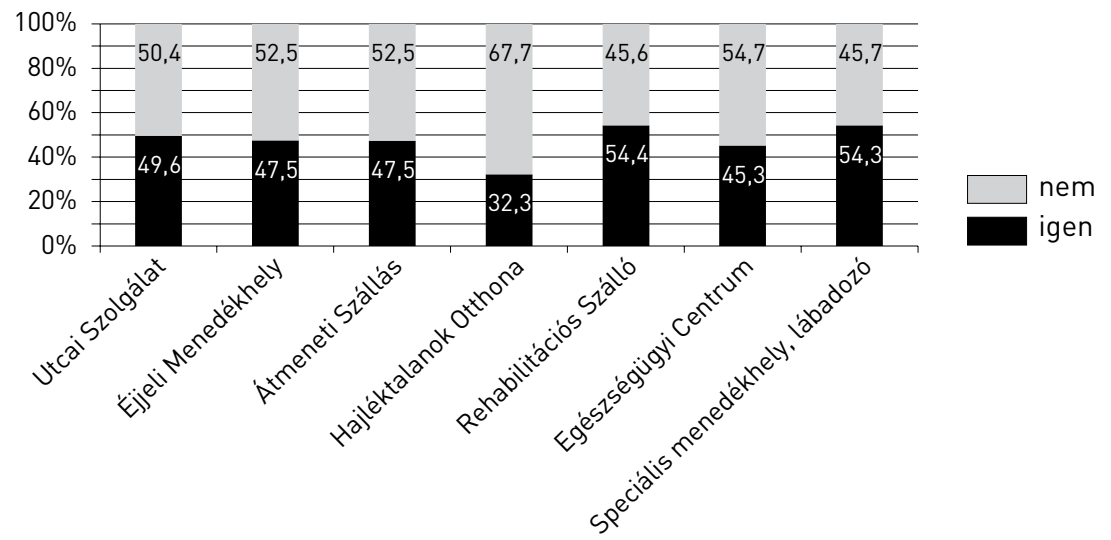

A „kérdezés helye" többé-kevésbé különböző életformacsoportokat mutat. Ha ezt is áttekintjük, akkor két említésre méltó számot érdemes kiemelnünk. Az egyik a hajléktalanok otthonában élők alacsony lakásba kerülési esélye. Ez vélhetően a korral függ össze, hiszen ez a szállástípus kifejezetten idősebbek elhelyezésére szolgál. A másik szám valójában nem emelkedik ki a többi közül, de az előzetes várakozásokhoz képest magasnak mondható: az utcán élők a lakáshasználati esélyeik szempontjából semmivel sem dezintegráltabbak a többiekhez képest, holott róluk sokakban az a kép él, hogy még a hajléktalanságon belül is egy „kiilleszkedett" csoportot képeznek.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, a nemek szerint (%, N=8960)

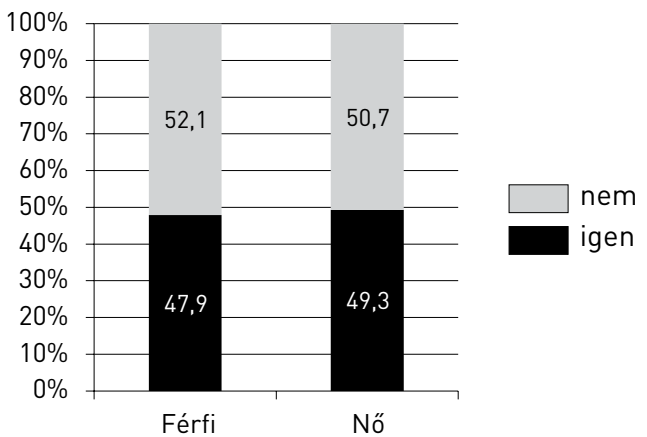

A két nem között nem találunk számottevő különbséget. Ez némileg meglepő, hiszen a szakemberek elképzelései, tapasztalatai között él egy olyan képzet, amely szerint a nők könnyebben jutnak lakhatáshoz, inkább találnak befogadóra, mint a férfiak. A hajléktalan férfiakkal és nőkkel szembeni hasonló befogadási hajlandóságot talán könnyebb megérteni, ha gyorsan átgondoljuk, hogy a két nem hajléktalanná válásra való esélye viszont mennyire különböző: a hajléktalanok között 75–80% a férfiak, 20–25% a nők aránya. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a nőknek többet kell hibázniuk, talán komolyabb egyéni devianciákat is kell produkálniuk ahhoz, hogy *effektív hajléktalanná* váljanak, mint a férfiaknak. Ezt a már hajléktalanná vált nők és férfiak közötti különbségekre mutató eredmények értelmezésekor is fontos figyelembe venni. Hipotézisünk szerint az a helyzet, hogy a nőkkel kapcsolatban valóban nagyobb a befogadási hajlandóság, de az sokkal inkább a hajléktalanná válás helyett, azt megelőzendő fejti ki a hatását, mint azután.

Később rátérünk majd a lakáshasználat mögöttes, mélyebb jellemzőire, a lakhatás feltételeire is, amelynek során a nemek közötti különbséggel (amely ebből a szempontból már láthatóbb lesz) kiemelten is foglalkozni fogunk.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, az iskolai végzettség szerint (%, N=9101)

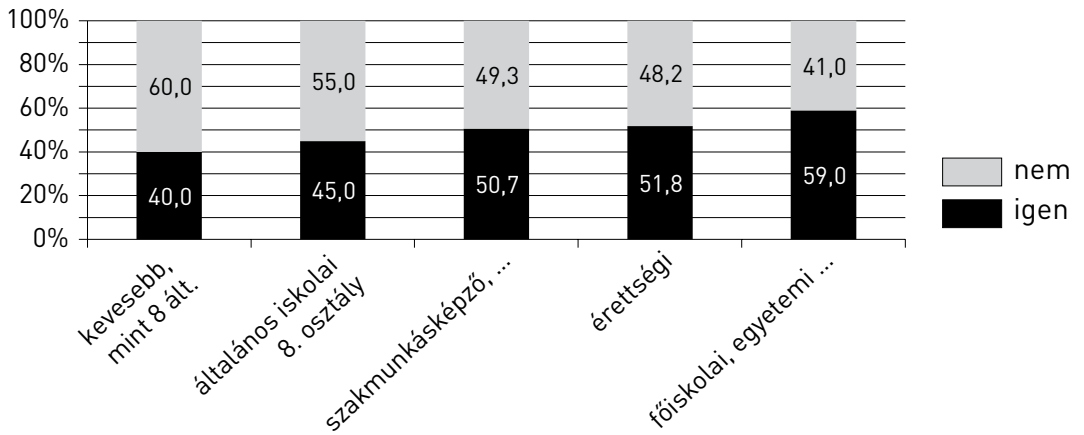

Mindig érdemes megvizsgálni az iskolai végzettség hatásait is, amelyet már korábban (pl. a már korábban hivatkozott A hajléktalanság lakástörténeti előzményeiről szóló tanulmányban is…) is többször használtunk arra, hogy jó közelítéssel megállapítsuk az illető hajléktalan ember alapvető társadalmi hovatartozását, státuszát. Az összefüggés – ezek után – nem meglepő. Az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban emelkedik a lakáshasználat esélye is, oly módon, hogy a két szélső érték között az arány megfordul: míg az általános iskolai végzettséggel sem rendelkező embereknek csupán 40%-a lakott lakásban a hajléktalanná válása óta, addig ez a felsőfokú végzettségűek között 60%, és fordítva.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, aszerint, hogy mondták-e már rá, hogy cigány (%, N=8494)

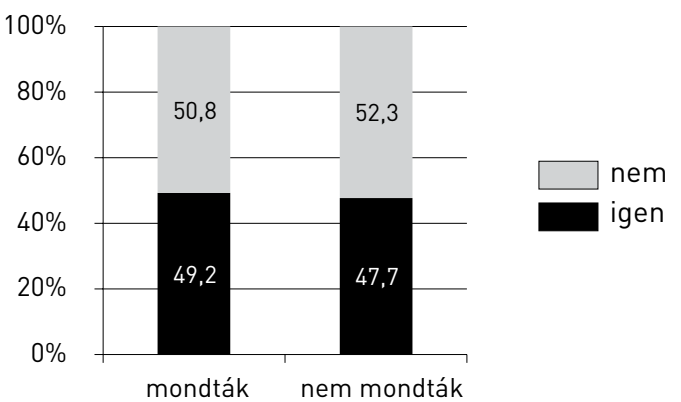

A következő diagramon a cigánysággal kapcsolatos sztereotípiák egyikének cáfolatát láthatjuk. Az a közvélekedés, amely szerint a cigányok között sokkal erősebb az egymás befogadásának szándéka és hajlandósága, nem nyer bizonyítást: azok között, akikre „már mondták, hogy

cigány" és akikre nem mondták semmilyen érdemi különbség nem mutatkozik. A mögöttes okokra vonatkozó hipotéziseink szerint feltehetően két- vagy inkább háromirányú folyamat áll a háttérben. Az egyik, hogy a cigányság szinte egésze nyomorba süllyedt az elmúlt szűk évtizedben, így a lakhatással rendelkezőknek egyre kevesebb módjuk van bárkit is befogadni. A másik oldalról nézve, az elszegényedés mellett is érvényesülnek asszimilációs hatások, és a cigányság körében is megfigyelhető az individualizmus térnyerése, a nukleáris családmodell irányába való elmozdulás a csoportkohézióval szemben. A harmadik elképzelésünk szerint a cigány-hajléktalansággal kapcsolatos statisztikai mutatók értelmezésekor is szerepük lehet a női hajléktalansággal kapcsolatban már korábban kifejtett, illetve ahhoz hasonló jelenségeknek: azaz egy cigány származású embernek több egyéni devianciát kell produkálnia ahhoz, hogy effektív hajléktalanná váljon, mint a nem cigányoknak. A befogadási hajlandóság pedig talán esetükben is inkább a hajléktalanná válás előtt érvényesül, mintsem utána.

A cigányság hajléktalan népességen belüli aránya felülreprezentált: évről évre emelkedik, jelenleg 25% körüli, tehát a puszta számok alapján jelenlétük felülreprezentált. Emellett azonban ez a csoport egészében véve olyan tragikusan rossz társadalmi-gazdasági helyzetben van, hogy ehhez képest már nehezebb megítélni, mit is jelent valójában a 25%.

A hajléktalanná válása után lakott-e lakásban, régiók szerint (%, N=9195)

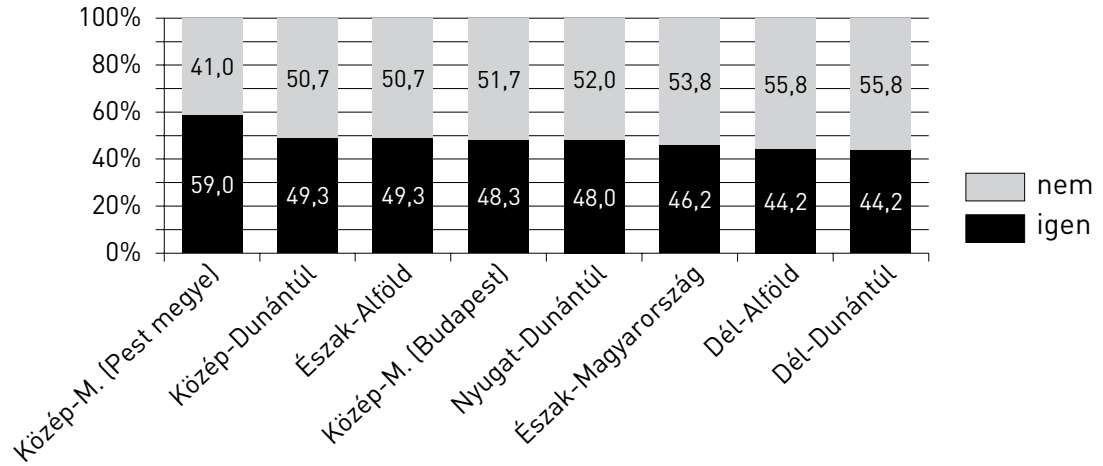

A területi különbségek tekintetében érdekes jelenséget figyelhetünk meg: míg az ország különböző régiói között nem látunk számottevő különbséget, Pest megyében kiugróan magas azoknak az aránya, akik lakást használtak, miután hajléktalanná váltak. Valószínűleg arról van szó, hogy Pest megyében, Budapest szorosan vett vonzáskörzetében az ország többi részéhez képest több a munkaerőpiac alsó szegmensébe tartozó, átmeneti lakhatással is egybekötött munkalehetőség.

A hajléktalanná válást követő lakáshasználat alapvető áttekintése után most lássuk ezeknek az élethelyzeteknek a belső tartalmát, amelyeket az adott lakáshasználathoz kötött feltételeken keresztül lesz módunk megvizsgálni.

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban valamikor, akkor annak milyen feltételei voltak? (%)

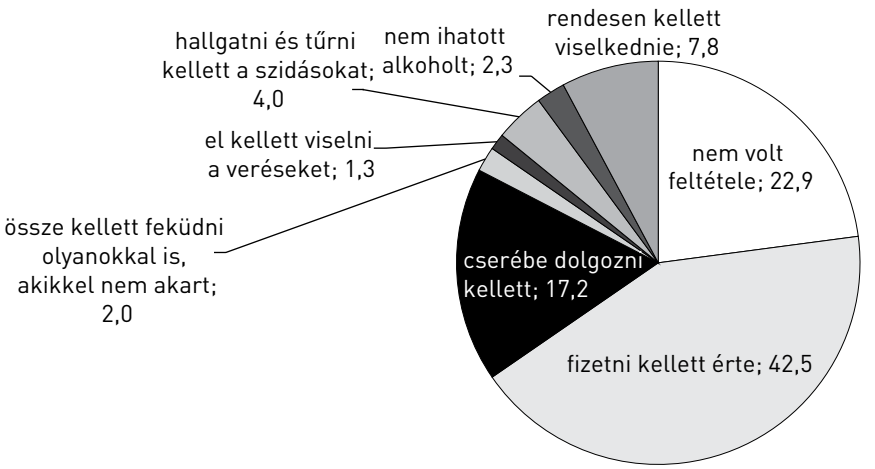

A válaszadók 22,9%-át feltétel nélkül fogadták be hosszabb-rövidebb időszakra. Természetesen az efféle lakhatási lehetőség is járhat kimondott és rejtett feltételekkel, ám ezek valószínűleg megmaradnak a közös háztartásban való együttélés szokásos elvárásai között, így a hangsúly a befogadáson, a szívességi lakhatáson, esetleg az életközösség jellegen maradhatott. Az élettársi kapcsolat és a rokoni befogadás nem egyetlen, de jellemző formája a feltétel nélküli lakáshasználatnak.

A kérdőív kitöltőinek 42%-a nyilatkozott úgy, hogy fizetett a lakás használatáért. Ez mindenféleképpen valamilyen integratív, „magabíró" élethelyzetre utal, amely – egy időre legalábbis – megszakította a hajléktalanságot. A pénzbeli fizetség (még ha feketén is), ***lakhatási jogokat keletkeztet.*** Aki fizet, annak nem írható elő önkényesen az általános lakáshasználati szabályoknál szigorúbb viselkedési norma. A lakhatásért való fizetés abban az értelemben is integratív, hogy a lakhatást vásároló személy fogyasztóként is bekapcsolódik a jövedelmek áramlásának rendszerébe.

A kérdőívet kitöltők 17,2%-ának a lakhatásáért cserébe dolgoznia kellett. A hajléktalan emberek személyes beszámolóiból tudjuk, hogy egy efféle lakhatás mögött sok minden állhat, a befogadotti státusztól (aki segít és/vagy figyel a ház körül) a házi alkalmazott/cseléd léten keresztül akár a rabszolgatartásig.

Az elvégzett munka már korántsem „keletkeztet jogokat" olyan egyértelműen, mint a pénzbeli fizetség. A munka mennyisége, minősége és értéke már sokkal inkább megítélés kérdése, ezért

könnyen válhat folyamatos konfliktusforrássá a lakás használója és az afölött rendelkező között. (Hiszen mi sem áll távolabb a hajléktalanok ház körüli dolgoztatásától, mint a munkaköri leírások középosztályi világa…)

A válaszadók (fennmaradó) 18%-a olyan lakhatási feltételt nevezett meg, amelyeknek lényege valamilyen tilalom vagy kényszer. Ezzel együtt ezek rendkívül széles palettán mozognak aszerint, hogy egy-egy családi játszma vagy akár nyilvánvalóan bűncselekmény (-sorozat) húzódik-e meg a háttérben. Ezekről később részletesen is lesz szó. Mielőtt azonban továbbmennénk, kísérletet teszünk az imént lesorolt feltételek mélyebb értelmezésére.

A hajléktalanságban – mint ahogyan minden más élethelyzetben, életformában is – döntő kérdés, hogy az ember menyire ura, megteremtője, befolyásolója vagy kiszolgáltatottja, elszenvedője az élete körülményeinek. A lakhatás, lakáshasználat ezek közül egy nagyon fontos terület. Mindez szorosan összefügg az integráció-dezintegráció kérdésével is. Aki lakik valahol, és képes befolyásolni a körülményeit, az többnyire integráltabb, mint aki nem. Máris a hajléktalanság két nagy alapkérdéséhez érkeztünk (vissza) *a lakhatáshoz és az integrációhoz.* Ezek a fogalmak többször előbukkannak majd a következő oldalakon is, sőt – egy szintén rokon fogalompár segítségével – most azzal folytatjuk, hogy megpróbáljuk értelmezni az imént taglalt lakhatási feltételeket, és ***az autonómia és kiszolgáltatottság dimenzióiban*** elhelyezni azokat.

A besorolás közben közelebbről és egyenként szemügyre kell vennünk az egyes feltételeket:

1. **Viszonylag autonóm helyzetnek tekintettük, amikor a válasz: „fizetni kellett érte"** vagy „nem volt feltétele" volt. Viszonylag autonóm, hiszen a szóbeli szerződésekre alapozott lakás- vagy albérletek esetében csak ***kvázi lakhatási jogbiztonságról*** lehet szó. (Ennél többre azonban Magyarországon gyakorlatilag senki nem számíthat a magán bérlakáspiacon…) Azon helyzetek legtöbbjében, amelyekről a válaszadók azt nyilatkozták, hogy a lakhatásnak nem volt feltétele, szintén nem beszélhetünk teljes körű önrendelkezésről. Ezek a „szívességi befogadás" klasszikus esetei, amelyekben (ahogyan ezt már korábban említettük) általában szintén jelen vannak kimondott vagy rejtett feltételek. Ha más nem is, akkor az alkalmazkodás a lakás valódi tulajdonosához. Ezek a lakhatási helyzetek azonban (az összes eset 65,4%-a) a következő kettőhöz képest valóban csak viszonylag autonómnak mondhatóak.
2. **Kiszolgáltatott helyzetekre** utalónak tekintettük a „cserébe dolgozni kellett", „rendesen kellett viselkedni" és a „nem ihatott alkoholt" válaszokat. A három feltétel ugyan valószínűleg más és más élethelyzetet, befogadotti státuszt takar, azonban közös bennük, hogy mindháromban igen nagy szerepe lehet az önkényes megítélésnek. Ezekben a helyzetekben a lakhatási jogok köre és azok ellenértéke legtöbbször egyaránt homályos: vajon az adott lakás tulajdonosa mikor és mit tekint „rendes viselkedésnek", más esetben elegendő mennyiségű és minőségű munkának ahhoz, hogy a nála lakó megérdemelje a lakhatást.

Jogok helyett itt már az ***érdemesség-érdemtelenség rendezőelve*** kerül az előtérbe. Éppen ezért ezekben az élethelyzetekben nagyon nagymértékű lehet a befogadott feletti önkényes uralom lehetősége. A viták, veszekedések többnyire előre vannak kódolva az efféle együttélésbe. A válaszadók ***27,3%-ának válasza utalt arra, hogy kiszolgáltatott helyzetben volt,*** amikor lakásban lakott.

3. **Súlyosan kiszolgáltatott (bántalmazott)** kategóriába kerültek azok a lakáshasználati helyzetek, amelyekben „hallgatni és tűrni kellett a szidásokat", „cserébe össze kellett feküdni olyanokkal is, akikkel nem akart", vagy „el kellett viselni a veréseket". Ezekben az a közös (és az előző kategóriától megkülönböztető), hogy valamilyen fokú nyílt ***testi, lelki erőszak, bántalmazás*** is jelen van. A mögöttes élethelyzetek akár konkrét kizsákmányolásról, rabszolgáztatásról vagy kifejezetten bántalmazó kapcsolatról szólnak. Ezeknek a helyzeteknek (is) a sajátossága, hogy a *külső kényszer* és az *önkéntes felajánlás* határai könnyen elmosódnak. Elég, ha a bántalmazó kapcsolatok sajátos dinamikájára gondolunk, amelyekben az áldozat gyakran magától megy vissza a bántalmazójához. De nincs ez másképpen az önként, azonban valójában a lakhatási szükséghelyzet kényszerének hatása alatt felajánlott szexuális szolgáltatások esetében sem. Ugyanígy, a lakhatásért végzett munka egyes esetei is könnyedén elcsúszhatnak ebbe az irányba. ***A súlyosan kiszolgáltatott (bántalmazott) kategóriába az összes válasz 7,3%-át soroltuk.***

Röviden érdemes tisztázni a módszertani eljárásunkat is, amelyet akkor alkalmaztunk, amikor egy válaszadó több feltételt is megjelölt, vagy szabad szöveges választ adott.

Az esetek 87%-ában (3855 fő) a válaszadók a kérdőívben előre felajánlott lehetőségek közül csupán egy választ jelöltek meg. A többiek (565 fő) két, ritkábban három válaszlehetőség kombinációját, illetve egyéb szöveges választ adtak. Az egyéb válaszok jelentős részét be lehetett azonosítani valamelyik előre megadott típusba, ez meg is történt.[4] A különböző válaszkombinációkat megjelölők besorolása pedig az imént ismertetett gondolatmenetnek megfelelően az ***autonómia–kiszolgáltatottság dimenzióiban*** való elhelyezéssel is megtörtént, mégpedig úgy, hogy az adott válaszkombinációnak azt az elemét tartottuk meg, amelyik ebből a szempontból *meghatározóbb.*

Így többes válasz esetén azt vettük figyelembe, amelyik a kiszolgáltatottabb helyzetre utalt. Ha például valaki bejelölte, hogy: „fizetni kellett érte" és „el kellett viselni a veréseket" is, az utóbbinak megfelelő, „súlyosan kiszolgáltatott (bántalmazott)" kategóriába került. Ha valakinek a lakhatásért „cserébe dolgoznia kellett" és eközben „hallgatni és tűrni kellett a szidásokat" szintén ebbe, és így tovább…

[4] A szabad szöveges válaszok besorolása a magyarázata azoknak az apró számszaki és százalékos eltéréseknek is, amely e tanulmány, és a kötetünk egy másik Győri Péter: Margó szélén billegő életek c. tanulmánya által hivatkozott adatok között találhatóak.

Bár az egyes esetek valódi, belső tartalmai különbözhetnek egymástól, és az egyes kategóriák elrejthetik ezeket az árnyalatokat (mint minden kérdőíves adatfelvétel kategóriáiban), mégis úgy véljük, ez a skála többé-kevésbé világos fokozatokat mutat a lakáshasználattal összefüggő viszonylagos autonómia és a súlyos kiszolgáltatottság között.

A következő részben pedig lássuk, hogyan alakul a lakhatással kapcsolatos feltételrendszer, ha több szempontokból is megvizsgáljuk őket.

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, a halj. válása óta eltelt idő szerint (%, N= 3757)

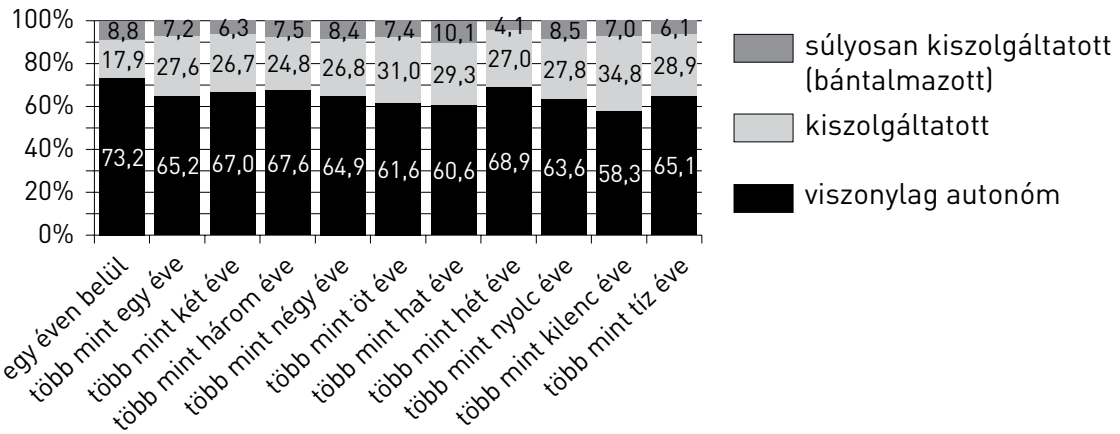

Szintén a hajléktalanságban töltött idővel érdemes kezdenünk. Ekkor azt látjuk, hogy a több éve hajléktalanként élők között szabálytalanul hullámzik a lakhatási helyzetek autonómiafokozata. Csupán a hajléktalanná válás első éve és a későbbi időszakok között találunk komolyabb különbséget. A lecsúszási folyamat első szakaszában még jóval gyakoribbak az autonómabb lakhatási lehetőségek. Ha a konkrét lakhatási feltételeket is megvizsgáljuk, azt találjuk, hogy (jelen adataink szerint legalábbis) a negyedik hajléktalanul töltött évre erősen lecsökken a feltétel nélküli befogadások aránya: 30%-ról 20%-ra! Egyéb tapasztalatok is megerősítik ezt: a harmadik, negyedik évre – ha voltak egyáltalán – jócskán megcsappannak a korábbi kapcsolatok, lehetőségek…

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, a kor szerint (%, N= 4688)

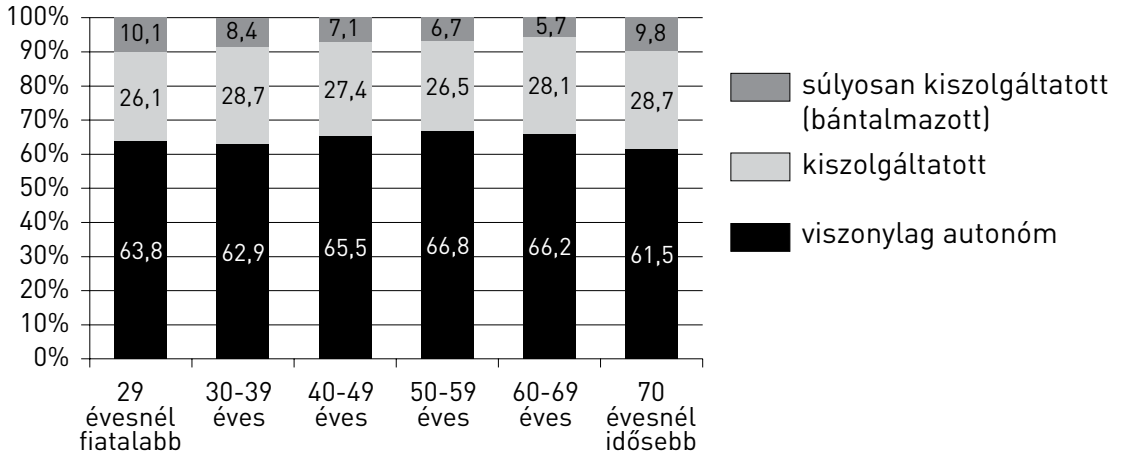

A kormegoszlást vizsgálva azt találjuk, hogy az idősebbek helyzete némileg leromlik a többiekéhez képest. Ha a viszonylagos autonómia kategóriáján belül szemügyre vesszük a konkrét feltételek megoszlását, akkor más különbségek is kirajzolódnak (amelyek egyébként az adott kategórián belül kioltják egymást): a 29 évesnél fiatalabbak életében sokkal inkább jellemző a feltétel nélküli befogadás (32%), mint az összes többi korcsoportban, amelyekben ez egységesen 22% körül mozog. A fiatalabbaknál ugyanennyivel alacsonyabb azoknak az aránya, akiknek fizetni vagy dolgozni kellett a lakhatásukért.

A 70 év felettiek között a többi korcsoporthoz képest többen vannak azok, akiknek a lakáshasználata veréssel és szidalmazással jár!

A következő diagramon az „intézményi ranglétra" nagyjából leképezi, hogy a velük kapcsolatban álló, különböző csoportoknak mennyi esélye van arra, hogy viszonylagosan autonóm, vagy éppen ellenkezőleg, kiszolgáltatott lakáshasználathoz jussanak.

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, az intézménytípus szerint(%, N= 4769)

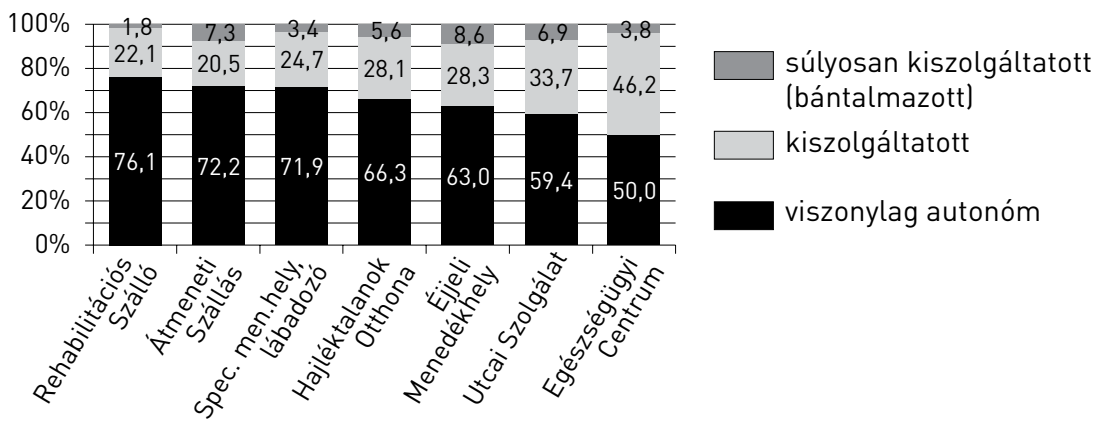

Ha az elterjedtebb intézménytípusok esetében szintén megvizsgáljuk a konkrét feltételeket is, azt találjuk, hogy az átmeneti szállók lakói jellemzően inkább fizetnek a lakhatásukért, míg az éjjeli menedékhelyek használói sokkal gyakrabban a munkájukért cserében laknak, vagy sodródnak kifejezetten bántalmazással járó lakhatási helyzetbe. Az utcán élők az éjjeli menedékhelyeken éjszakázóknál is rosszabb lakhatási feltételekről számoltak be. Az Egészségügyi Centrumok lakói közül pedig – akik a felvételünk alapján a legkiszolgáltatottabb helyzetekről nyilatkoztak – mindössze 55-en töltötték ki a kérdőívet, ezért csak óvatosan nyilatkozhatunk róluk. Mindezek figyelembevétele mellett úgy tűnik, hogy ezekben az intézményekben igen rossz helyzetű emberek találhatóak, idősebbek, hosszú közterületi lakhatás után. Végül a hajléktalanok otthonáról is ejtsünk néhány szót: az itt élőknek a többiekhez képest sokkal kevésbé van lehetőségük a feltétel nélküli befogadásra. Ez valószínűleg részben a korral, részben pedig a hajléktalanságban eltöltött hosszú évekkel magyarázható.

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, a nemek szerint (%, N= 4661)

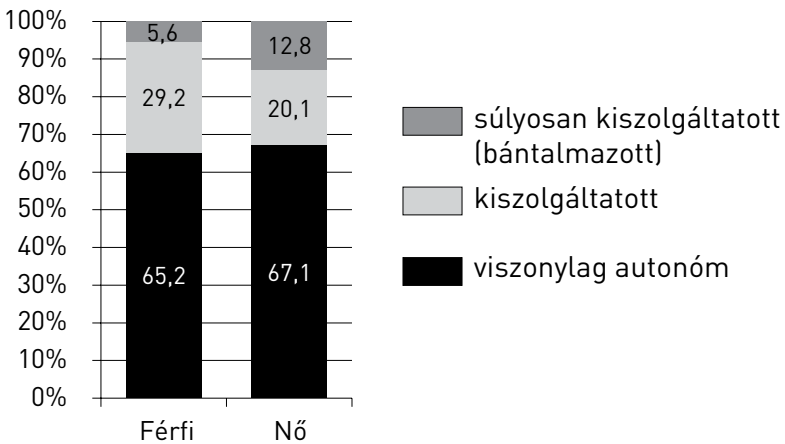

Ha a kérdést a nemi megoszlás szerint is górcső alá vesszük, azonnal szembetűnik, hogy a nők között lényegesen nagyobb arányban vannak olyanok, akik súlyosan kiszolgáltatott (bántalmazott) helyzetben voltak abban a lakásban, ahol éltek, mint a férfiak. Emellett azonban a viszonylag autonóm kategóriában is valamivel a férfiak elé kerülnek. A helyzet úgy fest, hogy a hajléktalan nők lakáshasználata a velük szemben támasztott feltételek alapján nagyobb szélsőségeket mutat, mint a férfiaké. A nemek közötti különbség igen összetett, ezért érdemes megnézni a konkrét feltételeket részletesebben is.

Ha a hajléktalanná válása után is lakott lakásban, akkor annak milyen feltételei voltak a nemek szerint (%, N=4661)

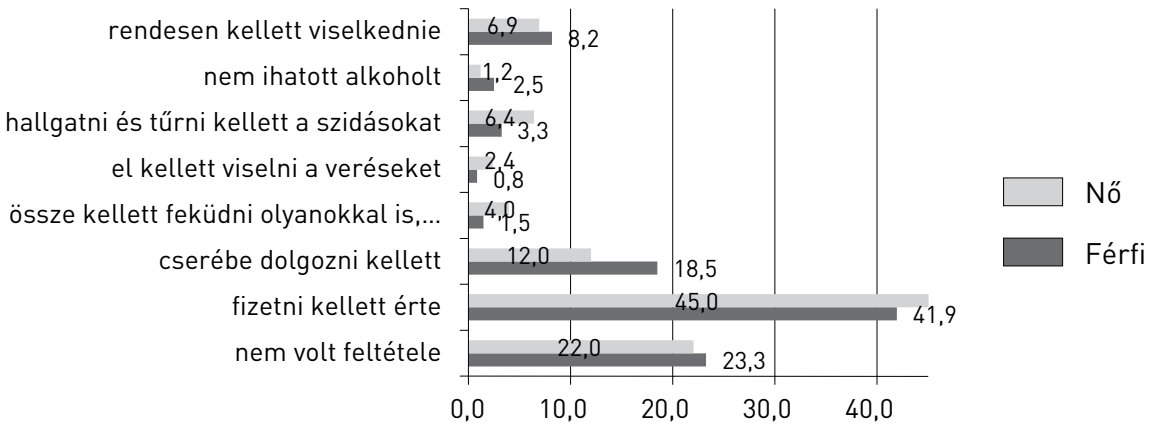

A nők esetében kétszer-háromszor gyakoribb a szidás, a verés és a kényszerű összefekvés olyanokkal, akikkel nem akartak, mint a férfiak között. (Ez utóbbi egyébként – mint látható – a férfiak életében is jelen van.) Ezzel együtt a nők gyakrabban fizetnek a lakhatásért, viszont sokkal kevésbé kerülnek olyan helyzetbe, hogy munkával kelljen azt megváltaniuk. A férfiakkal szembeni követelmények között gyakoribb az alkohol tiltása és a rendes viselkedés.

A feltétel nélküli befogadás esélyeiben nem találunk komoly különbséget férfiak és nők között. (Ezen a helyen szeretnénk emlékeztetni az olvasót a korábban már kifejtett hipotézisünkre, amely a férfiak és nők különböző hajléktalanná válási esélyeiről, és ezzel a már hajléktalanná vált férfiak és nők csoportjai közötti különbségről szólt.)

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, az iskolai végzettség szerint (%, N= 4722)

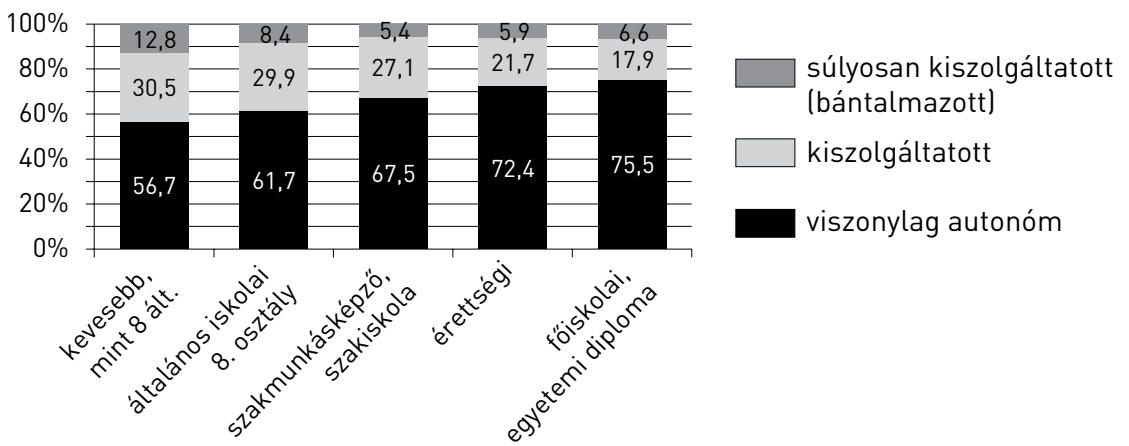

Ha a különböző iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók lakhatási helyzetét megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy (ahogyan a lakhatáshoz jutásban is,) úgy annak autonómia-fokozatában is jelentősen különböző élethelyzetekre esélyesek. Ha a mögöttes helyzeteket, azaz a konkrét lakhatási feltételeket is áttekintjük, a következőket találjuk: azok, akik azt nyilatkozták, hogy össze kell feküdni másokkal (váratlan módon) a diplomások közül kerültek ki a legnagyobb arányban.

Ezzel szemben talán nem meglepő, hogy minél magasabb a végzettsége valakinek, annál inkább pénzzel és annál kevésbé munkával fizet a lakhatásáért.

Végül örömmel jelenthetjük, hogy a feltétel nélküli befogadás azonos mértékben van jelen minden végzettségi csoportban, azaz legalább ebből a szempontból nem ismétlődik meg a minden más területen érvényesülő egyenlőtlenség.

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, aszerint, hogy mondták-e már rá, hogy cigány (%, N= 4384)

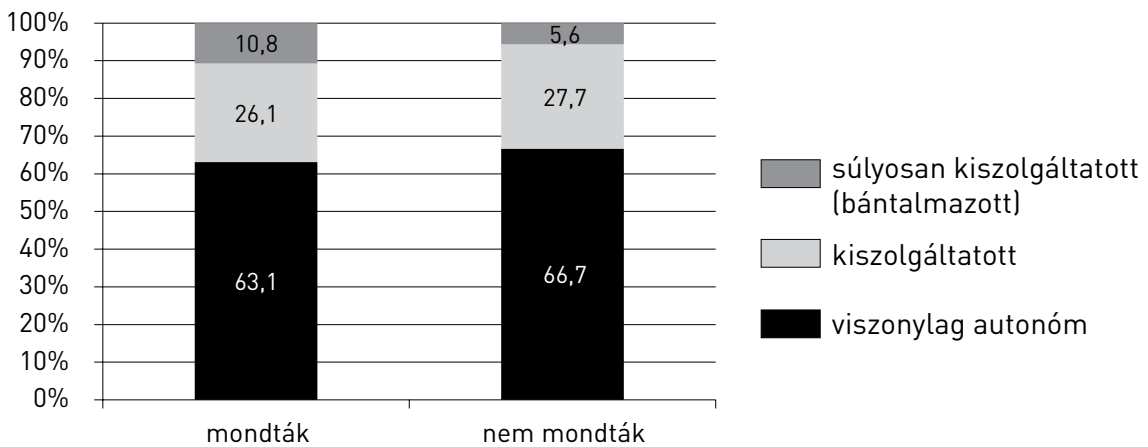

A cigány származású hajléktalan emberek között kétszer akkora arányban találkozunk súlyos kiszolgáltatottsággal, bántalmazással. Ezek mögött elsősorban a szidások elviselésére és a másokkal való kényszerű összefekvésre vonatkozó konkrét feltételek húzódnak meg. Érdemes megemlítenünk viszont, hogy a feltétel nélküli befogadás a cigányok és nem cigányok között közel azonos: 23%.

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban, ott milyen helyzetben volt, régiók szerint (%, N= 4769)

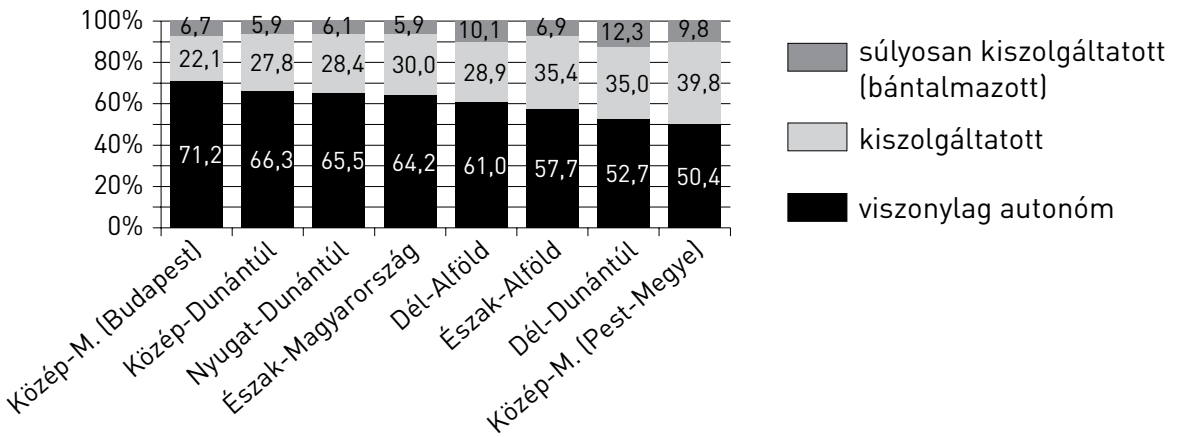

Végül, ha a válaszokat régiós bontásban is áttekintjük, elsőre szembetűnik, hogy Budapest és Pest megye között milyen nagy a különbség. Ez természetesen összefügg az alapvető fejlettségi különbözőségekkel, amelyek a hajléktalan emberek mindennapjait éppúgy meghatározzák, mint bárki másét. A korábbi, Pest megyei munkaerő-piaci és lakhatási helyzettel kapcsolatos vélekedésünket most azzal egészítjük ki, hogy a gyakoribb lakhatással egybekötött munkalehetőségek gyakran rosszabb bánásmóddal, rideg körülményekkel párosulnak. Az ország déli része és Észak-Alföld mutat még rosszabb képet ebből a szempontból. Ezekben a régiókban lényegesen több a kiszolgáltatott helyzet, mint másutt.[5]

Összefoglalás

- A válaszadóink fele (48%) hajléktalansága időszaka alatt, illetve azt megszakítva használt valamilyen lakást hosszabb-rövidebb időre. Ez meglehetősen nagy arány, amely ismételten rámutat arra, hogy a „hajléktalanok" és a „nem hajléktalanok" csoportjai között komoly átjárás, kapcsolat van. Ez a jelentős szám indokolttá teszi a segítői rendszerek újragondolását. Egy olyan átmeneti zónáról van szó ugyanis, amelyben spontán, tömegesen termelődnek ki lakhatási lehetőségek hajléktalanok számára, ezért indokolt lenne e helyzetek megtámogatására sokkal komolyabb segítői kapacitásokat fordítani.
- Ezt a képet színezi az a módszertani tény, hogy a Február Harmadika felmérés keretei között csak azokkal a – hajléktalanságuk időszaka alatt is valamilyen lakást használó emberekkel találkozunk, akik aztán újra hajléktalanok lettek. Azaz *hajléktalanság – lakás – hajléktalanság utat jártak be*. Ezt egyesek tekinthetik a lakásban éléssel való kudarcos próbálkozásnak, mi

[5] A régiós bontás szerinti konkrét lakhatási feltételek szétfeszítenék a főszöveg kereteit, de megtalálhatóak a tanulmány végén, mellékletben.

inkább úgy látjuk, hogy a lakhatási szegénységben élő széles tömegek helyzete gyakran változik, és ebben gyakran előfordul a hajléktalanság és a lakáshasználat váltakozása is. Arra azonban a mi felmérésünk perspektívájából nincs rálátásunk, hogy melyek azok a lakáshasználati sajátosságok, típusok, amelyek hosszabb távú, esetleg a helyzet végleges javulásával járnak.

- Ezek a lakhatások mindemellett elég vegyes képet mutatnak a használatukkal járó feltételrendszer alapján. Kétharmaduk (65,4%) viszonylagos autonómiáról árulkodik, bő egynegyedük (27,3%) kiszolgáltatott helyzetre utal, és az esetek 7,3%-ának hátterében kifejezetten súlyos kiszolgáltatottság, bántalmazás áll.
- Eredményeink alapján tehát a hajléktalan emberek életében adódó lakáshasználatoknak legalább a kétharmadát olyannak tekintjük, amelyben benne rejlik az integráció lehetősége, és ezért fontosnak tartanánk a segítői hálózat és lakástámogatási rendszer olyan irányú átalakítását, amelyben kellő időben, megfelelő helyre lehetne összpontosítani mind az anyagi, mind a segítői támogatásokat. Valójában paradigmaváltásra lenne szükség a hajléktalan-ellátásban. Csupán két területet, említésszerűen emelünk ki a sok közül: strukturális értelemben szükséges lenne a hajléktalanság helyett inkább a lakhatási szegénység fókusza felé elmozdulni, és ezzel párhuzamosan leépíteni azokat a szolgáltatásokat, amelyeket indokolatlan hajléktalanok számára elkülönítve fenntartani. Emellett célzott finanszírozás mellett meg kell erősíteni a kiutak támogatását.
- Jelenleg szociálpolitikai és segítői szempontból a kiút lehetőségét, dinamikáját magukban rejtő helyzetek jelentős részét ***elszalasztott lehetőségeknek kell tekintenünk!***
- Az eredményeinkben megjelenő lakhatási helyzetek egy részében, (7,3%) nyílt erőszak van jelen. Ezekben az esetekben egészen más szervezeteknek lenne beavatkozási joga és kötelezettsége.
- A felszínre került lakhatási feltételeknek 27%-a pedig a másik kettő határán áll, amelyen belül igen elterjedt a munkával kifizetett lakhatás. Ez munkaerő-piaci szabályozási lépéseket tesz indokolttá. Az utóbbi évek során megszűntetett *alkalmi munkavállalói kiskönyv* újbóli bevezetése, vagy az *alkalmi munka* másfajta legalitásba emelése sokat javíthatna ezen a területen.
- Tanulmányunkat azzal kezdtük, hogy felidéztük a 2011. évben alaposabban megvizsgált *hajléktalanná válás előtti utolsó lakhatás* körülményeiről szóló tanulmány legfontosabb tanulságait. Most pedig a hajléktanná válást követő lakáshasználati helyzetekkel foglalkoztunk. Bár más jellemzőket ismertünk meg a két felmérés adataiból, mégis megállapíthatjuk, hogy
    - a hajléktalan emberek jelentős részének nem volt biztos lakhatása, sem a hajléktalanná válása előtt, sem azután, ha egyáltalán ilyen lehetősége adódott.
    - A hajléktalanság belső összetétele ugyanolyan rétegzettséget mutat, mint ahogy az a többségi társadalomban is jelen van. Ez abban is megmutatkozik, hogy milyen lak-

hatási helyzet és milyen feltételekkel adódik valaki számára. Ez nem azonos, ha a kor, a nem, vagy más fontos jellemző alapján vizsgálódunk, azonban az iskolai végzettség különbségei befolyásolják leginkább ezeket a lehetőségeket.

Melléklet

Ha hajléktalanná válása után is lakott lakásban valamikor, akkor annak milyen feltételei voltak, régiós bontásban										
		nem volt feltétele	fizetni kellett érte	cserébe dolgozni kellett	össze kellett feküdni olyanokkal is, akikkel nem akart	el kellett viselni a veréseket	hallgatni és tűrni kellett a szidásokat	nem ihatott alkoholt	rendesen kellett viselkednie	Összesen
Közép-Magyarország (Budapest)	N	530	970	269	39	24	79	43	153	2107
	%	25,2	46,0	12,8	1,9	1,1	3,7	2,0	7,3	100,0
Nyugat-Dunántúl	N	66	213	76	5	4	17	4	41	426
	%	15,5	50,0	17,8	1,2	0,9	4,0	0,9	9,6	100,0
Közép-Dunántúl	N	112	226	100	10	5	15	12	30	510
	%	22,0	44,3	19,6	2,0	1,0	2,9	2,4	5,9	100,0
Dél-Dunántúl	N	79	79	60	12	9	16	16	29	300
	%	26,3	26,3	20,0	4,0	3,0	5,3	5,3	9,7	100,0
Dél-Alföld	N	69	142	65	5	8	22	3	32	346
	%	19,9	41,0	18,8	1,4	2,3	6,4	0,9	9,2	100,0
Észak-Alföld	N	92	143	109	9	6	13	12	23	407
	%	22,6	35,1	26,8	2,2	1,5	3,2	2,9	5,7	100,0
Észak-Magyarország	N	95	179	79	7	2	16	8	41	427
	%	22,2	41,9	18,5	1,6	0,5	3,7	1,9	9,6	100,0
Közép-Magyarország (Pest-Megye)	N	48	76	63	10	2	12	11	24	246
	%	19,5	30,9	25,6	4,1	0,8	4,9	4,5	9,8	100,0
Összesen:	N	1091	2028	821	97	60	190	109	373	4769
	%	22,9	42,5	17,2	2,0	1,3	4,0	2,3	7,8	100,0

GYŐRI PÉTER: TÖPRENGÉSEK BREITNER PÉTER ÍRÁSA KAPCSÁN

„Akiknek szavak van a dolgokhoz, tudják, mit érnek az ő tanításai…" – olvasom éppen Kazinczy Ferenc önéletírásában[1], miközben Breitner Péter magvas gondolatain töprengek. [2]

Minden szó lehatárol, elkülönít. A hajléktalan szó is ezt teszi. Vajon jól vagy rosszul, pontosan vagy pontatlanul? Ki milyen jelentéstartalmat tulajdonít e szónak? Vannak, akik szolidárisak a hajléktalan emberekkel, de számos kirekesztés is éri őket. S a kirekesztésben vajon van-e szerepe a megnevezésnek? Azért is izgalmas számunkra ez a kérdés, mert Kazinczyval együtt valljuk, hogy a szavaknak van ereje. Számunkra nem kérdéses, hogy az írástudóknak is megvan a maguk felelőssége. Mennyiben felelősek a szavak kitalálói, alkalmazói a jelenség lehatárolásán túl az érintetteket és a rájuk szabott intézményeket, eljárásokat körülvevő kirekesztő mechanizmusokért is?

Tettestárs vagyok. Feltáró beismerő vallomást teszek.

Miután 1987-et az ENSZ a Hajléktalanok Nemzetközi Évének nyilvánította, a nyiladozó sajtószabadság jegyében azt nyilatkoztam a HVG újságírójának, hogy Magyarországon is vannak hajléktalanok. Akkor ez kiverte a biztosítékot, „márpedig olyan itt nincs"! A logika érdekes volt: nincs munkanélküli segély, ergo munkanélküliek sincsenek, nincs szegényellátás, ergo szegények sincsenek, nincs hajléktalan-ellátás, ergo hajléktalanok sincsenek. Vagy éppen fordítva? Mi is a valóság és a valóság megnevezésének a viszonya? A valóság teremti a szavakat, vagy éppen a szavak, gondolati konstrukciók teremtik a valóságot? Breitner Péter tanulmánya markánsan érinti e dilemmát. *(„Tulajdonképpen egy hibás, hiányos és túlegyszerűsített percepció konstruálja újra a valóságot, ahelyett, hogy ez fordítva történne…"[3])*

A probléma korántsem új, sőt. Visszanyúlik a negyed századdal ezelőtti rendszerváltás idejére, amikor a tömegesen megjelenő látható hajléktalansággal hirtelen szembesült a magyar társadalom, s valahogy meg kellett nevezni ezt az új jelenséget, mely merőben eltért az addigi tanácsi lakásigénylési rendszerbe úgy-ahogy becsatornázott tömeges lakástalanságtól. Utóbbiak egy részét az első meghatározási kísérlet során *„a hajléktalanság veszélyében élőknek"* neveztem, s a különböző zugokban, építményekben, néhány napos szívességi lakásban meghúzódó csöveseket, csavargókat, ún. közveszélyes munkakerülőket, állami gondozásból szökésben lévőket neveztem *„effektív hajléktalanoknak"*. Nekik még elméleti esélyük sem volt arra, hogy az

[1] Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete, Budapest, 1993. Érdeklődésemet a nyelvújítás szenvedő, szerencsétlen mestere iránt Péterfy Gergely: Kitömött barbár (Budapest, Kalligram, 2014) könyve keltette fel.
[2] Breitner (2015)
[3] Breitner (2015)

akkor még meglévő 700 ezer tanácsi/önkormányzati bérlakás bármelyikébe bekerülhessenek. A „hajléktalanság veszélyében élő" mintegy 200 ezer emberről viszont azt állítottam, hogy másoknál nagyobb esélyük van arra, hogy közülük is sokan effektív hajléktalanná váljanak.[4]

> ***„Ki hajléktalan?***
>
> *Magyarországon jelenleg lényegében nem ismerik el hivatalosan a hajléktalan állapotot, így hivatalos meghatározásról, regisztrálásról, számbavételről vagy eljárásokról sem beszélhetünk. Marad tehát a problémakör szociális gyakorlat alapján történő szociológiai meghatározásának a lehetősége. Érdemes rögtön két csoportot, az ››effektív hajléktalanok‹‹ és a ››hajléktalanság veszélyében élők‹‹ csoportját megkülönböztetnünk. Effektív hajléktalanoknak azokat tekintjük, akik semmilyen biztos, biztonságos, viszonylag stabil lakhatási megoldással nem rendelkeznek. Vagyis azokat, akik éjszakáikat a köztereken (utcán, pályaudvarokon, parkokban, bokor alatt, barlangokban, elhagyott épületekben, szárítóhelyiségekben, kazánházakban, üres vagonokban, egyéb zugokban) töltik, valamint azokat is ide soroljuk, akik ugyan éppen nem köztereken és illegális zugokban töltik éjszakájukat, de nap mint nap (reggeltől estig) ››meg kell dolgozniuk‹‹ azért, hogy éjszakára valahova befogadják őket, más szavakkal, nem tudják biztonsággal előre, hogy aznap vagy két-három nap múlva hol is fognak aludni (idetartoznak azok, akik eladják testüket, hogy alhassanak valahol, akiket futó ismerősük, ivócimborájuk szívességből befogad egy-két napra, akik egy-egy éjszakára menhelyen húzhatják meg magukat stb.). Fontos leszögezni, hogy meghatározásunk szellemében nem tekintjük effektív hajléktalanoknak általában a lakástalanokat, a családjukkal együtt élő lakástalan fiatalokat, az albérlőket, a nagyon rossz, substandard lakásokban élőket, de nem tekintjük hajléktalanoknak a hosszabb ideig intézményekben (állami gondozó nevelőintézetekben, kórházakban, szociális otthonokban, büntetés-végrehajtási intézetekben, kollégiumokban, munkásszállókon stb.) tartózkodókat sem. Mint látni fogjuk, az utóbbi csoportok a hajléktalanság veszélyében élnek, az effektív hajléktalanok állandó utánpótlását szolgáltatják, s így figyelemmel kísérésük a hajléktalanság szempontjából is igen fontos feladat."*

Még nem voltak felmérések, nem volt hajléktalanellátó rendszer, amikor már tapasztalni lehetett, hogy ugyan a hajléktalanság elsősorban a hajléknélküliségre utal, azonban azok az emberek, akik éppen effektív hajléktalanok, olykor lakásban húzzák meg magukat, s a „puszta" lakástalanságnál komplexebb emberi, szociális problémáról van szó.

[4] Győri (1990)

„Az effektív hajléktalanság többnyire átmeneti állapot. Az életformaszerűen, hosszabb ideig ilyen helyzetben lévőknél is vannak periódusok, amikor valahol meg tudják húzni magukat – aztán újra kikerülnek az utcára. Azonban általában az a jellemző, hogy akik az ún. ››veszélyzónából‹‹ idekerülnek, egy idő után ismét megkapaszkodnak valahol, s megint mások kerülnek be az effektív hajléktalanok közé.

A hajléktalanság többnyire egy meglehetősen komplex deprivált, megfosztott szociális helyzet egyik megjelenési formája. Kezelésénél is elsőrendűen figyelembe kell venni, hogy ennek a sokoldalú deprivált helyzetnek csak egyik (de egyik) dimenziója a lakástalanság, illetve a stabil lakhatási lehetőség hiánya."[5]

Bármilyen fájdalmas is szembesülni a ténnyel 25 év után, látnunk kell, hogy már születése pillanatában nyilvánvaló volt, a tűzoltó reakcióként létrejött néhány menedékhely nem pótolhatja mindazt az eszközrendszert, melyet a magyar politika elmulasztott létrehozni a súlyosbodó társadalmi problémák enyhítésére. Falra hányt borsó volt erről szólni – pedig a java csak ezután következett!

„A jelenlegi, 1990 közepi helyzetről nagyon tömören az állapítható meg, hogy miközben a hajléktalanságot bővítetten újratermelő társadalmi jelenségek (alkoholizmus, drog-fogyasztás, munkanélküliség, pauperizálódás, lakásínség stb.) dinamikus felerősödése és összekapcsolódása tapasztalható, aközben az ezeket korrigáló ››másodlagos‹‹ (elő- és utógondozó) intézmények még egyáltalán nem épültek ki, vagy hagyományos pályákon, sokszor diszfunkcionálisan működnek tovább, s e kényszerű helyzetben ma Magyarországon az effektív hajléktalanság tömegesebb láthatóvá válására adott első válaszreakcióként (jobb-rosszabb) hajléktalan menhelyek kezdtek létrejönni, amelyek szűkek és eszköztelenek e problémalavina eltorlaszolásához[6]*."*[7]

A mai magyar hajléktalan-ellátás kiépülésének első tíz évében azonban szembesülnünk kellett azzal, hogy bizony az „effektív hajléktalan" megnevezés „hajléktalanra" csupaszodott, és – talán jótékonyan, de – elmosta az egymástól különböző élethelyzetek közötti lényeges különbségeket. Ezért – immár másfél évtizede – sort kerítettünk egy hosszabb önkritikus, feltáró vallomásra „Szócsapda – számcsapda" címszó alatt:[8]

[5] Győri (1990)
[6] A primér menhely-létesítés történelmileg és nemzetközileg összehasonlítva a legelemibb válaszreakciónak tekinthető. Egy fontos irányzat az „olcsó lakás" probléma megoldási módjaira helyezi a hangsúlyt, egy másik irányzat a (deviáns) mentális betegségeket gyógyító hálózatok bővítésére. E kettő keverékeként igen elterjedt a non-profit szállások, illetve a közösségi forrásokból támogatott világi és egyházi segítő szervezetek gondozó hálózatainak a rendszere.
[7] Győri (1990)
[8] Győri és tsai. (2000)

> ***„Szócsapda – számcsapda***
>
> *»Vannak-e Magyarországon hajléktalanok?« – kérdezték 1988–1989-ben az újságírók, a rendszerkritika és rendszerváltás éveiben. Azóta sok víz lefolyt a Dunán, s a válasz »Igen, Magyarországon vannak hajléktalanok.« számos tartalmi és politikai üzenetváltáson ment keresztül. A közbeszéd mára már szinte elcsépelt szóként ismeri, használja a szót, »hajléktalanok«, mellyel tíz évvel ezelőtt szembesült, s melynek kimondása, jelenlétének felismerése annak idején politikai tényezővé vált[9]. Kérdések és válaszok hangzottak el arról, hogy »Kik a hajléktalanok és hányan vannak?«, nem kevés résztanulmány is született e tárgyban azóta."*

Tíz év után úgy látjuk, hogy e kérdések és válaszok sokszor igen pontatlanok voltak, nem egyszer aktuális és parciális célokat szolgáltak, s ami talán ennél is fontosabb – és ezt csak tíz év távlatából lehet kimondani – egy olyan kreált képet alakítottak ki a »hajléktalanságról«, amely torzította nemcsak a hajléktalanságról mint társadalmi jelenségről megalkotott nézeteket, hanem az ezek alapján kialakított ellátási stratégiákat is. A közvéleményt formáló publicisták, újságírók és a döntéshozó politikusok mellett szerepet játszottunk ebben mi is, „a szakma" tagjai – s ennek felelősségével, terhével ideje szembenéznünk. Gyorsvizsgálatunk feldolgozása kapcsán megpróbálkozunk a hajléktalanság, a hajléktalan-ellátás kicsit komolyabb újragondolásával is.

> *"A múlt rendszer kritikájának idején, majd később, az új rendszer, s ezen belül is a kitaszítottakon segítő ellátórendszer kialakításának éveiben domináns hangsúlyt helyeztünk a hajléktalanságot kiváltó/fenntartó strukturális, társadalmi okokra, folyamatokra, miközben háttérbe szorultak az egyéni életpályákat befolyásoló – egyébként nap mint nap testközelből megtapasztalt – finomabb meghatározó tényezők. E megközelítési mód ma is tagadhatatlan igazságtartalmán túl, azért a szakmai közbeszéd ilyetén alakulásában több dolog is szerepet játszott: egyszerűbb és közérthetőbb, a köznyelv és a politikai nyelv számára kezelhetőbb, ha munkásszállók bezárásáról vagy a munkanélküliség megjelenéséről szólunk, mintha gyermekkori bántalmazásokat, személyiségmegtartó erőt, bonyolult mobilitási krachokat emlegetnénk. Úgy láttuk (s úgy látjuk ma is), hogy ez a leegyszerűsített beszéd kellett ahhoz, hogy döntések szülessenek, hogy létrejöjjön egy merőben új ellátórendszer."*[10]

Szép kihívás ez az időutazásos többszörös vallomás, melyben az ember felülvizsgálja a 15 évvel ezelőtt – az azt megelőző 10 évről – írottakat, mégis: ma már egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy több haszna volt az egyszerűsített beszédnek, mint kára. De persze itt se túlozzuk el a szó hatalmát, még ha hinni is akarunk annak erejében. Ahogy 15 évvel ezelőtti markáns

[9] Meghökkentő volt, amikor az 1989. november 29-én elkezdődött Blaha Lujza téri hajléktalan ülődemonstrációt követő harmadik napon a Minisztertanács hivatalos napirendként foglalkozott a hajléktalanok kérdésével, melynek még a létét is tagadták 40 éven keresztül.

[10] Győri és tsai (2000)

kísérletünk arra, hogy egy differenciáltabb kép és egyben megjelölés vegye át a korábbi sémák helyét, igen szerény eredménnyel járt:

> *„Ugyanakkor úgy ítéljük meg, hogy – legalább a szakmán belül – itt az ideje a differenciáltabb gondolkodásmód, szóhasználat elterjedésének, mely végső soron az ellátórendszer mára kialakult torzulásainak korrekciójához, adaptív továbbfejlesztéséhez vezethet.*
>
> *Oka volt e beszédnek, s bizony oka ma is, hogy verbálisan is szeretnénk megóvni a kitaszítottakat az »önhiba« szubjektivizált stigmájától, s ez a védelem az egyéni életsorsok, pályák elemzésének igen bonyolult terepén nem sok sikerrel kecsegtet[11]. Tartottunk és tartunk ma is attól, hogy nem tudjuk »egyszerűen fogyaszthatóan« elmondani azt a mélységes és szétszakíthatatlan összefüggést, mely az emberi kitaszítottság, megfosztottság, elementáris hiányok és az észlelt lelki folyamatok, riasztó anómiás állapotok, a »társadalmi magány« között feszül. S ha ezt nem tudjuk jól elmagyarázni, akkor akaratlanul is esetleg csak bizonytalanságot és felszínes előítéleteket erősítünk.*
>
> *A szakma ezzel a problémával belülről folyamatosan küzdött, de nem tudta, nem volt módja verbalizálni ezt a dilemmát. Az ellátásban dolgozók, a szociális igazgatás és nem utolsó sorban a mértékadó elemzők szakmai felelőssége azonban nyilván nem állhat meg itt, hiszen – mi legalább is úgy látjuk –, akkor maguk a segítés formái is torzulhatnak.*
>
> *Az előzőekkel is összefügg, hogy nem sikerült megnyugtatóan differenciált képet kialakítani magának a hajléktalanságnak mint társadalmi jelenségnek a mibenlétéről. Az előbb említett differenciálatlanságon túl talán a legnyugtalanítóbb probléma a hajléktalanság és a lakástalanság viszonyának tisztázatlansága.*
>
> *Ismét utalunk arra, hogy az 1948 előtti hazai szóhasználatban a »hajléktalan« jelentése a »lakástalanokat« is magában foglalta, a mai európai/angolszász szóhasználatban a »homeless« jelentése pedig még ezen túlmenően az elfogadható színvonal alatti, a zsúfolt lakásban élőket is többnyire tartalmazza a szállók, menhelyek, közterek lakóin túl. Ezzel szemben nálunk a rendszerváltás utáni sajátos helyzetben a »hajléktalan« megjelölés elsősorban a »csövesek«, »csavargók«, »fedél nélkül élők« humanizált képeként jelent meg[12]. Úgy ítéljük meg, hogy ennek a szóhasználati torzulásnak is markáns okai voltak: nevezetesen, hogy a rendszerváltást követő években mind a közvélemény, mind a politika (politikák) figyelmét inkább a hajléktalanság látványos, tömegesen és nyíltan megjelenő szélsőséges formái rázták fel, melyek »tűzoltó eszközökkel« történő időleges »kezelésére« volt remény, kiharcolhatónak látszó szűkös lehetőségek és források, miközben a hajlék-*

[11] Egyfajta áttörést is jelez ebben Breitner Péter: A hajléktalanná válás lépcsőfokai, Esély, 1999/1. tanulmánya.

[12] Amikor a 70-es, 80-as évek fordulóján „tetőzött az ifjúsági probléma", ennek egyik leágazásaként jelent meg az akkori szakirodalomban, publicisztikában és közbeszédben a „csöveskérdés", elsősorban ifjúságpolitikai, ifjúságvédelmi problémaként, keveredve a galeribűnözés, devianciák kérdéseivel. Erre a sokszor önhibát hangsúlyozó politikai és közvélekedésre is reflektált a „hajléktalan mint humanizált csöves" kép, mely a köz felelősségére helyezte a hangsúlyt.

talanság lakástalanságként jelentkező formáit, azok megoldatlanságát az elfordulás, a tudomásul-nem-vétel, a szkepszis és tehetetlenség övezte[13].

Ideje felülvizsgálnunk e szóhasználati torzulásnak nemcsak okait, hanem következményeit is a hajléktalanság mibenlétének megértése és kezelése érdekében. (…) E meggondolásokat alapul véve talán segít bennünket a további tájékozódásban egyes meghatározások újradefiniálása. Nevezetesen, ha

- *»fedél nélkülieknek« (roofless) tekintjük azokat, akik*
- *éjszakáikat közterületen, a szabad ég alatt vagy valamely nem lakhatást szolgáló zugban töltik,*
- *»effektív hajléktalanoknak« tekintjük azokat, akik*
- *vagy »fedél nélküliek«,*
- *vagy semmilyen stabil, tartós lakhatási lehetőséggel nem rendelkeznek, nap mint nap »meg kell dolgozniuk« azért, hogy éjszaka valahol megaludjanak – legyen az akár lakás, melybe szívességből befogadják, vagy nem-lakás, de lakhatást szolgáló helyiség (például hajléktalanellátó intézmény),*
- *»lakástalanoknak« (people without flat) tekintjük azokat, akik*
- *vagy »fedél nélküliek«,*
- *vagy »effektív hajléktalanok«,*
- *vagy stabilan nem-lakásban, de lakhatást szolgáló helyiségben laknak (munkásszálló, börtön, bentlakásos intézmények stb.),*
- *vagy ugyan tartósan lakásban töltik éjszakájukat, de a lakás folyamatos használata fölött nem rendelkeznek (nem tulajdonosok vagy főbérlők, hanem al-, ágybérlők, szívességi lakáshasználók, befogadottak, felnőtt családtagok),*
- *»otthontalanoknak« (»a hajléktalanság veszélyében élőknek« vagy a nemzetközi terminológia szerint: homeless) tekintjük együttesen azokat, akik*
- *vagy »fedél nélküliek«,*
- *vagy »effektív hajléktalanok«,*
- *vagy »lakástalanok«,*

[13] Lásd: Győri Péter: Vannak-e a hajléktalanoknak jogai? Mozgó Világ 1997., Hajszolt Hírlap 1997.

- *vagy ugyan lakásban laknak, de az alkalmatlan arra, hogy benne családot és otthont rendezzenek be (a lakás túlzsúfoltsága, fizikai színvonala miatt).*[14]*"*[15]

Ma is érvényesnek látom e kategória-alkotási kísérletet, de hogy egy kicsit kikukkantsunk saját belső köreinkből, meg kell említenem, hogy a nemzetközi színtéren is hasonló gondokkal küzdöttek, küzdenek a szakértők. Magam is részt vehettem a FEANTSA[16] azon munkálataiban, melynek eredményeképpen néhány évvel később megszületett egy nemzetközi tipológia (az ETHOS, azaz „A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája"). E tipológia a lakhatás fizikai, szociális és jogi dimenziói mentén négy csoportot különböztet meg: fedél nélküliek – lakástalanok – bizonytalan lakáshelyzetben lévők – elégtelen lakáskörülmények között élők. Összefoglalóan, ez az otthontalanság (home-lessness) tipológiája, s innen nézve számos hasonlóságot mutat az általam használt korábbi hazaival.[17] Kétségtelen, hogy a nemzetközi tipológiáról is elmondható, hogy egy adott pillanatban megragadható helyzet/állapot van a fókuszában (bár közelebbről nézve a bekerülési/kikerülési esélyek, mozgások figyelembevételét sem nélkülözi), s az is igaz, hogy alapvetően a lakhatási módok szerint különböztet meg állapotokat (bár e tekintetben is meglehetősen sok összetevőt próbál figyelembe venni). Ahogy 15 évvel ezelőtti meghatározási kísérletünk során is már megpróbáltuk felhívni a figyelmet arra, hogy ez az állapot nem statikus, szubjektíve is hullámzóan megélt, és az intézményes ellátásnak is igazodnia kellene ezekhez az átmenetekhez:

„Állításaink a következők:

- *A hajléktalanság egy olyan életforma, társadalmi és egyben személyes viszonyok összessége, melynek során az előbb felsorolt élethelyzetek váltják egymást, az egyikből a másikba és viszont gyakoriak a mozgások – s ez a személyes okokon, életpályákon túl, függ a hajléktalanság veszélyében élőket, illetve az effektív hajléktalanokat érintő társadalmi, intézményi stratégiáktól is.*
- *E mozgási folyamatok során az e körbe tartozók maguk is szubjektíve változó formában élik meg helyzetük mibenlétét, s ennek függvényében identifikálják magukat hajléktalanoknak a különböző stációk során: akkor, amikor fedél nélkül maradnak, vagy akkor, amikor már csak menhelyen találnak fedelet, vagy már akkor, amikor éppen elvesztették stabil lakhatásukat, illetve akkor, amikor nem találják helyüket zsúfolt és lakhatatlan ››lakásukban‹‹.*

[14] Lásd erről: Győri Péter: Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon, 1990. Társadalmi Riport, 1990, Budapest. E meghatározások szándékaink szerint illeszkednek a Magyarországon a rendszerváltás után kialakult szóhasználat tartalmi elemeihez, rámutathatnak arra, hogy a jelenleg használatos "effektív hajléktalan" megjelölés szűkebb az 1948 előtti hajléktalan fogalomhasználatnál, mivel az magában foglalta a "lakástalanokat" is, ugyanakkor szűkebb a nemzetközi terminológiában használatos "homeless" kategóriánál is, melynek inkább az "otthontalanok" meghatározás feleltethető meg.

[15] Győri és tsai (2000)

[16] Hajléktalanellátó Szervezetek Európai Szövetsége

[17] http://www.refomix.hu/cikkek/ETHOS_hungary.pdf

> • *E mozgások hangsúlyozottan egyik (de nem egyetlen) állomása az ún. hajléktalanellátó intézményrendszer: a tágabb értelemben vett hajléktalanok (az otthontalanok) köre az ellátórendszert egy adott időpontban igénybevevők körénél jóval szélesebb, miközben az ellátórendszert egy adott időpontban igénybevevők körén belül is egyszerre találjuk ott azokat, akik az említett különböző helyzetekben voltak korábban vagy lesznek később egy-egy hosszabb-rövidebb időszakon keresztül."*[18]

Ismét csak kihangosítani tudom, hogy azokra az emberekre, akik azért mindennek ellenére az aluljárókban, romos házakban, különböző zugokban dekkoltak, húzták meg magukat a rendszerváltás előtti időkben, olyan megnevezéseket aggattak, mint: lumpenek, csavargók, csövesek, koldusok, közveszélyes munkakerülők – csupa-csupa önhibás, pejoratív, kirekesztő, kriminalizáló, a másságot, a deviáns életmódot hangsúlyozó megnevezés. Lényegében „harci feladatnak" tűnt számomra, hogy őket valahogy „behúzzuk a pészi közbeszédbe", a szolidaritás köreibe. Már korábban is látható, tudható volt, hogy ugyan a különböző közterületeken élők is lakástalanok/hajléktalanok, azonban merőben más csoportokról van szó, mint az átmenetileg lakhatási krízisben lévők. E „különbségen" egy ideig még úgy-ahogy túl tettük magunkat, annak érdekében, hogy egy nagy csoportként beszélhessünk róluk (a „hajléktalanokról"), ne stigmatizáljuk, szegregáljuk a beszédben az egyik vagy másik csoportot. Egy idő után azonban ezt a fajta narratívát föl kellett adnunk, látván – többek között a Február Harmadika felmérések sok-sok adata alapján is – a különbségeket. Ettől kezdve vissza-visszatérően megpróbáltam írásban és szóban is fedél nélküli, közterületeken alvó emberekről és hajléktalanszállókon lakókról beszélni. Igen-igen tanulságos számomra, mennyire nem hallották/hallják meg e distinkciót sem a nyilvánosság munkatársai, sem a diákok, sem a kollégák…

Azonban ha már az ismételt feltáró vallomásnál tartunk, megemlítem, hogy – az igen gazdag és kifejező magyar nyelvnek köszönhetően (Kazinczynak is hála) – adódott egy másik megnevezés is: „otthontalanok". Magam tudatosan az otthontalanok helyett a hajléktalanok megjelölést használtam jó ideig, mert úgy gondoltam/gondolom, hogy a hajléktalan megnevezés jobban kifejezi a strukturális viszonyokból adódó megfosztottságot, a lakástalanságot, míg az otthontalan megjelölés inkább kapcsolódik az otthonosság – részben mentális-pszichológiai okokra is visszavezethető – hiányához. Mint láttuk, egy idő után aztán egyfajta rendszerbe próbáltam foglalni az egymással szorosan kapcsolódó élethelyzeteket: fedél nélküliek – effektív hajléktalanok – lakástalanok – otthontalanok.[19] Tettem ezt többek között azért is, mert mindvégig tudatában voltam, hogy nem mindegy, hogyan nevezünk el egy élethelyzetet, egy tár-

[18] Győri és tsai. (2000)

[19] Nagyon részletes feltáró vallomás esetén még azt is megemlíteném, hogy eredetileg aközött is dönteni kellett, hogy inkább az angolszász terminológiát kövessük-e: homeless tükörfordításban otthontalan, vagy a németet: obdachlose tükörfordításban fedél nélküli, vagy a korábbi magyar terminológiát: hajléktalan/lakástalan. Valójában e kérdést végül valahogy, jól-rosszul, de inkább pontatlanul a közbeszéd döntötte el.

sadalmi jelenséget. Magam máig úgy gondolom, Breitner Péterrel összhangban, hogy igenis van hatalma a szónak, van hatása annak, mit minek nevezünk (hisz ezek gondolatok, gondolati konstrukciók kivetülései vagy éppen azok tematizálása).

Számomra minden eddigi mérés inkább azt mutatja, hogy a „fedél nélkül élők" és a „szállásokon lakók" között meglepően merev határvonal húzódik, éppen hogy e különböző élethelyzetek változékonysága, egymásba való átmenete ellenére is. Nehéz azt mondani, hogy ezek egymást kizáró csoportok, hiszen az említett élethelyzetek között van mozgás, átjárás, azonban mégiscsak elgondolkodtató, hogy például a szállókon lakók közül legfeljebb minden tizedik ember aludt bármikor is fedél nélkül közterületen, és a fedél nélküliek közül is legfeljebb minden tizedik ember aludt valaha is fizetős hajléktalanszállón. Még ha ezek az arányok időről-időre változnak is, ebből magam nem úgy látom, hogy az intézmények, vagy ha úgy tetszik az intézmények különbözősége termelné a különböző hajléktalanokat, a hajléktalanok különböző csoportjait. Ezzel szemben inkább abban látom a hibát („abban érzem magam bűnösnek"), hogy hozzájárultunk e különböző csoportok, élethelyzetek „hajléktalanként" történő összemosásához. És még abban is, hogy a „hajléktalan" megnevezés talán túlhangsúlyozza a strukturális hátteret, mikor számos esetben az otthontalanság jobban leírja az adott élethelyzetet.[20]

Tovább gombolyítva e hosszú feltáró vallomás fonalát: minden évben megkérdezzük a Február Harmadika adatfelvétel során: *„Ön hajléktalannak tartja-e magát?"*, és folyamatosan azt tapasztaljuk, hogy a fedél nélküliek és a hajléktalanszállókon élők egy része nem tartja magát hajléktalannak. A 2014-es adatfelvétel során például az átmeneti szállókon válaszolóknak csupán a 66%-a, az éjjeli menedékhelyeken alvók 74%-a, a közterületeken alvók 81 %-a válaszolta azt, hogy ő hajléktalan. A többiek nem tartják magukat hajléktalannak, vagy bizonytalanok ebben. Viszont ha megkérdezzük – mindig az önmeghatározó kérdés után –, hogy *„Ha igen, akkor mióta hajléktalan?"* egészen más képet kapunk. S ez a helyzet akkor is, ha arra kérdezünk, hogy *„Hajléktalanná válása óta lakott-e lakásban?".* Utóbbi kérdésekre ugyanúgy válaszolnak a magukat hajléktalannak nem valló emberek, mint azok, akik magukat hajléktalanként határozzák meg. S ez így ismétlődik évek óta. Márpedig az önmeghatározás, önmegjelölés legalább olyan fontos számunkra, mint a mások általi megjelölés. Ahogy Breitner Péter írja: „E kategóriák leképeződnek és formát nyernek a szakmai közbeszédben és a társadalom kollektív tudatában egyaránt, majd csoportképző erőként és az életmódjukat, identitásukat alakító tényezőként visszahatnak a hajléktalan emberekre is. A valóság ilyen, álláspontunk szerint téves percepciója azzal, hogy egy »egydimenziós státuszon« (ti. lakhatási mód) alapul, sőt azt is hiányosan alkalmazza (hiszen egyebek között a lakáshasználat is kimarad belőle) nem csak a »hajléktalan

[20] Talán ezért is választottuk ennek a kiadvány sorozatnak is – melyben írásaink megjelennek – az „Otthontalanul…" címet. Győri és tsai (2000)

életforma felfogását, az arról való gondolkodást«, hanem magát a »hajléktalan életformát« is konstruálja, majd merev kategóriahatárok közé kényszeríti."

Azonban az általunk kérdezett emberek egyharmada, egynegyede egyáltalán nem „húzza magára" a „konstruált" hajléktalan megjelölést, a többiek esetében pedig nem tudjuk, hogy egy kívülről ható konstrukcióról van-e szó, vagy mégiscsak a tényleges élethelyzet megjelöléséről (mondjuk minden kérdezett vagy közterületen, vagy hajléktalanszálláson lakik). Korábbi részletes elemzéseink azt mutatják, hogy a hajléktalan öndefiníció tartalma, jelentése igencsak változó lehet az általunk kérdezett emberek körében, de leginkább egy fajta *földönfutóvá válással* írható le. Ennek igen lényeges összetevője a korábbi lakhatás elvesztése (ami lehetett viszonylag biztonságos, de lehetett sok esetben bizonytalan is), lehet az otthonosság elvesztése, egy párkapcsolat megszűnése, a családból, közelebbi közösségből való kitaszítottság. Ennyiben számunkra már nem meglepő, hogy sokan a földönfutóvá válást követően is olykor meghúzódnak lakásban hosszabb-rövidebb ideig, miközben – a korábbi veszteségeik, a saját státuszvesztésük okán – maguk is azt gondolják, ideiglenesen lakásban lakva is, hogy ők „hajléktalanok".

A különböző élethelyzetek köz- és önmeghatározásának bizonytalanságai azonban eltörpülnek az ún. „hajléktalanellátó intézményrendszer" köz- és önmeghatározásának problémáihoz és az ebből is adódó diszfunkcióihoz képest. Breitner Péter erről megfogalmazott fontos és markáns megállapításaihoz legfeljebb lakonikusan annyit tennék hozzá: de hát mit is várhatnánk egy olyan helyen, ahol nem az ember az első érték, ahol nem egymásért, hanem egymás ellen uszítják az embereket, az intézményeket és gondolatokat, ha még éppen léteznek, és az egymásra épülő rendszerek helyett legfeljebb egymás kijátszására, átjátszására programozott elemek dirib-darabjait találjuk, melyekről a hiányok fullasztó súlya alatt valóban már alig megállapítható, hogy milyen „társadalmi elvárásoknak", feladatoknak, funkciónak is kellene megfelelniük.

Hivatkozott irodalom:

Bényei Zoltán – Gurály Zoltán – Győri Péter – Mezei György: Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról 1999., Esély, 2000/1.

Breitner Péter: Lakáshasználat a hajléktalanságban – jelentés a szociálpolitika senki földjéről. In. Otthontalanul…, Budapest, 2015.

Győri Péter: Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon, 1990. Társadalmi Riport, 1990, Budapest.

BREITNER PÉTER: LÁBTYŰ ÉS OTTHONTALANSÁG

A szavak jelentésének inflációja és a jelentésváltozás tehetetlensége

Győri Péter továbbgondolásra inspiráló, összegző válasz-tanulmányában a hajléktansággal kapcsolatos szóhasználat és mögöttes jelentések két és fél évtizedes rövid történetét mutatja be, miközben az ebben betöltött saját szerepéről is szót ejt.

A következő néhány oldalon megpróbáljuk egy kicsit más, (elsősorban) szociálpszichológiai nézőpontból megközelítve alaposabban végiggondolni: vajon milyen hatásoktól függ, hogy bevetté, elfogadottá válik-e egy szó, kifejezés, illetve annak megújult jelentése vagy sem.

&

A magyarországi segítő szakmákban folyamatosan erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy az érintett csoportot jelölő fogalmi apparátus pontosabbá, szofisztikáltabbá váljon. Ezeknek a (részben) nyelvújítási törekvéseknek a hátterében legtöbbször az a motívum is tetten érhető volt, hogy a szóhasználatot, kifejezéseket megszabadítsák az érintett csoport tagjaira nézve hátrányos jelentéstapadásoktól, sztereotip, kirekesztő mellékzöngéktől. Az elnevezés megújításával az adott csoport helyzetéről, jellemzőiről szóló ismereteket is meg kívánták újítani, ezzel is javítva tagjainak elfogadottságát, befogadottságát. Eközben igyekeztek megtalálni azokat a szóhasználati változatokat, amelyek az adott csoport tagjaira nézve kevésbé sértőek, több toleranciát váltanak ki, és egyúttal az érintettek számára is elfogadhatóbbak: a *„fogyatékos” – „fogyatékkal élő” – „fogyatékossággal élő” – „fogyatékossággal élő ember”, a „süket” – „hallássérült” – „siket”, a „rokkant” – „csökkent munkaképességű” – „megváltozott munkaképességű személy”, a „vak” – „világtalan” – „látássérült”* mind egy-egy ilyen csoport megnevezési evolúciójának tekinthető. Ez a tiszteletreméltó küzdelem azonban – e sorok szerzője szerint legalábbis – csak nagyon lassan és csekély eredményeket hozott, és ez valószínűleg nem is történhetett másképpen. Az újabb kifejezések csak lassan, vagy egyáltalán nem mentek át a közbeszédbe (köztudatba).

A kérdést még jobban elmélyíti, ha átgondoljuk, hogy vajon a jelentésváltozás hogyan követte a konkrét szó alaki megváltozását. A szándékokkal összhangban vajon megváltozik-e a tudatunkban megjelenő képzet, mentális tartalom? Úgy tűnik, hogy ez a folyamat még az alakváltozás elfogadásánál is lassabban, nehézkesebben történik.

A két folyamat: az új kifejezések elfogadása és a mögöttes jelentés, tartalom megváltozása szorosan összefüggenek. Részben ezért, azaz a jelentésváltozás tehetetlensége miatt figyelhetjük meg rendre, hogy az újonnan „bevezetett szavak” (elvben) új jelentése hamarosan hozzáinflálódik a régihez, majd ezután ismét újabb és újabb elnevezések kerülnek forgalomba.

A dolog hátterében az áll, hogy egy új szó használatbavétele, ráadásul egy módosított jelentés elfogadása vagy el nem fogadása a társadalom értékeinek, normáinak függvénye. Ezt pedig szinte lehetetlen nyelvújítási eszközökkel befolyásolni. A mélyben bonyolult társadalomlélektani folyamatok, a kollektív tudat és más szociálpszichológiai tényezők, áramlatok húzódnak meg: ezek olyan hatalmas erők, amelyekkel általában még a legfelkészültebb szakemberek sem vehetik fel a versenyt.

A nyelvújítás korából is tudjuk, hogy bizonyos szavak örökre csak „ötletek" maradtak: a „derünnyét", az „orrkendőt" és a „lábtyűt" különböző okoknál fogva soha nem vette használatba az élő nyelv.

&

E kis bevezető után ebben a tanulmányban valóban a hajléktalansággal, illetve annak alcsoportjaival, változataival kapcsolatban alkotott különböző kifejezésekkel fogunk foglalkozni. Ezek – egyébként – a „csavargó", „csöves", „csőlakó" változatoktól nagy utat jártak be, amíg megjelentek a „hajléktalanság" és a „hajléktalan ember", illetve a különböző alváltozatok: az „otthontalan", „lakástalan", a „fedél nélküli" és az „effektív hajléktalan". A fő kérdés azonban ebben az esetben is: mennyire kerültek használatba ezek a kifejezések valójában, illetve vajon változott-e jelentésük, a szó hallatán megjelenő mentális leképeződés?

Lássuk, hogy milyen tényezőktől függ az egyes szóhasználatok és mögöttes jelentésük elfogadottságának, használatbavételének mértéke.[1]

A nyelvet, nyelvhasználatot igen nehéz kívülről, mesterségesen befolyásolni, hiszen azt elsősorban a használói alakítják. Ez a jelenség valószínűleg fokozottan érvényes azokra a területekre, amelyek sokakat és sokféle módon érintő társadalmi, pszichológiai feszültséget hordoznak magukban: ilyen a hajléktalanság is. A „hajléktalanság" szó hallatán a legtöbb ember fejében valamilyen intenzív töltetű, de akár egészen eltérő tartalmú képzet, jelentés nyer formát. Ezzel együtt, vagy pont ezért is sokan kevés valódi háttértudás birtokában alkotnak véleményt, amellyel párhuzamosan természetesen folyamatosan használják, alakítják az adott területhez tartozó nyelvi apparátus elemeit is.

Az elmúlt években számtalan alkalommal fordult elő, hogy különböző konferenciákon, szakmai műhelyeken, de legfőbbképpen egyetemi kurzusokon ismertettem a hallgatósággal a hajléktalanság definíciós problémáit, és ezek között a „Tíz év után" c. alap-szaktanulmányban szereplő elgondolást. Ennek központi fogalmai: *fedél nélküliség, effektív hajléktalanság, lakástalanság és otthontalanság.* (A részletesebb kifejtést itt nem ismételem meg, ez elolvasható

[1] Ebben a tanulmányban helyszűke miatt nem fogom érinteni, csupán itt a lábjegyzetben jelzem azt a hasonlóan fontos, sőt izgalmas kérdést, ami a közvetlen segítő munkát végző szakemberek által használt kifejezésekre irányul. Egyesek a „kliens", mások az „ügyfél", vagy (az adott szolgáltatás jellegétől függően) a „lakó", „vendég", megnevezéseket tartják helyénvalónak. Megannyi egészen eltérő tartalom.

kötetünk előző tanulmányában a 108. oldalon.)[2] E felosztási szisztéma egyik lényeges újdonsága a hajléktalanság korábbi (magyarországi) szakirodalmi, de egyúttal közgondolkodás-béli megjelenéséhez képest, hogy a hajléktalan helyzetben élő embereket nem mint elkülönülő, szegregált, társadalmon kívüli csoportot mutatja be, hanem a magyar társadalom egészének koordináta-rendszerébe helyezi, sőt a hajléktalanságot közvetlen logikai összefüggésbe hozza a lakhatási szegénységben élőkkel, akiknek létszámát a citált mű megjelenésekor nagyjából hárommillió főre becsültük. Ma ez a szám még ennél is magasabb!

Visszatérve tehát, amikor egy előadásban, beszélgetésben a *fedél nélküliség*ről és az e*ffektív hajléktalanság*ról szóló mondatok után a *lakástalanság* kategóriájához érünk, többnyire feszengés támad a hallgatóság sorai között: az egyetemi előadások sorozatán edzett, nyugodt tekintetek élénkké és riadttá válnak. Ez után következik az *otthontalanság* ismertetése, amely többnyire már általános nyugtalanságot vált ki a jelenlévőkből. Nem ritka eset, hogy a hallgatóság soraiból a következő kérdés is elhangzik: „Akkor én is hajléktalan vagyok?" (Hát igen…: az egyetemi hallgatók jelentős részének (még) nincs önálló, saját rendelkezésű lakása (értsd: az ismertetett felosztási szisztéma szerint „lakástalannak", „otthontalannak" számítanak!), ráadásul a szociálisszakosok komoly hányada mindig is szűkös lakás- és megélhetési körülmények között élt.)

Az előadás folytatásában ezek után többnyire a jelenlévők számára megnyugtató szándékú, de a magyarországi lakhatási szegénységet tekintve további aggodalmakra okot adó, mélyebb elemzés következik.

A probléma jelenléte természetesen jócskán túlmutat a mindenkori hallgatóságomon és a segítő szakmákban dolgozók körén is, hiszen a magyar társadalom komoly hányada él lakhatási szegénységben, ez pedig már önmagában is könnyen befolyásolja a hajléktalanságról való köz- (és döntéshozói) gondolkodást.

A helyzethez azonban nagyban hozzájárul az a hosszú múltra visszatekintő pszichológiai kultúra is, amelyben a problémákkal való szembenézés, kibeszélés és megküzdés helyett az elfojtás, az agyonhallgatás és a tagadás a rutinreakció. Ebből egyenesen követezik a tömeges mértékű szorongás, amely rosszabb esetben a szélsőséges, totalitárius gondolkodásmód kialakulásának melegágya. Úgy tűnik, hogy a lakhatási szegénység és az attól való (de egyébként általános) aggodalom, szorongás együttese Magyarországon eléri azt a „kritikus tömeget", amely már nem teszi lehetővé a hajléktalanságról vagy más súlyos társadalmi problémákról való objektív, szélsőséges érzelmektől mentes, megoldásokat kereső gondolkodást: márpedig a hajléktalan életmód különböző változatainak fogalmi, tartalmi elemzése, végiggondolása valami ilyesmire irányulna.

[2] A tanulmány eredeti megjelenési helye: Bényei Zoltán - Gurály Zoltán - Győri Péter - Mezei György: Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról - 1999., Esély, 2000/1.

Egy az elfojtás és tagadás kultúrájában élő (és még ráadásul szegény) társadalom tagjait a hajléktalanságban élőkkel (vagy más lecsúszott, kiilleszkedett csoporttal) összefüggésbe hozni, azzal határos csoportban elhelyezni tulajdonképpen normasértésnek számít, hiszen ez azzal jár, hogy a jelenség határán élő tömeg szembesülhet saját pl. „otthontalanságával". A tagadás és elfojtás normáját erősítő, azaz normakövető magatartás ugyanis ebben az esetben az, ha a hajléktalanságot – vagy más társadalmi problémát – a társadalom többi tagjától, az ő életviszonyaiktól független módon tárgyaljuk. Ez a jelenség igen messzire vezető gondolatokat indíthat el, amelynek vége felé ott áll a kérdés: a valóság megismerésére irányuló munka, vagyis bizonyos társadalmi jelenségek szerves beágyazottságának, valós okainak feltárására és megértésére törekvő igény talán már eleve normasértő lehet?

A különböző társadalmi csoportok és velük együtt a valóság bizonyos elemeinek kirekesztése, tagadása lelki szükséglet, amelyből egyfajta hamis biztonságérzet fakad. Ennek folyamatos életben tartása stílus, habitus kérdése: lehet gyűlöletbeszéd, vagy akár nyílt erőszak is. A legelterjedtebb módszer azonban az, ha az adott illető egyszerűen csak nem engedi a tudatába férkőzni, meghallani, meglátni azokat a dolgokat, amelyek a nagy nehezen fenntartott önképét tönkretehetik.

Néhány sorral feljebb arról volt szó, hogy még – az egyébként empatikus, társadalomtudományokban jártas, pszichológiai ismeretekkel rendelkező – szociális munkás hallgatóknak is át kell lépniük egy lélektani határt az otthontalanság és az effektív hajléktalanság közötti összefüggés intellektuális és érzelmi áthidalásához. A náluk kevésbé érzékeny társadalmi csoportoknak ez különösképpen nehezére eshet. Hogyan is várhatnánk tehát a magyar társadalomtól (és természetesen a választóktól a döntéshozókig mindenkit ide tartozik), hogy filhallása legyen a hajléktalanság szofisztikáltabb megközelítéseire.

&

A szociálpolitika senki földjét[3] tehát valójában a többségi társadalom szociálpszichológiai folyamatai generálják, amelyek az intézményrendszer felépítésében, működési módjában (hiányaiban!) manifesztálódnak. Magyarországon komoly múltra tekint vissza az a zavar, amelynek eredményeképpen a *szociálpolitikai célcsoportok* helyét valójában *„szociálpszichológiai célcsoportok"* (kontrollálatlan szociálpszichológiai folyamatok által generált csoportok) töltik be.[4]

Így érthető meg az a kettősség, ami nálunk olyan sok mindent átitat, és amely a magyar történelemben, a közelmúltban és a jelenben is tetten érhető. Amelyben a papírforma mindig más, mint a valóság. Formailag létezik szociálpolitika is, annak belső tartalma azonban kontrollálatlan szociálpszichológiai folyamatok eredője.

[3] Részletesebben lásd jelen kötetünkben: Breitner Péter: Lakáshasználat a hajléktalanságban – jelentés a szociálpolitika senki földjéről.
[4] Lásd erről részletesebben: Breitner Péter: Zárszó a 2009. évi hajléktalanügyi országjelentéshez, Esély, 2012/4.

Így lehetséges, hogy vannak ugyan segítő intézmények, de senki nem kérdezi meg őket, hogy milyen eredményeket értek el a segítésben (pl. „integráltak"-e valakit…?). Így lehetséges, hogy az eredmények és a valódi hatások számbavétele helyett pontatlan, és (olykor már a születésük pillanatában is) életszerűtlen jogszabályok irányítják az életünket, és ezek adják a segítő szervezetek működésének és adóforint-milliárdok felhasználásának ellenőrzési alapjait.

És ennek a következménye az a mélységes zavar is, hogy a jogszabályoknak való formai, adminisztrációs megfelelés olyan elképesztő energiákat emészt fel egy-egy (egyébként folyamatosan alulfinanszírozott) intézmény életében, hogy magára a „hozzáadott érték" megteremtésére, a valódi munkateljesítményre, az eredeti feladatra már alig marad valami.

A valódi szociálpolitikai gondolkodás és annak céljai egészen mások (lennének). A hosszabb távon, érettebben gondolkodó társadalmakban fontos cél a társadalmi feszültségek enyhítése. Valódi szociálpolitikai célok annak belátására, megértésére építhetőek, hogy egy (és nem több kisebb!) összetett rendszerben élünk mindnyájan, amelyben erős az egymástól való függés és az egymásrautaltság. A kontrollálatlan szociálpszichológiai csoportalkotás azonban pont ennek az ellenkezőjéről szól: lényege a magunk megkülönböztetése, szimbolikus és valóságos különválasztása más emberektől, a „mi" csoportunk megkülönbözetése „másokétól". Ez törvényszerűen növekvő egyenlőtlenséghez, egyes társadalmi csoportok további leszakadásához, szegénységhez, dezintegrációhoz és anómiához vezet. Úgy tűnik, hogy jelenleg (is) ezen a vágányon haladunk, holott számtalanszor kiderült már: minél többen vannak azok, a*kiknek nincs veszítenivalójuk*, annál gyengébb a társadalmi integráció, annál több a szélsőség, annál kevésbé kiszámíthatóak a közállapotok, és annál kevesebb ember lesz motivált arra, hogy bármit is hozzátegyen ennek az országnak a boldogulásához.

GYŐRI PÉTER: „ELMÚLT NÉGY ÉV…”

A hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, 2011–2014

A Február Harmadika adatfelvételek feldolgozásai során olykor új összefüggések tárulnak föl előttünk, sokszor a hajléktalan emberek és segítőik közötti mindennapi munkánk tapasztalatainak, feltételezéseinknek az érvényességére vagyunk kíváncsiak, de van, amikor pusztán dokumentálni szeretnénk néhány tényt a statisztika nyelvén is Magyarország, illetve Budapest hajléktalan helyzetben lévő embereiről. Ez az írás az utóbbi csoportba tartozik: összefoglaljuk a 2011 és 2014 közötti négy év Február Harmadika országos hajléktalan adatfelvételeinek néhány legfőbb eredményét. Ezzel az összefoglalóval az a célunk, hogy általános, demográfiai-statisztikai képet adjunk arról a több ezer hajléktalan emberről, akik Budapesten és Budapesten kívül 2011, 2012, 2013 és 2014 februárjában válaszoltak önkitöltős kérdőívünkre.

Ebben az összefoglalónkban a válaszadók négy nagyobb csoportját különböztetjük meg a kérdezéskori lakhatási mód (helyszín) függvényében: közterületen („fedél nélkül”), ingyenes éjjeli menedékhelyen, fizetős átmeneti szállón vagy egyéb, speciális hajléktalanszállón (rehabilitációs otthonban, lábadozón) lakik-e. Az itt közzétett táblázatok tartalmazzák a nem Budapesten megkérdezett hajléktalan emberekre vonatkozó párhuzamos információkat is, együttesen „vidék” megjelöléssel. Összefoglalónkban olykor kitérünk a Budapest – „vidék” összehasonlításra, írásunkban azonban ezt is elsősorban a budapesti hajléktalan népesség jellemzőinek bemutatása érdekében tesszük.

Budapesten az elmúlt négy év februári adatfelvételei során egyre több hajléktalan ember töltötte ki a számukra előkészített kérdőívet. Négy év alatt közel egyharmadával, mintegy 900 fővel nőtt az adatfelvételben résztvevő budapesti hajléktalan emberek száma. Ugyanezen évek alatt azonban a közterületen élő hajléktalan emberek (a fedél nélküliek) száma hullámzóan, mintegy 300 fővel csökkent Budapesten. Ennek következtében a fedél nélküliek aránya a budapesti hajléktalan népességen belül 36%-ról 20%-ra mérséklődött. Ezzel egy korábbi, tíz éven keresztül tartó masszív tendencia tört meg, melynek során 400 főről 1400 főre emelkedett a Budapesten élő és elért fedél nélküliek száma 2000 és 2010 között.

Budapesten kívül („vidéken”) – részben az adatfelvételben résztvevő települések számának gyarapodása miatt is – az adatfelvétellel elért hajléktalan emberek száma a négy év alatt a másfélszeresére növekedett (2011: 3893 fő, 2014: 6094 fő), miközben az adatfelvétellel elért fedél nélküliek száma is egyharmaddal (+34%) gyarapodott. Vidéken 2011-ben is jóval magasabb volt a fedél nélküliek aránya a hajléktalan népességen belül, mint Budapesten (2011 vidék: 45%, Budapest: 36%), s ez a különbség még tovább is növekedett vidék és Budapest között a

négy év alatt, a vidéki települések rovására (2014 vidék: 39%, Budapest: 20%) (lásd a Mellékletben az 1. táblát).

1. ábra:

Az összes és ezen belül a közterületen élő, adatfelvételben résztvevő hajléktalan emberek számának alakulása (fő)

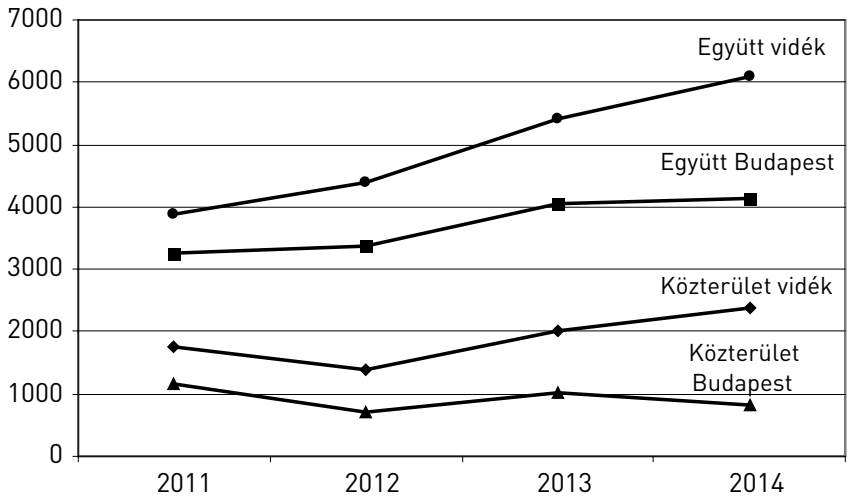

Nem

Öt hajléktalan ember közül négy férfi, egy nő. Ez az arány lényegében változatlan a vizsgált négy év alatt, s nem mutat lényeges különbséget Budapest és a vidéki települések összessége között. Különbség inkább a hajléktalanok egyes csoportjai között látható: Budapesten mind a fedél nélküliek, mind az átmeneti szállókon élők között folyamatosan az átlagosnál nagyobb, az éjjeli menedékhelyeken az átlagosnál kisebb arányban élnek nők. Ez részben az ellátó intézmények összetételének következménye, és egyben felveti a kérdést, hogy vajon „női fapados" férőhelyből elegendő működik-e a fővárosban. A hajléktalan nők közül minden negyedik fedél nélküli (a férfiak körében ez minden évben ennél kedvezőbb), bár már ez is jelentős javulást mutat 2011-hez képest, amikor a budapesti hajléktalan nők 41%-a élt közterületen.

Hosszabb időtávra visszatekintve is megállapíthatjuk, hogy a budapesti hajléktalan népességen belül a nők aránya immár másfél évtizede változatlan, miközben a fedél nélkül élők körében a nők aránya hullámzóan ugyan, de fokozatosan növekszik.

A nők aránya a hajléktalanok körében vidéken a budapestihez hasonló, a négy év alatt enyhe növekedést mutat (19–21%), viszont vidéken a közterületen élők körében az átlagosnál nem

magasabb, inkább az átmeneti szállókon élők között találunk folyamatosan némileg nagyobb arányban nőket (lásd a Mellékletben a 2. táblát).

2. ábra:

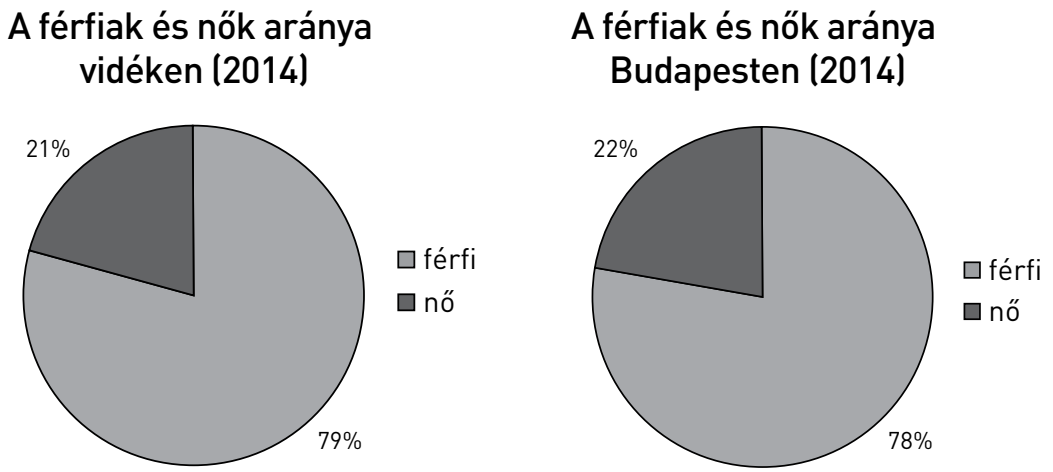

Életkor

A 2011–2014 közötti négy év alatt a budapesti hajléktalan népesség korösszetétele lényegében nem változott. Mindvégig az ötvenes éveikben járók alkotják a legnépesebb csoportot (arányuk 34–36%), a hajléktalan helyzetben lévők többsége (60–62%-uk) 40–60 év közötti. E változatlanság mellett igen figyelemre méltó tendencia, hogy az elmúlt négy év alatt évről-évre nőtt a hatvanas éveikben járók aránya a budapesti hajléktalan emberek körében (a 2011. évi 14%-ról 2014-ben már 22%-ra). Ezzel párhuzamosan a 40 évesnél fiatalabbak aránya csökkent. A négy év során mindvégig fennmaradt az a tendencia is, hogy a közterületeken élők, a fedél nélküliek relatíve fiatalabbak, az átmeneti szállókon kevesebb fiatal és s több idősebb él, míg az egyéb (speciális) szállókon élők között ennél is nagyobb az idősebbek aránya. Ennyiben az ellátás és az életkor szerinti rászorultság párhuzamot mutat.

Hosszabb időtávra visszatekintve azt mondhatjuk, hogy egyre idősebb korosztályok alkotják a hajléktalanok többségét. Tíz évvel korábban még a negyvenes éveikben járók alkották a többséget, s ez mára már határozottan megváltozott. Egyben az is megállapítható, hogy a fiatalabbak, a húszas-harmincas éveikben járók aránya hosszú időtávon belül is folyamatosan csökken, miközben az általuk hordozott problémák súlya cseppet sem látszik enyhülni.

Kor szerinti összetételüket tekintve a vidéki hajléktalan népesség egészében ugyanolyan tendenciákat mutat, mint a budapesti (lásd a Mellékletben a 3. táblát).

3. ábra:

Korcsoportok változása vidéken

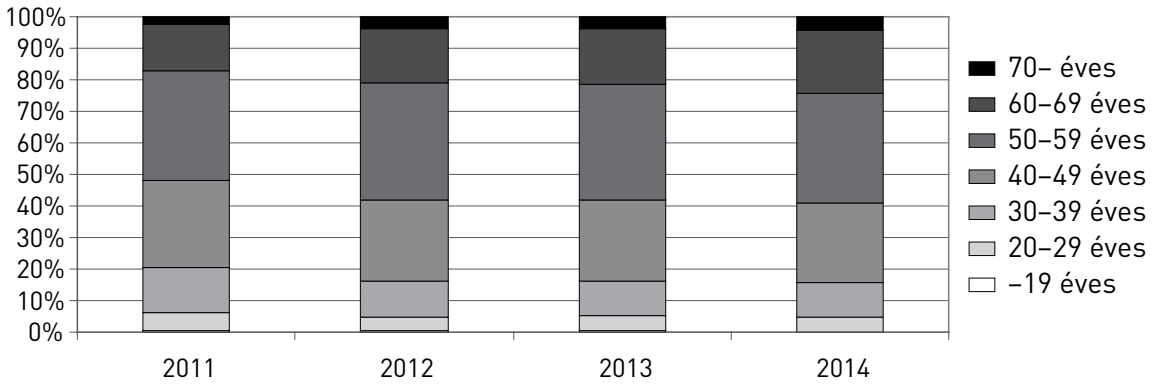

Korcsoportok változása Budapesten

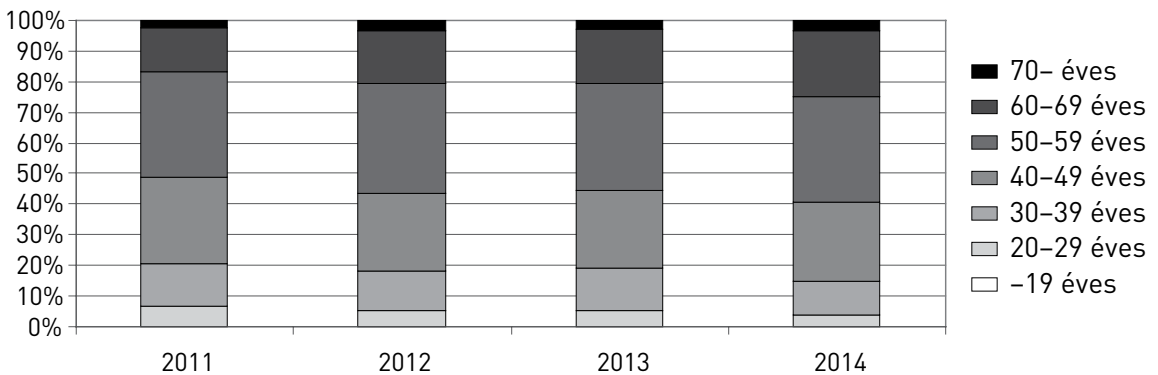

Lakhatás formája szerinti korcsoportok Budapesten (2014)

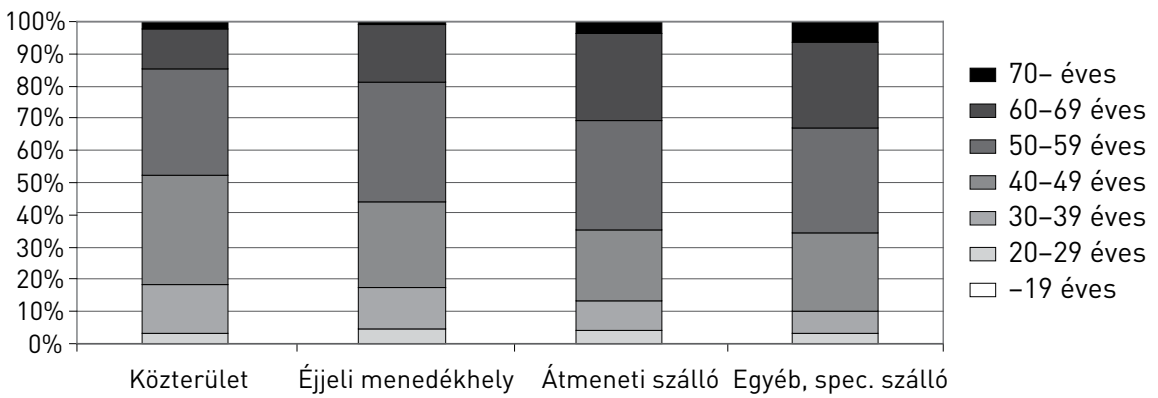

Kivel él együtt?

A hajléktalan emberek többsége egyedül él (pontosabban ezt válaszolja arra a kérdésre, hogy *„Kivel él együtt?”*). Budapesten ez a helyzet a négy év alatt mit sem változott (az egyedül élők aránya évről-évre 59–63% között hullámzik). Vidéken ugyanez volt a helyzet, bár ott minimálisan (2%-kal) kisebb az egyedül élők aránya. Hosszabb időtávra visszatekintve azonban megállapíthatjuk, hogy a kétezres évek elejéhez képest jelentősen csökkent az egyedül élők aránya (akkor 75–80% volt). A korábbi évekhez hasonlóan 2011–2014 között is jellemző maradt, hogy az éjjeli menedékhelyeken alvók kiemelkedően magas arányban vallották magukat egyedül élőnek (68–80%-uk). Azt is mondhatnánk, hogy ez maga az önellentmondás, de egyben rámutat a válaszok igazságtartalmára is: tömegszállásokon kell lakniuk, de nincsen társuk, magányosak, egyedül élnek. Szintén jellemző maradt, hogy a hajléktalan helyzetben lévő emberek közül a közterületeken élő fedél nélküliek körében vannak a legnagyobb arányban azok, akik valakivel együtt élnek. A fedél nélküliek többsége az elmúlt négy év mindegyikében azt válaszolta, hogy valakivel (családtaggal, rokonnal, ismerőssel, bandataggal) együtt él. E tekintetben (is) lényegesen különbözik életszerveződésük a többiekétől. A túlélés közös, együttes formája véd is, erősít is, az igen szűkös erőforrások egyesítését teszi lehetővé, s egyben önállóbb, szuverénebb életszerveződést is jelent. Tíz fedél nélküli közül négyen így is egyedül élnek, akiknél viszont a kockázatok, hátrányok fokozottan vannak jelen.

Az arányok ugyan nagy állandóságot mutatnak, azonban ezek mögött olykor jelentős számbeli változások zajlottak az elmúlt négy évben: a magányos fedél nélküliek száma Budapesten mintegy száz fővel csökkent (428 főről 326 főre), miközben a magányos, éjjeli menedékhelyeket használók száma évről-évre összesen százhúsz fővel növekedett (609 főről 728 főre), de ennél is jelentősebben emelkedett, közel megduplázódott a magányos, átmeneti szállókat igénybe vevők száma (2011: 567 fő. 2014: 1065 fő). Szintén igen fontos tendencia, hogy Budapesten az átmeneti szállókon lakók körében ez alatt a négy év alatt összességében megduplázódott a családtagjaikkal, illetve az éjjeli menedékhelyeken valaki mással (családtag, ismerős stb.) együtt élők száma. Vidéken ennek a változásnak jelenleg nyomát sem látni. (Sőt!) Ez a változás markánsan visszatükrözi azt a szakmai törekvést – elsősorban a főváros több hajléktalanellátó intézményében –, mely a „páros elhelyezés” jelentős bővítésére irányult ezekben az években. Mára már, legalábbis Budapesten nem igaz, hogy a hajléktalanszállók igénybe vétele automatikusan a párkapcsolat feladását kell jelentse. Ugyanakkor – mivel maguk a szállások időközben nem cserélődtek ki, legfeljebb újabbak nyíltak – a „páros elhelyezés” nem jelent egyben kétszemélyes elhelyezést is, sokszor például egy másik párral kénytelenek az igénybe vevők megosztani szobájukat (lásd a Mellékletben a 4. táblát).

4. ábra

Együttélés változása vidéken

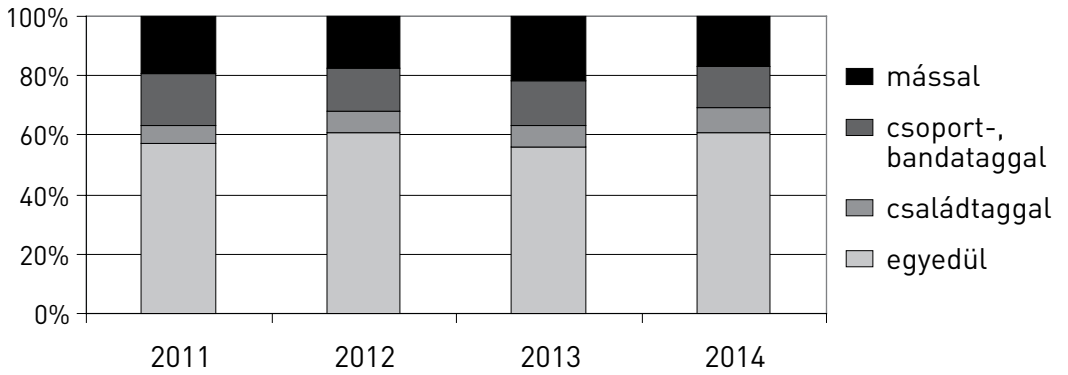

Együttélés változása Budapesten

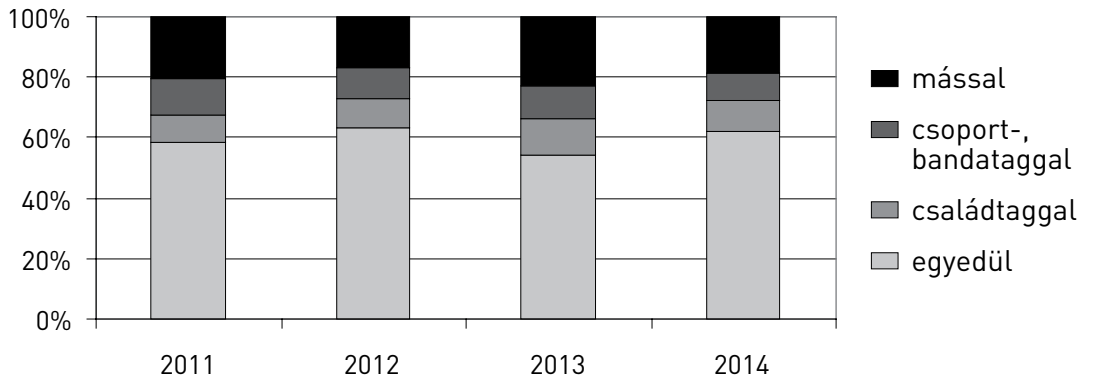

Együttélés a lakhatás formája szerint Budapesten (2014)

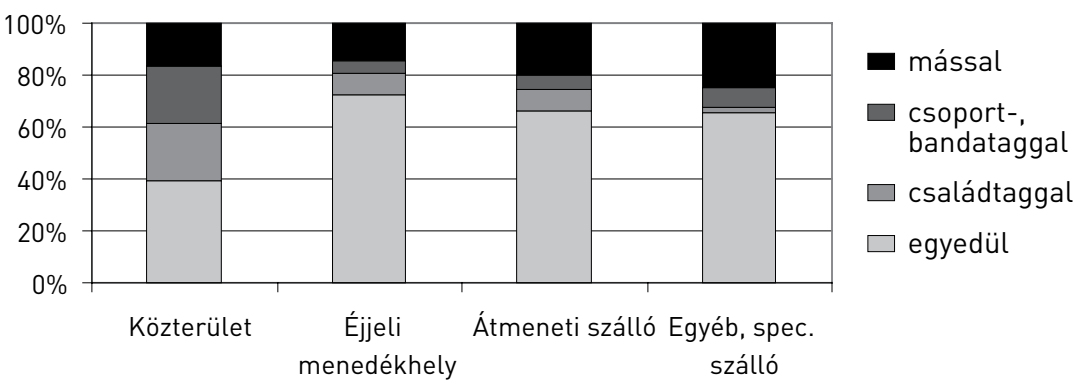

Hajléktalanná válás oka

Akárcsak korábban, a 2011–2014 közötti négy év során is, minden évben és a hajléktalan helyzetben lévők minden csoportjában a többi okhoz viszonyítva a legtöbben (tíz közül négyenöten) a családi konfliktusokat nevezték meg hajléktalanságuk okaként (ez jelent szülő-gyerek konfliktust éppúgy, mint testvérek, örökösök közötti, vagy éppen párkapcsolati konfliktust, válást stb.). Ami implicite arra is rámutat, hogy amíg a családi konfliktusok nem robbantották szét a korábbi létkörülményeket, addig még az érintettek – az ő értékelésük szerint – nem váltak hajléktalanná, otthontalanná. Külön vizsgálat tárgya lehet, hogy vajon milyen személyes vagy strukturális viszonyok állnak ezek mögött a „családi konfliktusok" mögött.

Az érintettek által megnevezett vezető (leggyakoribb) ok ugyan a családi konfliktusok, azonban a többség különféle más okokat jelez hajléktalanná válása okaként (jövedelemvesztés, lakásvesztés, intézményből kikerülés, egyéb okok). Budapesten a konkrétan megnevezett gazdasági okok (nem tudta fizetni a lakbért, a lakhatását, kilakoltatták), illetve az „áldozattá válás" (ami lényegében a lakásmaffiát, különböző lakhatási krízíseket takar) aránya jelentősen megnőtt az elmúlt négy év során (21%-ról 35-42%-ra). Vidéken is 19%-ról 30-35%-ra ugrott az ilyen okokat említők aránya. Ez igen fontos figyelmeztetés, egyre többen a mégoly bizonytalan korábbi lakhatási lehetőségük megszűntéhez kötik hajléktalanná válásukat, nem valamilyen más okhoz.

Minden tizedik hajléktalan valamilyen intézményből kikerülést jelöl hajléktalanná válása okaként (bár 2014-ben ez lecsökkent), ami elsősorban gyermekvédelminek nevezett intézményeket, börtönt, kórházat, tartós bentlakásos intézményt jelent.

A négy év során mindvégig jellemző maradt, hogy a közterületeken élők, éjjeli menedékhelyeket használók körében az átlagosat meghaladó (olykor jóval meghaladó) arányban vannak a családi okok miatt hajléktalanná váltak, miközben a fizetős szállókon a gazdasági/lakhatási okok miatt hajléktalanok vannak nagyobb arányban. Ennek oka többek között abban keresendő, hogy egymástól különböző korábbi lakhatási helyzetek állnak a hajléktalan emberek különböző csoportjai mögött.

A belső arányok mellett nem kevésbé fontos, hogy hogyan változott ebben az időszakban a különböző okokból hajléktalanná váltak száma. Budapesten a gazdasági/lakhatási okokból hajléktalanná váltak száma (az adatfelvételben résztvevők körében) megduplázódott, 707 főről 1561 főre nőtt 2011 és 2014 között. Elsősorban a fizetős átmeneti szállókon nőtt meg igen jelentősen az ilyen okból lakhatásukat elveszítők száma (222 főről 504 főre). Ezzel párhuzamosan a fedél nélküliek körében megduplázódott a családi konfliktusok miatt hajléktalanná váltak száma (498 főről 937 főre). Csupán hipotéziseink lehetnek arra vonatkozóan, hogy a Budapesten kívüli településeken miért nem zajlottak le hasonlóan markáns változások e négy év során (lásd a Mellékletben az 5. táblát).

Megélhetés forrása

Igen tanulságos, ahogy a januári megélhetési formák változtak az elmúlt négy év során. A munkajövedelmek előfordulása a hajléktalan emberek minden csoportjában igen-igen alacsony, általában kétharmaduknak nincs munkából származó jövedelme. Ezen az alacsony szinten belül Budapesten jelentősen megnőtt a munkajövedelmek előfordulási gyakorisága (2011: 30%, 2014: 39%), miközben a nyugdíjak, segélyek alapvetően állandóságot mutatnak, és csökkent a kéregetés, koldulás, gyűjtögetés gyakorisága. A munkajövedelmek aránya így is messze elmarad a 2006 előtti arányoktól. Vidéken a négy év elején a munkajövedelmek előfordulása jóval ritkább volt a budapestinél, azonban a négy év során lényegében megduplázódott előfordulásuk (2011: 18%, 2014: 35%), s ezzel megközelítette a budapesti arányokat. Ezzel párhuzamosan vidéken csökkent mind a nyugdíjak, mind a segélyek aránya, miközben a gyűjtögetés stb. aránya is határozott csökkenést mutat.

E fontos tendenciák értelmezésénél, értékelésénél érdemes pontosan és körültekintően fogalmazni, mivel az egyéb kérdésekre adott válaszokból körvonalazódó tendenciák nem feltétlenül csengnek össze az itt leírtakkal. Egyrészt itt a különböző jövedelemforrás tipusok előfordulásáról van szó, ez nem mindig esik egybe ezen források jövedelmeken belüli súlyával, fontosságával. Másrészt itt kifejezetten a januári jövedelemforrások alakulását tekintjük, melyben a szezonális ingadozások miatt viszonylag kisebb a munkajövedelmek előfordulása, ugyanakkor a vizsgált években tapasztalt közmunka-programok éppen ezen szokásos szezonalitással ellentétes irányba fejtettek ki jelentős hatást. Különösen plasztikusan mutatják ezt a vidéki adatok (lásd a Mellékletben a 6. táblát).

5. ábra:

A januári jövedelmek forrás szerinti megoszlása Budapesten

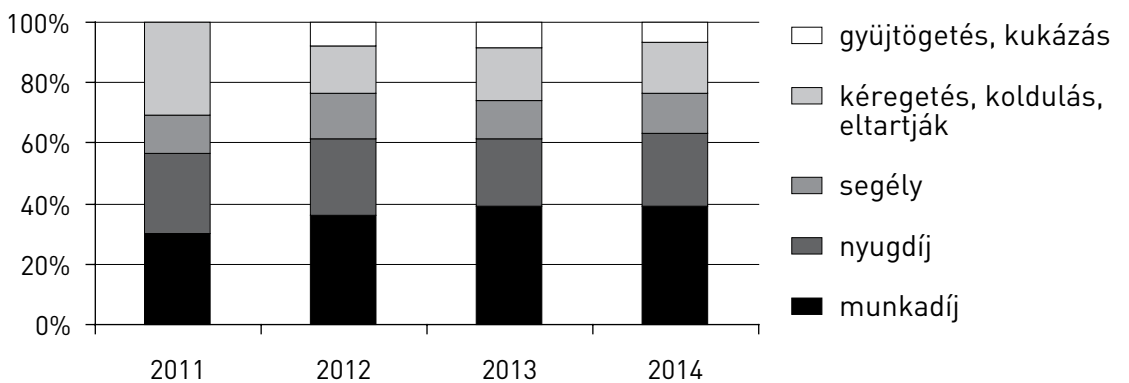

Nem kevésbé figyelemre méltó, ahogyan az egyes jövedelemtipusok előfordulása változott az elmúlt négy év során a hajléktalan népesség egyes csoportjai körében.

Egyfajta kiegyenlítődés, felzárkózás zajlott le az egyes csoportok között a munkajövedelmek előfordulása tekintetében. Amelyik csoportban a munkajövedelmek kisebb szerepet játszottak korábban, ott jelentősen megnőtt ennek súlya az elmúlt négy év alatt (legjellemzőbb ez a közterületen élőknél mind Budapesten, mind vidéken), ahol viszont korábban is viszonylag nagyobb súlyt képviseltek a munkajövedelmek, ott minimális volt a javulás, növekedés (például az átmeneti szállókon élőknél). Kivétel ez alól a vidéki speciális szállókon élők (betegek, idősek) csoportja, ahol folyamatosan igen alacsony a munkajövedelmek szerepe – miközben Budapesten ebben a csoportban is markáns elmozdulás történt (2011: 24%, 2014: 33%).

A részletesebb adatokból azt is tudjuk, hogy a munkajövedelmeken belül a négy év alatt minimálisra zsugorodott a rendszeres munka szerepe, elsősorban különböző alkalmi munkákról van szó, miközben mérhetően megjelentek a téli tömeges közmunka-programok hatásai.

Mindvégig fennmaradt, hogy a fizetős átmeneti szállókon élők rendelkeznek a leginkább stabil, rendszeres jövedelemmel, valamilyen nyugdíjjal (Budapesten az átmeneti szállókon élők 35–38%-a), miközben a rendszeres nyugdíjak szerepe a fedél nélküliek körében jóval alacsonyabb (Budapesten 9–13%), s még némileg csökkent is ezen időszak alatt. Szintén fennmaradt a karakterisztikus különbség a fizetős szállókon lakók és a fedél nélküliek, éjjeli menedékhelyeken alvók között a guberálás, gyűjtögetés, koldulás stb. tekintetében: a fizetős szállókon lakók körében e megélhetési formák mindvégig igen csekély arányban fordulnak elő (7–9%), miközben a fedél nélküliek esetében súlyuk meghatározó, bár enyhén csökkenő (2011: 55%, 2014: 47%). Ugyanakkor az a figyelemre méltó különbség is fennmaradt a négy év során, hogy a budapesti fedél nélküliek körében jóval nagyobb arányban jelentenek megélhetési forrást ez utóbbi tevékenységek (gyűjtögetés, koldulás stb.), mint a vidéki fedél nélküliek esetében, ahol viszont a különböző segélyek szerepe mindvégig jelentősebb, mint Budapesten (lásd a Mellékletben a 7. táblát).

Cigány, nem cigány hajléktalanok

Immár rendszeresen megkérdezzük minden évben adatközlőinktől, hogy *„Mondták-e már Önre, hogy cigány?”*. E kérdésfeltevéssel részben alkalmazkodni kívánunk ahhoz a felfogáshoz, mely az etnikai hovatartozást nem feltétlenül a saját identitás megvallásához köti, hanem a környezet általi megítélést is számításba veszi, részben enyhíteni kívánjuk a némileg személytelen válaszadás teremtette belső feszültséget.

A vizsgált négy év során a cigánynak mondott emberek aránya akár a budapesti, akár a vidéki hajléktalanok körében lényegében változatlan. Mindvégig (kisebb eltérésekkel) minden negyedik hajléktalan ember nyilatkozott úgy, hogy mondták már rá, hogy ő cigány. Ez független volt attól, hogy százas-ezres nagyságrenddel nőtt közben a válaszadók száma, újabb és újabb emberek kerültek a válaszadók közé. Egészében az a tendencia is megfigyelhető, hogy a közterületen, éjjeli menedékhelyeken élők körében magasabb a cigánynak mondott emberek aránya, mint a fizetős átmeneti szállókon, illetve egyéb szállókon lakók körében, sőt a közterületeken, éjjeli menedékhelyeken alvók körében a cigánynak mondottak aránya lassan eléri a 30%-ot is! A részletesebb adatokból azt is tudjuk, hogy a cigánynak mondott emberek aránya rendkívül nagy különbségeket mutat mind településenként, mind konkrét szolgáltatónként (lásd a Mellékletben a 8. táblát).

6. ábra

„Mondták-e már Önre, hogy cigány?" – igennel válaszolók aránya Budapesten a kérdezés helye szerint

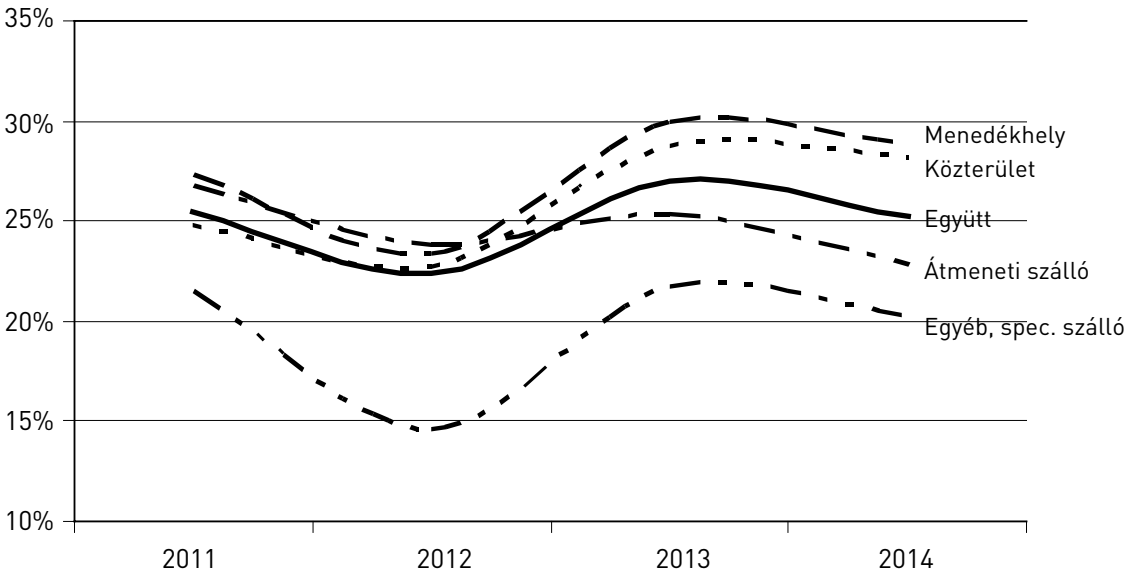

A négy év során két alkalommal, 2011-ben és 2012-ben a külső meghatározottságra, meghatározásra irányuló, *„Mondták-e már Önre, hogy cigány?"* kérdés mellett azt a saját identitásra, önmeghatározásra irányuló kérdést is föltettük, hogy *„Ön cigánynak tartja-e magát?"* (külön hangsúlyozva a kérdezésnél a szabad válaszmegtagadás jogát). Mindkét kérdésre – ismét hangsúlyozzuk, önkitöltős kérdőívünkre – korlátozás nélkül válaszoltak a megkérdezettek. A nem válaszolók aránya – ennél az „érzékeny" kérdésnél – kevesebb, mint 4 % volt!

Budapesten 2011 februárjában a hajléktalan emberek 26%-a nyilatkozott úgy, hogy már mondták rá, hogy cigány. Vidéken is lényegében ugyanezt az arányt találjuk (2011: 25%, 2012: 23%).

Cigány identitásúnak sokkal kevesebben vallják magukat, mint ahány emberről a környezete említette, hogy cigány. Budapesten is és vidéken is a hajléktalan emberek 16%-a vallja magát cigánynak (2012-ben 15%-a). Bármelyik csoportot is tekintjük, a cigánynak mondott vagy önmagukat cigánynak valló emberek aránya többszörösen felülmúlja a hazai lakosság egészében található arányukat.

9. tábla

2011 országos		Ön cigánynak tartja-e magát?			
		Igen	Nem	Együtt	N
Mondták-e már Önre, hogy cigány?	Igen	59%	41%	100%	1557
	Nem	3%	97%	100%	5418
	Együtt	15%	85%	100%	6975

2011 országos		Ön cigánynak tartja-e magát?		
		Igen	Nem	Együtt
Mondták-e már Önre, hogy cigány?	Igen	86%	11%	22%
	Nem	14%	89%	78%
	Együtt	100%	100%	100%
	N	1060	5915	6975

Természetesen nem azonos azok köre (száma), akik magukat cigánynak vallják, illetve akikre mondták már, hogy ő cigány. Azonban a kettő közötti összefüggés, átfedés igen jelentős. Ugyan a cigánynak mondott embereknek „csak" közel kétharmada vallja magát is cigánynak, azonban a cigánynak nem mondott emberek szinte kivétel nélkül nem-cigánynak vallják magukat. A magukat cigánynak vallóak 86%-a közölte, hogy mondták is már róla, hogy ő cigány, a magukat cigánynak nem vallóak 89%-a viszont azt rögzítette, hogy nem is mondták még róla, hogy ő cigány.

Ezen átfedések, vagy különbségek rögzítése nem azért érdekes, hogy kikalkuláljuk az „igazán cigányok" számát és arányát az adatközlők körében, hiszen – álláspontunk szerint – mind az identitás megvallásának, mind a környezeti megítélésnek önálló jelentése, tartalma és egyben hatóereje is van.

&

Mit lehet egy összefoglaló összefoglalásaként rögzíteni? Visszaköszönnek korábbi, tíz éves tendenciákat áttekintő következtetéseink, nevezetesen, hogy bármennyire is változott ez alatt az időszak alatt a hajléktalan adatfelvételben résztvevők köre, száma és személye, ezzel együtt vagy ennek ellenére az aktuálisan hajléktalan helyzetben lévő népesség legfőbb demográfiai összetétele (nem, életkor, együttélési formák, etnikai hovatartozás) csak lassan és alig változik,

inkább állandóságot mutat. Az elmúlt négy év legnagyobb változásai az aktivitás, rendszeres munkajövedelemhez jutás és a hajléktalanná válást előidéző okok területén mutathatóak ki. E változások, nevezetesen a rendszeres munkajövedelmek radikális csökkenése, az igen alacsony foglalkoztatottsági szint, a gazdasági okok, a korábbi bizonytalan lakhatási helyzetek elveszítésének előretörése a hajléktalanságot előidéző okok körében visszatükrözik mindazon strukturális változásokat, melyek az aktuálisan hajléktalan és nem hajléktalan embereket egyaránt érintették ezen évek során. Mind e markáns, mind a lassabb, kisebbnek tűnő változások új kihívások elé állítják magát a hajléktalanellátó rendszert is. Ami 2011 előtt még megfelelő válasznak tűnt az ilyen helyzetek kezeléséhez, az 2014 után már nem biztos, hogy megfelel a megváltozott körülmények között.

MELLÉKLETEK

1. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók száma nemenként és a lakhatás formája szerint						
2011	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	1440	763	579	344	3126
	Nő	328	187	168	84	767
	Együtt	1768	950	747	428	3893
Budapest	Férfi	869	647	655	364	2535
	Nő	298	100	276	47	721
	Együtt	1167	748	931	411	3257

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók száma nemenként és a lakhatás formája szerint						
2012	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	1075	1057	928	330	3390
	Nő	277	196	254	87	814
	Együtt	1392	1320	1246	423	4381
Budapest	Férfi	524	775	987	345	2631
	Nő	188	134	370	61	753
	Együtt	712	909	1357	406	3384

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók száma nemenként és a lakhatás formája szerint						
2013	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	1619	1317	1069	336	4341
	Nő	390	298	274	102	1064
	Együtt	2009	1615	1343	438	5405
Budapest	Férfi	757	811	1195	325	3088
	Nő	252	229	433	61	975
	Együtt	1009	1040	1628	386	4063

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók száma nemenként és a lakhatás formája szerint						
2014	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	1851	1362	1208	314	4735
	Nő	469	320	382	84	1255
	Együtt	2375	1704	1609	406	6094
Budapest	Férfi	595	812	1236	464	3107
	Nő	199	206	408	74	887
	Együtt	832	1071	1684	553	4140

2. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók nemek szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2011	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	81%	80%	78%	80%	80%
	Nő	19%	20%	23%	20%	20%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1768	950	747	428	3893
Budapest	Férfi	75%	87%	70%	89%	78%
	Nő	26%	13%	30%	11%	22%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1167	748	931	411	3257

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók nemek szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2012	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	77%	80%	75%	78%	77%
	Nő	20%	15%	20%	21%	19%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1392	1320	1246	423	4381
Budapest	Férfi	74%	85%	73%	85%	78%
	Nő	26%	15%	27%	15%	22%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	712	909	1357	406	3384

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók nemek szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2013	**Neme**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Férfi	81%	82%	80%	77%	80%
	Nő	19%	19%	20%	23%	20%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2009	1615	1343	438	5405
Budapest	Férfi	75%	78%	73%	84%	76%
	Nő	25%	22%	27%	16%	24%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1009	1040	1628	386	4063

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók nemek szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2014	Neme	Közterület	Éjjeli menedékhely	Átmeneti szálló	Egyéb, spec. szálló	Együtt
„Vidék”	Férfi	78%	80%	75%	77%	78%
	Nő	20%	19%	24%	21%	21%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2375	1704	1609	406	6094
Budapest	Férfi	72%	76%	73%	84%	75%
	Nő	24%	19%	24%	13%	21%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	832	1071	1684	553	4140

3. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók korcsoport szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2011	**Életkora**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	–19 éves	0%	0%	1%	0%	0%
	20–29 éves	6%	8%	6%	1%	6%
	30–39 éves	16%	14%	12%	9%	14%
	40–49 éves	34%	27%	20%	16%	28%
	50–59 éves	33%	36%	39%	36%	35%
	60–69 éves	10%	13%	19%	26%	14%
	70– éves	1%	2%	3%	12%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1803	996	745	432	3976
Budapest	–19 éves	0%	0%	0%	0%	0%
	20–29 éves	7%	6%	8%	3%	6%
	30 – 39 éves	18%	12%	14%	9%	14%
	40–49 éves	34%	25%	24%	26%	28%
	50–59 éves	30%	40%	35%	32%	34%
	60–69 éves	10%	14%	17%	22%	14%
	70– éves	1%	2%	2%	8%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1179	789	936	442	3346

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók korcsoport szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2012	**Életkora**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	–19 éves	0%	1%	0%	0%	0%
	20–29 éves	4%	5%	6%	1%	4%
	30–39 éves	15%	12%	11%	3%	12%
	40–49 éves	32%	27%	21%	11%	26%
	50–59 éves	35%	39%	37%	36%	37%
	60–69 éves	13%	14%	21%	33%	17%
	70– éves	2%	2%	4%	17%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1383	1298	1179	423	4283
Budapest	–19 éves	0%	0%	0%	0%	0%
	20–29 éves	5%	5%	5%	4%	5%
	30–39 éves	15%	14%	12%	10%	13%
	40–49 éves	32%	28%	21%	22%	25%
	50–59 éves	35%	38%	36%	35%	36%
	60–69 éves	11%	13%	22%	20%	17%
	70– éves	1%	1%	4%	8%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	727	919	1377	412	3435

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók korcsoport szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2013	**Életkora**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
Vidék	– 19 éves	0%	1%	0%		0%
	20–29 éves	4%	7%	6%	2%	5%
	30–39 éves	12%	12%	10%	4%	11%
	40–49 éves	33%	25%	20%	14%	26%
	50–59 éves	36%	40%	36%	32%	37%
	60–69 éves	13%	14%	23%	35%	18%
	70–éves	2%	2%	5%	15%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2012	1638	1340	437	5427
Budapest	- 19 éves			0%	0%	0%
	20–29 éves	6%	5%	5%	4%	5%
	30–39 éves	17%	16%	12%	11%	14%
	40–49 éves	33%	28%	19%	21%	25%
	50–59 éves	31%	36%	36%	37%	35%
	60–69 éves	11%	13%	24%	23%	18%
	70–éves	1%	2%	4%	4%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1045	1030	1666	387	4128

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók korcsoport szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2014	**Életkora**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
Vidék	–19 éves	0%	0%	0%	0%	0%
	20–29 éves	4%	7%	5%	2%	5%
	30–39 éves	11%	13%	10%	3%	11%
	40–49 éves	31%	26%	19%	13%	25%
	50–59 éves	35%	37%	34%	27%	35%
	60–69 éves	16%	16%	27%	37%	20%
	70– éves	3%	2%	5%	19%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2349	1700	1599	403	6051
Budapest	- 19 éves	0%	0%	0%	0%	0%
	20–29 éves	3%	5%	4%	3%	4%
	30–39 éves	15%	13%	9%	7%	11%
	40–49 éves	34%	26%	22%	24%	26%
	50–59 éves	33%	37%	34%	32%	34%
	60–69 éves	13%	18%	27%	27%	22%
	70–éves	2%	1%	4%	6%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	826	1059	1648	552	4085

4. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók együttélési módja szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2011	**Kivel él együtt?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Egyedül	50%	72%	62%	44%	57%
	Családtaggal	7%	3%	10%	2%	6%
	Csoport-, bandataggal	24%	14%	14%	5%	18%
	Mással	18%	11%	14%	49%	19%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1738	964	734	462	3898
Budapest	Egyedül	37%	80%	64%	68%	59%
	Családtaggal	19%	2%	7%	2%	9%
	Csoport-, bandataggal	24%	6%	4%	6%	12%
	Mással	21%	12%	25%	24%	20%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1162	765	881	420	3228

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók együttélési módja szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2012	**Kivel él együtt?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Egyedül	50%	73%	64%	53%	61%
	Családtaggal	12%	4%	7%	2%	7%
	Csoport-, bandataggal	20%	9%	14%	14%	14%
	Mással	18%	14%	16%	31%	17%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1225	1151	1052	333	3761
Budapest	Egyedül	45%	76%	62%	72%	63%
	Családtaggal	22%	4%	9%	3%	10%
	Csoport-, bandataggal	21%	8%	6%	11%	10%
	Mással	12%	12%	23%	14%	17%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	632	815	1273	357	3077

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók együttélési módja szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2013	**Kivel él együtt?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Egyedül	47%	77%	60%	43%	59%
	Családtaggal	11%	5%	6%	2%	7%
	Csoport-, bandataggal	23%	10%	13%	8%	16%
	Mással	34%	15%	19%	10%	23%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2019	1596	1312	407	5334
Budapest	Egyedül	38%	68%	65%	69%	59%
	Családtaggal	24%	10%	11%	4%	14%
	Csoport-, bandataggal	25%	7%	6%	10%	12%
	Mással	49%	17%	17%	14%	25%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1052	1016	1595	372	4035

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók együttélési módja szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2014	**Kivel él együtt?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Egyedül	49%	79%	65%	35%	61%
	Családtaggal	13%	5%	6%	3%	8%
	Csoport-, bandataggal	24%	7%	9%	8%	14%
	Mással	14%	9%	20%	55%	17%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2347	1656	1563	369	5935
Budapest	Egyedül	39%	72%	66%	65%	62%
	Családtaggal	22%	8%	9%	2%	10%
	Csoport-, bandataggal	22%	5%	5%	7%	9%
	Mással	17%	14%	20%	25%	19%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	831	1006	1614	551	4002

5. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók hajléktalanná válás oka szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2011	**Hajléktalanná válás oka**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Családi konfliktusok	38%	43%	39%	34%	39%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	17%	11%	20%	11%	16%
	Áldozattá vált	2%	4%	5%	4%	3%
	Intézményi kikerülés	16%	15%	10%	9%	14%
	Egyéb	26%	28%	25%	42%	28%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1808	994	785	472	4051
Budapest	Családi konfliktusok	42%	45%	36%	39%	41%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	15%	14%	15%	12%	14%
	Áldozattá vált	5%	7%	9%	8%	7%
	Intézményi kikerülés	10%	10%	9%	10%	10%
	Egyéb	28%	25%	32%	31%	29%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1182	797	949	448	3385

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók hajléktalanná válás oka szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2012	**Hajléktalanná válás oka**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Családi konfliktusok	50%	44%	41%	37%	44%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	18%	23%	27%	24%	23%
	Áldozattá vált	9%	12%	12%	17%	12%
	Intézményi kikerülés	12%	9%	9%	12%	10%
	Egyéb	12%	12%	11%	9%	12%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1223	1190	1122	361	3896
Budapest	Családi konfliktusok	46%	47%	42%	43%	44%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	24%	21%	28%	28%	25%
	Áldozattá vált	11%	14%	15%	14%	14%
	Intézményi kikerülés	10%	9%	6%	9%	8%
	Egyéb	9%	9%	9%	7%	9%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	671	833	1243	375	3122

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók hajléktalanná válás oka szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2013	**Hajléktalanná válás oka**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Családi konfliktusok	49%	51%	42%	42%	47%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	19%	23%	29%	28%	23%
	Áldozattá vált	11%	11%	13%	17%	12%
	Intézményi kikerülés	13%	8%	7%	8%	10%
	Egyéb	10%	8%	9%	6%	9%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1770	1465	1201	373	4809
Budapest	Családi konfliktusok	51%	44%	41%	45%	45%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	23%	26%	31%	25%	27%
	Áldozattá vált	12%	15%	16%	15%	15%
	Intézményi kikerülés	10%	8%	5%	8%	7%
	Egyéb	4%	7%	7%	8%	7%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	941	953	1511	344	3749

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók hajléktalanná válás oka szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2014	**Hajléktalanná válás oka**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Családi konfliktusok	46%	51%	44%	44%	47%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	21%	24%	31%	33%	25%
	Áldozattá vált	4%	4%	5%	6%	5%
	Intézményi kikerülés	10%	5%	6%	7%	7%
	Egyéb	20%	17%	14%	10%	17%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2059	1542	1392	302	5295
Budapest	Családi konfliktusok	48%	42%	41%	39%	43%
	Gazdasági okok (munka-, lakásvesztés)	21%	27%	31%	34%	28%
	Áldozattá vált	5%	7%	9%	8%	7%
	Intézményi kikerülés	7%	5%	4%	4%	5%
	Egyéb	20%	18%	15%	16%	17%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	716	1080	1429	451	3676

6. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók megélhetési forrás szerinti megoszlása					
	Megélhetés forrása januárban	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**
Budapest	Munka	30%	36%	39%	39%
	Nyugdíj	26%	25%	22%	24%
	Segély	13%	15%	13%	13%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	31%	15%	17%	17%
	Gyűjtögetés, kukázás		8%	8%	7%
	Együtt	100%	100%	100%	100%
„Vidék”	Munka	18%	26%	27%	35%
	Nyugdíj	30%	29%	25%	25%
	Segély	27%	28%	28%	22%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	25%	13%	14%	13%
	Gyűjtögetés, kukázás		4%	6%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%

7. tábla

A budapesti és „vidéki” válaszadók megélhetési forrás szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2011	**Megélhetés forrása januárban**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Munka	18%	23%	17%	14%	18%
	Nyugdíj	15%	24%	41%	63%	30%
	Segély	22%	32%	35%	17%	27%
	Guberál, koldul, eltartják	45%	22%	7%	6%	25%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
Budapest	Munka	24%	32%	38%	24%	30%
	Nyugdíj	13%	18%	38%	48%	26%
	Segély	8%	17%	15%	14%	13%
	Guberál, koldul, eltartják	55%	32%	9%	15%	31%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%

A budapesti és „vidéki” válaszadók megélhetési forrás szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2012	**Megélhetés forrása januárban**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Munka	29%	28%	25%	13%	26%
	Nyugdíj	17%	22%	36%	68%	29%
	Segély	25%	30%	33%	17%	28%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	21%	14%	6%	1%	13%
	Gyűjtögetés, kukázás	8%	6%	0%	1%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
Budapest	Munka	35%	32%	39%	34%	36%
	Nyugdíj	10%	12%	38%	39%	25%
	Segély	10%	20%	17%	11%	15%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	31%	20%	5%	12%	15%
	Gyűjtögetés, kukázás	14%	15%	2%	4%	8%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%

A budapesti és „vidéki” válaszadók megélhetési forrás szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2013	**Megélhetés forrása januárban**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Munka	31%	29%	23%	14%	27%
	Nyugdíj	14%	19%	37%	63%	25%
	Segély	25%	31%	32%	20%	28%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	20%	15%	7%	3%	14%
	Gyűjtögetés, kukázás	10%	6%	1%	0%	6%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
Budapest	Munka	38%	38%	40%	39%	39%
	Nyugdíj	9%	11%	36%	25%	22%
	Segély	7%	13%	16%	18%	13%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	28%	25%	7%	16%	17%
	Gyűjtögetés, kukázás	18%	12%	1%	2%	8%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%

A budapesti és „vidéki” válaszadók megélhetési forrás szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2014	**Megélhetés forrása januárban**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Munka	36%	39%	34%	19%	35%
	Nyugdíj	17%	19%	36%	63%	25%
	Segély	21%	24%	24%	15%	22%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	19%	14%	5%	3%	13%
	Gyűjtögetés, kukázás	7%	4%	1%	1%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
Budapest	Munka	34%	43%	41%	33%	39%
	Nyugdíj	12%	14%	35%	32%	24%
	Segély	7%	14%	15%	16%	13%
	Kéregetés, koldulás, eltartják	31%	19%	7%	17%	17%
	Gyűjtögetés, kukázás	16%	10%	2%	2%	7%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%

8. tábla

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók „cigánynak mondták-e” szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2011	**Mondták-e már Önre, hogy cigány?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Igen	27%	29%	23%	17%	25%
	Nem	71%	69%	73%	81%	72%
	Nem válaszol	3%	3%	4%	1%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1790	975	763	467	3995
Budapest	Igen	25%	27%	27%	22%	26%
	Nem	71%	69%	71%	76%	72%
	Nem válaszol	4%	3%	2%	2%	3%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1100	761	907	432	3200

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók „cigánynak mondták-e” szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2012	**Mondták-e már Önre, hogy cigány?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Igen	25%	27%	19%	18%	23%
	Nem	76%	73%	81%	82%	77%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1293	1164	1119	391	3967
Budapest	Igen	23%	23%	24%	15%	22%
	Nem	77%	77%	76%	85%	78%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	678	816	1258	357	3109

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók „cigánynak mondták-e” szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2013	**Mondták-e már Önre, hogy cigány?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Igen	25%	30%	24%	17%	25%
	Nem	75%	70%	76%	83%	75%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1858	1520	1265	423	5066
Budapest	Igen	29%	30%	25%	22%	27%
	Nem	71%	70%	75%	78%	73%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	1000	927	1516	369	3812

A budapesti és a „vidéki” hajléktalan válaszadók „cigánynak mondták-e” szerinti megoszlása a lakhatás formája szerint						
2014	**Mondták-e már Önre, hogy cigány?**	**Közterület**	**Éjjeli menedékhely**	**Átmeneti szálló**	**Egyéb, spec. szálló**	**Együtt**
„Vidék”	Igen	29%	27%	22%	21%	26%
	Nem	68%	68%	74%	78%	70%
	Nem válaszol	4%	5%	4%	2%	4%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	2333	1646	1565	391	5935
Budapest	Igen	28%	29%	23%	20%	25%
	Nem	69%	66%	71%	75%	70%
	Nem válaszol	3%	5%	6%	5%	5%
	Együtt	100%	100%	100%	100%	100%
	N	815	1009	1608	516	3948

„Az elnyomorodásnak – mely alatt nem csak az anyagi elnyomorodást értjük –, a kirekesztettségnek is láthatóan vannak fokozatai. Merőben más, ha valaki nyomorult helyzetbe kerül és más, ha ez ellen már tenni sincs ereje, lehetősége. A munka és pénz nélkül tengődő emberek, akiknek családja is széthullott, vagy nem is volt, akik elvesztették otthonukat, vagy soha nem is adatott meg nekik a valóságos otthon, feltűnően gyakran csak lézengenek, valóban csak egyik napról a másikig túlélnek. A hajléktalan szállók e túlélés egészen minimális fizikai kereteit többnyire biztosítják (jó esetben az emberi segítség, a szakszerű támogatás is fellelhető bennük), azonban valóságos perspektívát leginkább csak azoknak tudnak nyújtani, akiknek még van erejük megkűzdeni újra meg újra. Számunkra ennek látleletét nyújtja a tízezer hajléktalan ember időmérlege."

„A szociálpolitika senki földjét tehát valójában a többségi társadalom szociálpszichológiai folyamatai generálják, amelyek az intézményrendszer felépítésében, működési módjában (hiányaiban!) manifesztálódnak. Magyarországon komoly múltra tekint vissza az a zavar, amelynek eredményeképpen a szociálpolitikai célcsoportok helyét valójában »szociálpszichológiai célcsoportok« (...) töltik be."